

**Стимулиращият ефект на антропософията
върху науките
GA 76**

Рудолф Щайнер

№.	Заглавие на лекцията	Заглавие на книгата	Дата	Град
1.	<u>Откриващ адрес</u>	<u>Стимулиращият ефект на антропософията върху отделните науки</u>	3 април 1921 г.	Дорнах
2.	<u>Философия</u>	<u>Стимулиращият ефект на антропософията върху отделните науки</u>	4 април 1921 г.	Дорнах
3.	<u>Математика и неорганични природни науки</u>	<u>Стимулиращият ефект на антропософията върху отделните науки</u>	5 април 1921 г.	Дорнах
4.	<u>Органична природна наука и медицина</u>	<u>Стимулиращият ефект на антропософията върху отделните науки</u>	6 април 1921 г.	Дорнах
5.	<u>Лингвистика</u>	<u>Стимулиращият ефект на антропософията върху отделните науки</u>	7 април 1921 г.	Дорнах
6.	<u>Социални науки и социална практика</u>	<u>Стимулиращият ефект на антропософията върху отделните науки</u>	8 април 1921 г.	Дорнах
7.	<u>Заключителен адрес</u>	<u>Стимулиращият ефект на антропософията върху отделните науки</u>	10 април 1921 г.	Дорнах

1. Встъпително слово

Скъпи възлюбени! Нашето време е време на съмнение и мистерия, дадени на човечеството. И може да се каже, че е добро за всеки, който в най-дълбокото си същество може честно и със сила да си каже пред лицето на съвременните събития: Да, за мен това време е време на съмнение, на мистерия и на въпроси, на които трябва да се отговори. — Защото, ако не можеше да си каже това и въпреки това погледнеше с будна душа към събитията от времето, за него всъщност щеше да има само другият полюс: отчаянието от продължаването на човешката цивилизация на Запад. И ако нашето време крие скрити съмнения, въпроси и загадки, които трябва да бъдат разрешени, тогава се нуждаем от силата на онези хора, които могат да намерят своя път в настоящия хаос на цивилизацията и които могат да извадят от потопа от въпроси и загадки това, което може да доведе до нов прогрес, до изграждане на нашата западна цивилизация. Всичко, което се предприема от този Гьотеанум, иска да допринесе за силите, от които времето се нуждае, за да могат съмненията и загадките да бъдат разрешени в човешките души.

В такова време на въпроси и загадки ще възникне и необходимостта голяма част от съдържанието на древната традиция да се появи в нова светлина. Сега пред нас блести – сякаш като древно свещено наследство на гръцката култура – често повтаряната аполонова поговорка: Познай себе си! И голяма част от западната цивилизация от древногръцки времена насам е била повлияна от тази поговорка. Но ми се струва, че дори такава привидно непоклатима магическа дума в развитието на човечеството може да оцелее днес, във времената на големи трансформации, само ако самата тя претърпи един вид трансформация, поглъщайки силите на нашето време. И затова ми се струва, че древният оракул от Делфи сега трябва да звучи за хората така: Познай себе си и стани свободно същество! – Трябва да можем да виждаме световните събития, доколкото те се отнасят до човешките същества, люлеещи се напред-назад между двата полюса на себепознанието и истинската човешка свобода.

Защо гръцката мъдрост е написала значимите думи върху храма в Делфи: „Познай себе си“? Към тази гръцка мъдрост е проблясвала, от древни времена, исторически неопределима в своя произход, една древна, свещена мъдрост и наука. Произходът на тази наука се простира в мрака на праисторическите времена. В Египет хората все още са имали пряк достъп до тази древна мъдрост. В Гърция хората са имали само чувство за нея, макар и пропито с благородна гръцка човечност, и са чувствали, че тази мъдрост е дошла при хората от света, от самия свят, който е бил пълен с мъдрост. В света на мъдростта човекът се е чувствал като повече или по-малко инстинктивна, повече или по-малко несъзнателна връзка в целия свят. Тогава в гръцкото чувство се е зародило чувството за независимост на човешката душа. В допълнение към познанието за стария свят трябва да се стреми и към

себепознанието на човека. Древната мъдрост се е основавала на мотото: Познай света и в света познай човека! Това мото на древната мъдрост е проблясвало в гръцката цивилизация. Но стремежът да се стремим към това познание за света с човека в него, да се стремим към самостоятелно човешко себепознание, сега се наложи. Към: Познай света! се добави: Познай себе си. Гъркът стоеше сякаш на брега на миналото, попивайки пълното съдържание на миналите съкровища на мъдростта. Ние – и вярвам, че всеки безпристрастен човек може да усети това – стоим на различен бряг. Стоим на брега на едно неопределено бъдеще, но бъдеще, което човечеството трябва да създаде в духовен смисъл. И чувстваме, че се нуждаем от ново мото, което да ни помогне да разсъждаваме с всичките си човешки сили върху това, което може да действа отвътре в нас в неопределеното бъдеще като творческа сила. На брега на миналото гърците установяват мотото: Познай себе си! – На брега на едно неопределено бъдеще ние трябва да установим мотото: Станете свободно същество! Тази сграда и всичко, което се прави в нея, има за цел да говори за това, което се крие в трептенето между двата полюса на съвременните човешки задачи. Кратките серии от презентации на знанието и изкуството, които ще се проведат през следващите няколко дни, също имат за цел да говорят за това. Ние стоим в началото на великата научна мистерия. Човечеството все още не е изпитало пълната смелост в себе си да се изправи пред тази велика, могъща научна загадка. Естествената наука е постигнала велики и могъщи неща. Тя е възприела начин на гледане на нещата, чрез който едно от събитията, които душите ни виждат във веригата от причини и следствия, е задължително последвано от другото. И най-естественото усилие на естествената наука е да включи човешкото същество в тази верига от естествена необходимост. Великият идеал на естествената наука е да изучава природните явления с този закон за причинно-следствената връзка, да ги възприема – в съответствие с тяхната същност – според този закон за причинно-следствената връзка и по този начин да разбира от човека това, което трябва да се разбира от него според този закон за причинно-следствената връзка. Човек все още не разбира напълно с живо чувство какво всъщност означава този стремеж, този идеал за човешкия живот. Ако се потопим напълно в това, което чрез правилно познание за природата приемаме като световна необходимост, тогава самите ние, със съзнанието си, стоим в тази световна необходимост, тогава трябва да си кажем: всичко, което преживяваме в себе си, е само едно звено от веригата на необходимостите. Но когато сме придобили такова осъзнаване чрез правилно потапяне в научния поглед върху живота, тогава най-съкровеното ни същество се бунтува срещу това чувство, тогава едно преживяване, което проблясва през душата ни, говори против това чувство, тогава си казваме: като човешко същество аз съм свободен и трябва да схвана свободата си, със знанието си трябва да проникна също толкова в тъканта на природните явления, колкото и в живота на моята свобода.

Ако се заемем с тази вътрешна загадка на свободата в пълния смисъл на думата, тогава стигаме до това да си кажем: Значимото знание, чието развитие продължава през последните триста до четиристотин години и което толкова значително е осветлило природата, трябва да бъде разширено, за да осветли и опита на човешката свобода. Защото винаги биха изглеждали оправдани онези, които, изхождайки от научното съзнание на настоящето, са казвали и продължават да казват: Можем да разберем само природата; не можем да не се спрем да не разберем човешката свобода. Трябва да повторим старата Кантова поговорка: За да направим място за вярата, трябва да унищожим знанието. Да, докато сме потопени в самото познание за природата, тази поговорка е вярна. Но тогава идва бунтът на човешкото съзнание. И именно в правилното оценяване на най-великите научни постижения на съвременното време трябва да се зароди стремежът да знаем, да разпознаем опита на човешката свобода. И това знание трябва едновременно да бъде и опит. Защото, започвайки от него, трябва да пренесем силата, която получаваме от него, в социалния живот, който днес ни представя не по-малко загадки и въпроси от живота на знанието и вярата. Точно както загадките и въпросите на знанието и вярата се преживяват в самотната стая във вътрешни борби на душата, така и другите загадки и въпроси, социалните, действат бурно през света, защото не се обработват от човешки сили, които, от ясното съзнание за свобода, от съзнанието за свобода, преживяна в знанието, знаят как да работят срещу това, което ни заобикаля днес като социален хаос.

Само онези, които проникват в загадката на свободата с живо знание, са способни да внесат силата на хармоничното човешко съвместно съществуване в социалния живот. Тъй като през последните векове загубихме тази сила именно чрез проникването в дълбините на външните събития, сега живеем в социален хаос. Светлината ще изгрее в този хаос едва когато стъпим в него с вътрешната сила, която идва от знанието как да прозрем загадката на свободата. Точно както древният грък някога е стоял, питайки се пред всичко, предадено му от древна мъдрост, питайки се пред: Познай света! – и преминавайки към: Познай себе си! – така и ние трябва да се питаме днес пред поговорката: Човече, стани свободно същество!

Между тези два полюса на човешката дейност, между полюса, където гръцкият мъдрец е хвърлил в множеството мислители и безпристрастни умове думата: Познай себе си! - и другия полюс, който се изразява в думите: Човече, стани свободно същество! - се крие в основата си един епизод от човешкото развитие. Осезаемо е как един епизод от човешкото развитие се намира между тези два полюса. Вземете най-модерния човек, от когото тази Школа на Духовната Наука заимства името си, Гьоте. Той се озова в тогавашния вече зараждащ се и належащ модерен живот, усещайки го във време, когато повечето все още живееха пълноценно в традициите на старото. Как това повлия на душата на Гьоте, от една

страна, по отношение на истинското познание, а от друга, по отношение на истинското изкуство, а в изкуството в неговия случай и по отношение на религиозното задълбочаване, на религиозната вътрешност? Всички тези импулси нахлуха през душата му – които по това време всъщност бяха забелязани само от него, най-много от някои от приятелите му, но които оттогава са се появили в общия човешки живот – всички тези импулси се стремят към социалния живот, схванат в свободата. И когато почувства достатъчно силно това, което живееше в него като зората на нова епоха, той обърна гръб на скандинавския свят и отиде на юг, за да усети от това, което е останало от древногръцката култура, каква е най-дълбоката същност на тази гръцка култура. Този съвременен човек, Гьоте, е искал да построи широк мост в собствената си душа през епизода между бъдещите задачи на съвременното човечество и всеобхватния резюме на миналото, както е било начертано в гръцката култура.

И не живее ли това, което Гьоте толкова живо е изобразил в собствената си личност, днес във всеки човек, който иска да се стреми нагоре към онази сфера, където великите въпроси на света могат да го срещнат в истинските си форми? Не черпят ли все още от гръцката култура онези, които се посвещават на нашето образование, това, което би трябвало да даде на това образование неговата формална основа? Не са ли все още пропити сърцето и умът на онези, които се обучават в нашите гимназии, с гръцки език? Трябва да почувстваме този епизод така, както го е почувствал Гьоте, първо трагично, а след това изкупително за човечеството. Но тогава ще разберем и как трябва да се обърнем към другия полюс, полюса на човешкото себепознание, по нов начин, как трябва да подходим към него в момента на световноисторическото развитие, когато от най-дълбокото ни същество отеква думата: Човече, стани свободно същество! — също и: Познай себе си! — по различен начин, отколкото гъркът е подходил към нея.

Нека се огледаме около себе си, особено онези, които са се потопили с цялата си душа в съвременния научен мироглед, които са станали толкова велики на неговата почва. Виждаме как човекът, както в наблюдение, така и в експеримент, чрез който са били решени толкова много загадки за съвременния човек, се потапя в материалното съществуване. И трябва да се вслушаме по-внимателно, отколкото сме свикнали, в една поговорка, каквато е изречена например от Дю Боа-Реймон, изхождайки от това съвременно съзнание: където витае материята, човешкото познание не може да направи нищо! — Съвременното познание е свикнало да прониква в материалното съществуване. То е постигнало велики неща в тази област. Навсякъде то следва как е структуриран материалният свят в материалните явления. Но за да разгадае тъканта на материалните явления, то трябва да предположи това, в което никога не може да проникне, ако остане на собствената си почва: самия свят на материята.

Това е дълга история за това, което се е случило между преследването на човешкото познание и мистерията на материята. Това, което се е случило в теоретичната област, е малко интересно за нас в този момент. Но вниманието трябва да се обърне на това, което е останало като остатък в човешкия ум, в целия човешки живот. Колкото и да е вярвал човек, че върви по просто пътища на познанието, когато се занимава с материални явления, колкото и да е установявал, като е предполагал материята като такава, основа на чувство в дълбините на душата, която прониква в целия човешки живот. И ние имаме такава основа на чувство. Можем да я видим у най-добрите от нашите съвременници. Те се борят с материалната загадка; те се борят с тази материална загадка. И добър брой от тях не биха могли да не се издигнат над тази борба и да признаят, че човешката загадка не може да бъде намерена, не може да бъде решена по този начин, дори в относителен смисъл. И все пак това решение е необходимо за сигурността на човешката душа. Човек би искал сега да стигне до истинската същност на човека „във вътрешното му същество“, но е свикнал да мисли и чувства ума си върху външния свят, „който не може да бъде прозрян“, върху „условията на материалното съществуване“. Това, което е свикнал да прави там, се отрича от прозряването. И ако човек обърне този ум, който се отрича от прозряването, навътре, тогава той става мистик в съвременния лош смисъл.

За съжаление, твърде малко хора осъзнават днес, че най-добрите, които се отвърщат от познанията ни за природата и стигат до стремеж към познание за човешката вътрешност, са придобили навици на мислене и чувстване чрез наблюдение на „неизследимото“ и сега пренасят в човешката вътрешност това, което са придобили като навици на мислене и чувстване чрез наблюдение на външния свят. Но когато обърнем погледа си, който първоначално сме обучили върху тъмната и мрачна „материя“, навътре, той се превръща в мъглав мистицизъм, а мъглявият мистицизъм затваря вратата към познанието за себе си!

Това е, което всичко, което се прави в тази Школа за Духовна Наука, се стреми да подчертае. Трябва да избягваме пътя на мъглявия мистицизъм, както и пътя, който води само до външна научна необходимост и по този начин до унищожаване на познанието за свободата. Можем да избегнем тези пътища само ако търсим истинска духовна наука, а не онази духовна наука, която не смее да спре пред човешката душа и която след това, спряла, продължава пътя, като хвърля мистична мъгла в тази човешка душа. Тази духовна наука, както е предвидена тук, не трябва да прави това! С обучението, което е придобито в светло, ясно, изпълнено със светлина познание за външните факти, трябва да е възможно да се освети човешкият интериор, освободен от мистика, но по духовно-научен начин. „Познай себе си!“ не трябва да се схваща по мистичен, тъмен начин на живот, а по ярка, ясна яснота. Тогава ще се обедини това, което извира от вътрешното познание на човека, от изпълнението на думата: „Познай себе си!“ - и това, което извира от

поведението му на разпознаване на себе си във връзка с външната природа, под лозунга: „Човече, стани свободно същество!“

Тези две думи на истината могат да се разглеждат като два стълба, които стоят идеално в духа, когато човек влезе в тази сграда: стълбът на истинското, изпълнено със светлина човешко себепознание и стълбът на човешката свобода. Първият е подходящ да напомня на хората за това, което може да им осигури сигурност и подкрепа, артистична дейност и религиозно удовлетворение. Вторият е подходящ да ги въоръжи със силата да допринесат за належащите социални проблеми на настоящето и близкото бъдеще. От всичко, което е насочено тук в оплождането на отделните специализирани науки, както ще стане особено очевидно през следващите няколко дни, световноисторическият момент трябва да бъде схванат, както и може да бъде схванат с цялата си скромност, което ни поставя на брега на едно неопределено бъдеще, точно както гъркът е бил поставен на брега на едно изпълнено, всеобхватно минало.

Но за да направим това, трябва да усетим просветляващото разбиране на човешката вътрешност в самото знание, че вече не просто извличаме знанието от външно наблюдение и външен експеримент, а че свободно го издигаме и, прониквайки го във вътрешното същество на човешкото същество, се поставяме с това знание в живота на свободата, в който простото научно наблюдение никога не може да ни постави. От научна гледна точка е честно да се отрича свободата, но е човешко да се протестира срещу това отричане и да се види в този протест отправната точка на свободна духовна наука, родена от човешката душа и нейните органи.

Тази духовна наука, тъй като прониква не в мъртвите, а в живите, не бива да се страхува, че има умъртвяващ ефект върху изкуството, както прави мъртвата наука на интелекта. Тя ще може да оплоди изкуството с това, което черпи от духа. Самото това знание ще може да има художествен ефект отвън, защото се спуска в човешките дълбини в яснота, изпълнена със светлина. То ще води от истинското знание към поклонението пред това, което може да се разкрие в човешката вътрешност. И такова знание, което запазва само формата на мистицизъм, но се стреми към светлината, едновременно с това ще води човешкото знание към религиозно...

поклонение на Висшето, което живее и се движи през света. Нови артистични сили и нови религиозни дълбини ще могат да възникнат от такова знание, което обхваща вътрешното същество на човека. И животът, в който такова знание може да навлезе, ще бъде живот в свобода. Той преди всичко ще осигури на човека съзнанието за свобода. Човекът вече няма да е необходимо да се губи във външните нужди на природата, както прави, когато е просто научен за природата, защото това е само въпрос на необходимост, а не на свобода.

И художникът ще се освободи от простия модел в имитацията на външната природа, което така или иначе никога не може да постигне. От духовни висоти той ще рисува това, което иска да отпечата върху материята. Слабо начало на такова рисуване на форми, които се разкриват на свободния дух, които не са свързани с имитация в модела, трябва да бъде това, което говори от формите и художествените и другите художествени аспекти на тази структура.

И религиозният опит трябва да бъде свободен от всичко, което е просто традиционно, което подхожда към човешкото същество като към външно, несвободно нещо: свободно схващане на това, което се разкрива като божествено в самия човек, свободно свързване вътре с онази сила, която според истинската си природа, единствено истински иска да се свърже с това човешко вътрешно същество в свобода: силата на Христос.

Познание в най-разнообразни области – във външния природен свят, във вътрешния живот на човека и във всеобхватното единство на двете – това е новият стремеж към изпълнението на словото: „Познай себе си!“ – тройна стъпка към свободата: свобода във вътрешния опит на най-човешкото, свобода в творческата работа, включително художествената, и свобода в религиозния опит. Това е другото.

Взаимното обогатяване на отделните науки и човешките начинания, както и на целия социален живот, е предназначено да доведе до това и ще бъде обсъдено тук през следващите няколко дни. Ще бъде показано, че не само могат да се извлекат определени твърдения от отделните науки, както би искала една съвременна философия, която умира до смърт, и след това да се сглобят в абстрактен мироглед, но че мироглед може да се придобие чрез духовно наблюдение, което обхваща всички сетивни впечатления, и че този общ мироглед, схванат в светлината на духа, може да проблесне в отделните специализирани науки.

Също така е поискано светогледът да се храни от отделните науки и техните резултати. Дойде времето, когато резултатите от духовно преживения светоглед се излъчват в отделните науки. Колкото и малко да го осъзнава светът днес, това, което се случва тук, на това място, никога не бива да идва от различен тон от този, който е импулсиран, от една страна, от истинското: познай себе си! - от друга страна, от: човече, стани свободно същество! - Но това не ни зове само от самотното съзерцание на науката в човешкото същество. Това ни зове в цялото ни катастрофално време днес. И ако обобщим какво се крие най-дълбоко в загадките и въпросите на времето, това е, което се опитам да предложа днес.

Можем да говорим по този начин на епохата за това, което ни е дадено от знаците на времето и от разумното човешко същество, което стои в това време. Тези възрастни хора са преживели какво означава да живееш в катастрофално време. Те чувстват как идеалите на младостта им са изгубени. Те чувстват как са изляли в цивилизационен хаос това, в което са вярвали в младостта си, че допринасят за

съвременната западна цивилизация. На тях, които са преживели такива неща, можем да говорим така, както говорим днес. Защото такава дума трябва да намери страна в живота на човешката душа, която казва: Все още трябва да използваме остатъка от живота си, за да посочим на човечеството нещо по-силно от това, което сме направили.

И такива думи могат да бъдат отправени и към младите хора. Защото те все още виждат с пълна сила какво се руши, какво живее в катастрофа. Те могат да почувстват, с пълната си човешка сила и ентузиазъм, че нещо ново и мощно трябва да се случи. И правилният старец днес ще потърси словото, което може да запали младостта, така че други времена да видят душите, които гледат света през очите на днешната младеж, както трябва да видят душите, които гледат света през днешните стари очи.

И така, човек може да говори с хора от всякаква възраст. Може да говори с онези, които на определен език се наричат „стари къщи“ от всякакъв вид, и може да говори с млади състуденти. Защото човек може да говори не само от гледна точка на задачите на времето, но и от гледна точка на най-великите задачи на самото човешко същество. А ние живеем във време, когато най-великите въпроси на човешкия живот са се превърнали в задачи за нашето време. Живеем във време, когато можем да надникнем в най-дълбоката същност на човешките същества. И ще видим призива за действие, написан там, да действаме в посока, която ще открием и когато погледнем външните знаци на времето с техния ясен език.

За какво се крие тази двойна посока на гледна точка, бих искал да говоря през следващите няколко дни. Бих искал говореното слово да привлече внимание. Защото в днешния свят да разбереш човека означава да усетиш и почувстваш нещо важно в самия човешки живот. Само онзи може правилно и справедливо да се постави в човешката дейност на нашето време, който е способен да каже: знаците на времето съдържат предизвикателството да се вгледаме в дълбините на човешката душа с прозрение и духовно разпознаване. И това, което човекът може да проумее във вътрешния си живот днес, е едновременно с това, което ясно изразените знаци на времето ни предизвикват да разпознаем, почувстваме, желаем и осъществим.

Встъпителната реч на Рудолф Щайнер беше последвана от лекция на Алберт Шефен на тема „Ставането на произведението на изкуството“.

Тогава Мари Щайнер произнесе думите на Иларию, които Рудолф Щайнер вече беше преобразил за церемонията по откриването на Първото училище за духовна наука: „Пазителят на прага“:

В името на този дух, който
се явява на душите в нашия стремеж,
аз се явявам в този момент
пред хората, които отсега нататък искат да чуят

словото, което звучи сериозно на душите тук.
Не по-рано тези сили,
които ръководят целите на нашето земно съзряване,
не можеха да се разкрият по напълно съзнателен начин.
Защото, както в детското тяло,
силите, предопределени да бъдат носители на знанието,
първо трябва постепенно да узреят и да станат по-силни,
така и човечеството в своя земен път трябваше да се разгърне като цяло.
Отначало душевните импулси живееха в тъпота,
която по-късно щяха да се окажат достойни да
видят духовна светлина от висшите светове.
Но когато хората бяха мъдри водачи
в началото на земята, душите, посветени на духа,
бяха избрани от висши сили на съществуването.
Те изпращаха, в местата на знанието,
силите на духа, лъчите на знанието
в души, които само смътно осъзнаваха
способността си да проникват една в друга чрез зрението си.
Едва по-късно духовните изследователи
успяха да наемат ученици от редиците на човечеството
, които чрез житейските изпитания бяха показали сила на волята,
доказали се като зрели, в яркостта на съзнанието,
стремящи се към духовно знание.
И когато първите ученици на водачите
по-късно успяха да култивират благородното добро с достойнство,
несъзнателното лидерство изчезна,
така че на свободните души беше позволено да се стремят съзнателно.
И тогава свободните души избраха хора,
на които беше позволено да ги следват в грижата
за съкровището на духа; и така продължи
от поколение на поколение.
Всички седалища на знанието досега,
които всъщност са, току-що са възникнали
от най-висшето, което се намира в духовните сфери.
В искрено търсене ние се стремим тук
към истинското духовно човешко наследство.
Никога няма да говорим за знание
, което не носи собствения печат на духа,
а само за светлината от духовните светове,
която, чрез съзерцание, може да се отвори за хора,
които, стремяйки се, искат да ѝ се доверят,
за да проумеят дълбините на душата си.
Да се стремят достойно към тази светлина.
Сериозността на повратния момент на времето
и неговата необходимост ни показват; Знаците са наистина

пълни със смисъл, които в плана на света
Сега ясно разкриват духовни очи.

2. Философия

Лекциите тази седмица ще бъдат организирани така, че всеки ден да е посветен на различна тема, за да може да се види какво трябва да се постигне като обогатяване на отделните предметни области и клонове на практическия живот чрез духовната наука. Днес ще започнем с темата, която е най-тясно свързана с духовната наука, както е разбрана тук: темата философия. Това, което аз самият ще кажа тук, е предназначено като своеобразно въведение към въпросите, които ще бъдат разгледани в хода на днешния ден.

Бих искал да започна с едно от най-интересните и дори най-значимите явления в съвременното философско развитие. Със сигурност не винаги най-значимите и интересни явления са тези, които скоро биват документирирани в обичайните исторически трудове. И затова бих искал да започна с едно явление, което все още не е изразено исторически, с цялостното значение на едно философско произведение, публикувано през 1888 г. от Лудвиг Халер, правителствен съветник и прокурор, озаглавено „Общо взето: Металогика, Метафизика, Метапсихика“. Мога още повече да се основавам на това явление в живота на философията, тъй като всеки, който е проследил моята литературна кариера, може да види, че самият аз съм останал напълно неповлиян от това явление, защото това, което представлява моята позиция по философията, вече се съдържа в моите писания, появили се преди това „Металогика, Метафизика, Метапсихика“, и това, което казах по-късно, е само правилно и последователно разработване на това, което се е съдържало в първите ми писания.

Преди всичко, в лицето на прокурора и правителствен съветник Лудвиг Халер, който не е написал нищо друго освен гореспоменатото произведение, се натъкваме на човек, за когото това, което се нарича философия, не е просто специализирана наука – макар че в известен смисъл той е напълно квалифициран да се занимава с тази специализирана наука – а за когото това, което той представя, произлиза от директен личен философски опит. Имаме работа с личност, за която философското стремеж се е превърнало в най-интимния личен опит. И ако преминем директно към най-същественото нещо за Лудвиг Халер, тогава трябва да отбележим, че той всъщност е в противоречие с целия начин на философско мислене в съвременната епоха. Очевидно е бил много във всякакви видове философия, а също и в онези литературни произведения, в които „философия на живота“ кипи. Той се е запознал с философското мислене на своето време и е открил – това е, както казах, неговото мнение – че с това философско мислене човек всъщност се върти в един вид нереален кръг, че с това философско мислене човек никога не стига до позиция да се потопи в самата реалност.

Лудвиг Халер иска да проникне в духовната реалност със своята философия, която той, очевидно надраснал по-религиозните идеи поради образованието си, нарича

„божественото“ или дори „Бог“. В това „божествено“ или в „Бог“ той търси източника на всичко онова, което като действителна същност живее и в човешката душа и за което човешката душа също трябва да осъзнае. Но той стига до заключението, че тази душа, преработвайки обичайната по негово време концептуална тъкан, не може да проникне в този център на своето битие, където е едно с божествено-духовното на света.

Тъй като мисловната тъкан на философите в края на 80-те години на миналия век, когато е публикувана гореспоменатата творба, все още е била повлияна от Кант в много отношения и по този начин кантианската мисъл е живяла в тази мисловна тъкан, Лудвиг Халер се е чувствал задължен преди всичко да се занимава с кантианството и всичко, което произтича от кантианството. Но именно във всички мисли, в които по някакъв начин се влива нещо кантианско, той е виждал нереалното, това, което никога не може да бъде потопено в реалността на света. И всъщност е бил нещастен от факта, че той, тъй като е искал да говори философски в своето време, е трябвало да се занимава с това мислене, което е било изцяло заразено от кантианството, че е трябвало постоянно да се връща към него, да се занимава с кантианството. Той е намирал много остри думи, първо, за да характеризира самото кантианство, а след това и за необходимостта да се занимава с кантианството, което е намирал за толкова непривлекателно. Бих искал да споделя с вас два примера от тази оценка на кантианството, за да видите с какво се бори човек, за когото философията е най-съкровен личен въпрос в наше време. Веднъж Лудвиг Халер говори за кантианството по такъв начин, че казва за него: „псевдодиалектичният, полуистински, дълбоко нечестен характер на тази мизофия, която се опитва да открадне оръжията от арсенала на светлината, за да ги използва в служба на мрака“. Друг път той, бих казал, се разгневява буквално, че многократно се оказва принуден да се занимава с кантианска мисъл, защото трябва да общува със своите съвременници, и казва: „Аз, който бих могъл и бих искал да говоря за Бог и неговата слава, виждам себе си осъден отново и отново да говоря за Кант и неговото нещастие – аз, дендито на дендито.“

Исках да посоча това явление, защото то е отпечатък от борбите, които една истински философски настроена натура е трябвало да изтърпи в края на 19 век. Днес това, което се разбира под философско слово и писане, се разбира и като нещо, което, така да се каже, витае малко над главите на хората и в което човек не е лично ангажиран. Ето защо вътрешните трагични явления на философския живот са твърде малко оценени в наше време. И аз вярвам, че това явление, което е едно от най-трагичните вътрешни философски преживявания на нашата епоха, всъщност е доста непознато в по-широките кръгове.

Тези, които са истински запознати с интелектуалния живот на нашето време, знаят колко много от подобни настроения са преживели хората от нашата епоха. И всъщност, ако някой иска да обясни същността на философската мисъл в наше

време, трябва да говори именно за тези явления, които не се разглеждат от философските експерти, но които са още по-важни за действителния човешки опит. Сега, надграждайки върху това явление, бих искал да характеризирам друго, което по същество е също само субективно, лично философско преживяване, така да се каже. Философът Едуард фон Хартман, който стана по-известен като Лудвиг Халер, се занимаваше с Лудвиг Халер. В това обсъждане един момент е от особено значение. Лудвиг Халер, който, както видяхте, си прави много работа, той се нарича „денди денди“ заради това си прави много работа, с въвеждането в заразената с Канти мисловна тъкан на неговото време, на нашата епоха - той чувства, а именно, като преминава от концепция към концепция с мисленето си, като се отдава на философското мислене, което ясно се вижда как прониква в книгата му от кора до кора - той чувства, че концепциите, които сега следва с мисленето си, придобиват забележителен вътрешен живот. Сякаш концепциите в ума му започват да водят самостоятелен живот. Той подчертава това на най-разнообразни места в своята „Металогика, метафизика, метапсихика“.

Ако искаме да изследваме това интересно явление от психологическа гледна точка, не можем да направим друго, освен да кажем следното: Лудвиг Халер влага цялата си енергия в специфичната природа на съвременното философско мислене. Но неговият вътрешен човешки опит всъщност иска нещо различно; той не може да стигне до това друго, защото през 1880-те години не е имало дори и следа от истински модерна духовна наука. Липсва това, което би могло да изпълни този човешки вътрешен живот с истинска духовна наука. Но бих искал да кажа, че той живее в него по един странно инстинктивен, несъзнателен начин. Той не осъзнава това, но забелязва от това странно явление, че светът на понятията оживява за него и води самостоятелен живот.

Всеки, който е способен да провежда изследвания в смисъла на представената тук духовна наука, е много добре запознат с този самостоятелен живот на понятията. Но той може и да го овладее. Може да го овладее в смисъл, че може да овладее прехода от едно математическо понятие към друго в обикновения процес на математизация. Но това овладяване трябва да се постигне чрез вътрешна практика. Съвсем естествено е човек да навлезе в живот, който е много далеч от обикновеното съзнание, когато изведнъж забележи – нещо, което иначе само храната в нашия организъм прави, че тя води свой собствен живот в храносмилането без нашата намеса – че усвоените понятия започват да водят свой собствен вътрешен живот. Не е неразбираемо, а много, много разбираемо, че философ като Едуард фон Хартман, който наистина беше блестящ, който също постигна нещо доста проникновено в някои области, но който напълно беше надраснал философското мислене на своето време, не можа да направи нищо особено с това преживяване на Лудвиг Халер. И когато Едуард фон Хартман пише своята критика към Лудвиг Халер, човек забелязва, че от една страна се чувства

доста неловко. Какво ли ще стане с това, пита се съвременният философ, когато понятията, на които се посвещавам, изведнъж започнат да танцуват като таласъми в мен, да се прегръщат или нещо подобно? Това е нещо ужасно, човек не може да се изложи на него! И затова, като истински съвременен философ, той отправя и тази критика по много важен начин, като казва, че никога не е забелязал нищо от тази игрива, таласъмова дейност на понятията, които са оживели самостоятелно. Можем лесно да повярваме на Едуард фон Хартман, когато казва, че е почувствал тази вътрешна страст, докато е чел „Металогика, метафизика, метапсихика“ на Лудвиг Халер. Както показва критиката му обаче, това не му е попречило да прочете цялата книга и в известен смисъл дори я е намерил за много значима. Вярвам, че много други, които са се занимавали професионално с философия в периода след 1888 г., едва ли са стигнали по-далеч от първите страници на тази книга, ако изобщо са видели заглавната страница!

Това, което ви посочвам, е много важен феномен. И можем да го разберем само ако проследим философското развитие на Запада, както се опитам да направя в книгата си „Загадките на философията“. Ако се впуснем в това, което обясних подробно там, позовавайки се на историята на философията, и това, което мога само да загатна тук, виждаме, че в епохата на гръцката философия цялата човешка душа е била различна от това, което е станала по-късно, и особено от това, което е в наше време. Виждаме как в гръцкото философстване това, което наричаме мислене, това, което наричаме въображение, е свързано по подобен начин с условията на външния свят, доколкото той се представя на човека, като за нас само качествата на сетивното възприятие. Когато възприемаме, ние приписваме, поне в наивно съзнание, чувствените качества на това, което възприемаме. Разбира се, епистемологичните дискусии след Лок и други мислят различно, но те не бива да ни интересуват по-малко в този момент; искам да се позова само на наивното съзнание за факта, който беше повдигнат. В това наивно съзнание човек приписва на нещата сетивните качества червено, синьо, бяло, топло, студено, хладко, сладко, горчиво и т.н., и днес е ясно, че това, което човек мисли и си представя за сетивните обекти, се отделя от обективното в процеса на осъзнаване, че се преживява субективно. Но гръците са приписвали мисленето си, своите идеи, на обекта, точно както ние приписваме на обекта червено, синьо, сладко, горчиво и т.н.; те са имали това, което са преживели в познанието, в дори по-голяма степен, така да се каже, във възприятието, отколкото ние. Те са били напълно наясно, че възприемат концептуалното съдържание едновременно с червеното, зеленото и т.н.

И това, което се е появило по най-логичен начин в гръцката мисъл, бих казал, е било по същество особеност на общото търсещо съзнание чак до 13-ти, 14-ти, 15-ти век, до периода на Галилей-Коперник. Всеки, който се задълбочи в това, което е излязло наяве в научните постижения, които в края на краищата все още са били едно и също нещо с философските изследвания за това време, всеки, който се

задълбочи в съответната литература, доколкото тя съществува, ще каже, че тези по-стари изследователи и мислители, когато говорят за нещата, все още описват обективните аспекти на нещата, докато днешните изследователи мислят напълно отделно от нещата и ги приписват на субекта.

Може да се проследи, и това търсене е изключително интересно, как в епохата на схоластиката философският живот поема в посока на изясняване как това, което наричаме мислене в понятия, все още може да се мисли като свързано с обективното. Преди схоластичната епоха връзката между това, което се преживява като идея, и понятието в нещата е била самоочевидна. Тази връзка се превръща във въпрос, в мистерия едва когато концептуалното и въображаемото са отделени от това, което се нарича обективно възприятие в човешкия опит. И именно от този философски опит възниква схоластиката, чийто проблем днес би трябвало да се изучава много по-задълбочено, отколкото се изучава - проблемът за „реализма“ и „номинализма“. Днес тези думи извикат съвсем различни идеи, отколкото в схоластичната епоха. В епохата на схоластиката реалист е например Ихомас от Агкино, който приписва обективна реалност на понятията и идеите, така че казва: Понятията и идеите имат нещо обективно в съдържанието си, нещо, което не принадлежи само на субекта, което не е просто мисъл. Номиналистът е бил човек, който е търсил реалността само в това, което се намира извън концептуалното, който е виждал в понятията само нещо, чрез което човекът обобщава това, което му е дадено като възприятие, така че за номиналиста понятията са били просто имена. Такъв проблем винаги възниква в развитието на човечеството, когато нещо се преживява вътрешно. През Средновековието хората е трябвало да преживеят това вътрешно, че все повече и повече са се запознавали с концептуалния живот в собственото си вътрешно същество, че са виждали това, което се нарича външен свят, само в сетивното. Оттук за него възниква въпросът: Как може човек да оправдае отношението към външните възприятия по някакъв начин към това, което човек по същество има само като име в себе си, което схваща само като го свързва с външни възприятия? От номинализма произтича значителен скептицизъм. И по същество това, което тогава се появи в Кантовата философия, не е нищо друго освен, бих казал, последното следствие от този схоластичен проблем. Просто Кант стигна до формулировката си на схоластичния проблем по особен начин: в епохата, в която Кант, като млад човек, се занимаваше с философските си изследвания, в средите, в които Кант се занимаваше с изследванията си, преобладаваше донякъде разреден лайбницианизъм. Лайбницианството, което е нещо велико по свой начин, макар и донякъде абстрактно, и което все още има връзка с духа на реалността, беше философски сублимирано и разредено във Волфианството, което формира етапа на младостта на Кант. През това време хората вече се занимаваха с изискванията на математизирането на науката, с изискванията на науката, която е съставена именно от резултатите от външното наблюдение на света. Но от стария

навик, че човек има какво да каже, когато нещо се определя за света, беше установено широкото учение за разума наред с тази емпирична наука, наред с тази наука за опита. Беше постановено, че несигурни преценки могат да се получат чрез опит, чрез емпиризъм, за всичко, което е преходно; но тези преценки са насочени само към преходното и са несигурни. Човек не може да знае дали това, което разпознава чрез наблюдение и интелектуално познание за който и да е факт от преходния свят, трябва непременно да е такова завинаги. Не можем дори да знаем, че слънцето трябва да изгрява всяка сутрин, защото имаме само едно емпирично доказателство, че то е изгрявало всяка сутрин досега. От това можем да заключим, че ще изгрява и в бъдеще; но това е само емпирично заключение. Отвъд тази емпирична наука, Волфианството и Кант в младостта си търсят рационална наука, в пълна хармония с Волфианството. Характерно е, че една от книгите на Волф се казва: „Рационални мисли за Бога, света и душата на човека и за всички неща като цяло“.

Така че целта беше, от една страна, да се придобие емпирично знание за света, доколкото то е достъпно за опита, и от друга страна, да се придобие рационално знание, което се простира върху всичко, което, така да се каже, трябва да се придобие единствено от разума. И така, наред с, да речем, разкритата теология, се установи рационална, рационална теология, наред с емпиричната психология - рационална психология, наред със познанието за света, придобито чрез опит, рационална геология и т.н. Основната причина за това търсене на определена наука за разума беше, че хората казваха: няма сигурност за научното изследване във външния свят. Но ако някой иска да има такава сигурност, тя може да се придобие само като се извлече от самия разум.

Въпреки това, цялото изследване на Волфианството все още се основава на факта, че в този разум първо е поставена реалност, от която човекът след това извлича своите „истини на разума“ по някакъв трансцендентен начин.

В творчеството на Кант се случват две неща и всеки, който изучава Кант с отворен ум, ще си спомни остро какво се очертава в работата му от две страни: от една страна, той е свикнал да търси „определени съждения“. Например, той си е казал: в математиката имаме такива съждения, които винаги се прилагат съвсем необходимо, които не могат да произлязат от опита, защото опитът не поражда такива съждения. Имаме и такива съждения в някои области на научната мисъл, които са валидни завинаги и които могат да бъдат получени само от самото човешко същество. Във философията трябва да има сигурност. Това е едната страна на това, което Кант е искал. И всеки, който не разбира колко здраво е стоял Кант на земята: трябва да има сигурност – също в смисъла на Волфовата философия – не разбира Кант, защото не може да се ангажира с настояването на Кант за сигурността на определени съждения.

Но Кант се е разочаровал от Волфианството, що се отнася до неговото съдържание, чрез изучаването си на Хюм, английския философ, който е искал да бъде просто философ на опита. И той си е казал, именно под влиянието на Хюм: няма такова нещо като изтъкване на реалност от разума; всъщност има само опит. - Това е била втората страна.

От една страна, трябва да има сигурност; но всичко, което се появява в опита, който е единствената основа за истинско знание, не осигурява сигурност. Как можем да се измъкнем от тази дилема? И самото натрапчиво търсене на бягство от тази дилема е по същество основният импулс на Кантовото мислене. Представих това подробно в моето съчинение „Истина и наука“ и го осветлих допълнително в моята „Философия на свободата“. Търсенето на Кант всъщност не доведе до признаването на нещо съществено, а до въпроса: Как се постига абсолютна сигурност?

Проблемът на Кант не е проблем на истината, нито на знанието, а на сигурността. И ако не го схванете като проблем на сигурността, не можете наистина да го разберете. Кант търси решението, като казва: човешката душа със сигурност не е пригодена да дестилира съждения за реалността от разума, но тези съждения се появяват; те се прилагат към външния опит, както може да се види например в математиката. Ние не просто гледаме такива фигури (тя е нарисувана), а ги гледаме математически и казваме: има два триъгълника или, нарисувано по друг начин, това е шестоъгълник. Смесваме това, което изпридаваме от разума навътре, с това, което идва при нас чрез външния опит. Налагаме това, което разпознаваме навътре *a priori*, върху това, което преживяваме *a posteriori*.

Така Кант стигна до заключението: Познанието за истината не може да се получи от разума. Но човешкият разум се прилага към опита. Той налага своята преценка върху външния опит. Самият той прави своята преценка върху външния опит. Защото Кант каза: Във философията трябва да има сигурност, човек трябва да може да намери сигурност, но тя не се намира, като търси по Волфов начин, като вярва, че може да се постигне реалност в разума и да се остави опитът да върви успоредно – защото Кант не можеше, не можеше да го обедини, затова той каза: Човекът изплита от разума си това, което опитът след това възприема; човекът сам създава знание; следователно нещата от опита са сигурни и сигурни дотолкова, доколкото ние ги правим сигурни от нашия ум.

Виждате ли, всъщност същността на знанието е детронирана. Всъщност знанието е елиминирано. И е елиминирано по толкова фин начин, че кантианците все още се придържат към тази финес и днес не осъзнават какво всъщност е замесено. Когато някой като Лудвиг Халер се появи и почувства как кантианското мислене всъщност е загубило връзка с реалността, как се сблъсква със сигурността в нереалното, тогава той намира думи като тези, които споделих с вас. Той открива, че човешката изобретателност се прилага към невъзможен проблем, към проблем, който не хвърля светлина върху знанието, а го обгръща в мъгла. Ето защо Лудвиг Халер

казва, както го чувства: Тази мизософия се опитва да открадне оръжията си от арсенала на светлината и да ги използва в служба на тъмнината.

Но от друга страна, човек трябва да осъзнае и как цялото това развитие на модерното време е било по същество необходимо. Развитието на човешкото мислене и човешките изследвания от гръцка епоха насам не е линия на развитие, която може да се следва само по начина, по който аз току-що направих, а може да се следва и в друга посока. Посочих това и в книгата си „Загадките на философията“. Днес имаме познание за природата, което се опитва да разбере природните явления единствено от гледна точка на тяхната същност.

Може да се каже обаче, че самото познание за природата, което днес винаги се гордее с това, че разбира природните явления в чисто състояние, едва успява да разбере природните явления в чисто състояние, т.е. да не ги прониква вече с мрежата от мисли за това, което е създадено само в понятието, вътрешно субективно. — Все още се излагат всякакви хипотези за външния ход на явленията, не само оправдани, но и неоправдани.

Но един човек наистина подчертаваше в днешно време, и то сравнително рано, че по отношение на наблюдението на външни природни процеси, тази модерна епоха трябва да се стреми към чистия феномен, към чистата феноменология. И този човек беше противоположният на Кант, Гюте. Той изискваше феномените и явленията да се изразяват чисто. Той подчертаваше, че това, което се случва в развитието на разбирането, трябва да остане напълно отделено от това, което се представя като описание на феномените и на самия феноменален процес. И по най-строгия и възхитителен начин Гюте многократно изисква този чист феноменализъм.

Но колкото повече човек се стреми към този чист феноменализъм, толкова повече трябва да се стреми към особена особеност на концептуалния свят. И тази особеност на концептуалния свят е също така високо постигната. Тази особеност е напълно оправдана за определена епоха на човешкото развитие. Всеки, който от епохата на Декарт не се е ограничавал само до изучаване на философия, а притежава орган за навлизане и в добрите страни на на схоластическа философия и средновековна философия, и който не вижда Аристотел и Платон през очилата на съвременните философи и историци на философията, а може да ги постави пред душата си в първоначалния им вид, той знае, че начинът, по който светът на понятията и идеите живее в човешката душа, е съвсем различен днес, отколкото е бил в Древна Гърция и дори в схоластическото Средновековие. В схоластическото Средновековие душата все още е чувствала, че в преживяването на понятието има нещо съществено в това понятие, точно както все още има нещо съществено в червеното и синьото, което човек възприема. Едва в последно време понятието се е превърнало в завършен образ. Едва в последно време понятието е напълно изпразнено от съдържанието си. Едва в последно време

е станало възможно в развитието на човечеството и във философията да се прави това, което аз нарекох чисто мислене в моята „Философия на свободата“.

Ако човек се опита да подслушне проблема със свободата, както аз се опитах в моята „Философия на свободата“, той едновременно с това се запознава с този модерен характер на мисленето. Запознава се с мислене, което е по същество изпразнено от всякакво външно преживяно съдържание. То е възпитано върху това външно преживяно съдържание, но живее само като субективен факт.

Също толкова вярно е да се каже за това чисто мислене, и аз ясно го изясних в новото издание на моята „Философия на свободата“, че то се случва в сферата на волята. Но волята е била преобразувана в мислене, така да се каже. То е резултат от вида мислене, което е оголило целия външен опит. Това чисто мислене е само образ и е изцяло образ. И ако човек изобщо иска да стигне до философско разбиране в нашата епоха, той трябва да достигне почвата, в която се намира това чисто мислене.

Гьоте е усетил какво се крие в това чисто мислене. Другите могат да го усетят само заедно с него. Ето защо винаги цитират неправилно една Гьотева поговорка, която казва нещо от рода на това, че Бог го е спасил от „мисленето за мисленето“. Както Гьоте го е имал предвид, това вече е правилно. Гьоте никога не е „мислил за мисленето“, защото, разбира се, човек не може да постигне това чисто мислене с мисленето, с което е свикнал. Трябва да го гледа като образ. За да може да се каже: самото мислене, което човек иска да разпознае, чистото мислене, се превръща в гледане на това чисто мислене. Чистото мислене може да се постигне не диалектически, а живо. В този момент от философското развитие се стига до проблема за свободата, поради което свободата, истинската свобода, изобщо не е възможна без постигане на това чисто мислене, което е просто образ.

Докато една реалност в нас мотивира действията ни, те не могат да бъдат свободни. Следователно никое инстинктивно действие, никое традиционно действие, никое действие под навик не е наистина свободно, а само действие, което може да следва образите, вплетени в чистото мислене. Щом следвате реалност, вие сте тласкани.

Ако искате да бъдете свободни, трябва да включите нереалното във волята си.

Когато се блъснете в нещо, усещате, че обектът ви влияе. Когато извършвате действие под инстинкт, под импулс, трябва да усещате, че нещо ви тласка, че няма свобода. Но когато застанете пред огледало, видите образа в огледалото, ще ви е ясно, че огледалният образ никога не може да ви удари по лицето, че огледалният образ никога не може да ви тласне. Образът не може да направи нищо сам. Той е този, който трябва да действа, който трябва да действа, когато се изправи срещу този образ. Но тъй като образът не прави нищо, тогава действието се превръща в свободно действие. Само мислене, което не е вкоренено в реалността, а е чист образ, може да мотивира свободно действие. Ето защо проблемът за свободата е

проблем на съвременното мислене, на чистото мислене. Но в това мислене човек се намира в свят от образи.

Съвременната философия, всичко, което живее в тази модерна философия чрез Кант и кантианците, инстинктивно стига до това чисто мислене, макар че обикновено не разбира това чисто мислене. Когато човек започне да мисли в модерните времена и тренира мисленето си в естествената наука, която претендира за целия авторитет за себе си и би била истинска естествена наука, истинска наука за реалността, ако ни втълпява нещо друго освен просто образи, човек трябва, когато движи мисленето си в тази посока, първо да се доближи до едно нереално. В мисленето, през чиито особености преминаваме с нашето съвременно философско и научно развитие, ние нямаме реалност; имаме само образ на реалността. И разглеждайки това мислене, ние стигаме, от една страна, до проблема, който тревожи по-новите епистемолози. Те биха искали да изградят мост от това, което се преживява вътрешно, към това, което външно съществува в битието. Те не осъзнават, че не изграждат мост от една реалност към друга, а от нещо, което живее в образи, към нещо, което би трябвало да е реалност.

И от друга страна, стигаме до точката, в която съвестните натурфилософи си признават: с това нереалистично мислене, с това мислене, погълнато от изобразителния характер, не можем да се потопим в реалността. Точката, „където материята витае“, не може да бъде достигната. Защото човек вплита образи. Съвременната философия вплита образи, не осъзнава това и търси реалност в тези образи. Оттук и усещането за „мизософия“ у Лудвиг Халер, оттук и усещането, че човек не може да влезе в реалността, ако се движи в това мислене.

Това е проблемът на по-новото развитие на философията: човешката история непременно трябва да се насочи към чисто разбиране на нереалното образно мислене. В името на развитието на свободата, съвременното човечество трябваше да се издигне до това нереално образно мислене. Но човек не може да остане в него, ако е напълно човек, ако чувства реалността във всички човешки същества. Защото човек трябва да усеща противоречието между това, което е належащо, живо и тъче в човешкото същество, и това, което стои пред съзнанието като просто среда от нереални образи. Ние не си имаме работа с чисто логически или формален проблем, а с реален, който е възникнал, защото човекът постепенно е отдръпнал мисленето си, въображението си от външната реалност.

Във външния свят за него остава тъмната, неясна материя, която не може да схване. Но мисленето му не се е превърнало в реалност, а в образ. И той трябва да продължи по-нататък в този образ. Мисленето, което днес е просто образ, все още е било съдържание на възприятието за гърците. Това мислене се е движило в посока отвън навътре. То протича по такъв начин, че човекът първо се потапя във външния свят чрез мислене. Сега, с философстването си, той е стигнал до точката, в която вплита мисленето, което е било обелено от външния свят. Той трябва да продължи в

тази посока. Той трябва отново да търси реалността. Материята е давала на човека в древността и до нашата епоха опората за мислене, като е правила мисленето реално за него. Но мисленето, тъй като е трябвало да стане основа за развитието на човешката свобода, е преминало в образния характер. Така то се рее между външния опит и вътрешния опит. То трябва да се потопи в този вътрешен опит. То от своя страна трябва да стане реалност. Човек трябва да се потопи с пълно съзнание в областите, където Едуард фон Хартман и заедно с него всички съвременни философи се чувстват толкова знойни, защото мислите сякаш започват да танцуват като таласъми.

Когато човешкото същество с мисленето си излезе от образния характер – където, ако той тъче и живее в него, тъй като те са само образи, не е нужно да бъде толкова страстен – когато излезе и влезе в собствената си реалност, тогава, чрез упражненията на духовната наука, той наистина трябва да включи във вътрешните си способности възможността да се движи в този саможивот на концептуалния свят, както иначе в математическото мислене. Той трябва да придобие способността да схваща реалността самостоятелно в този саможивот. Точно както ние не се чувстваме задушени, когато нещата там в пространството не стоят неподвижно – за да не се наруши познанието ни – а когато се движат, тичат, така и човекът трябва, във възхода към духовното обяснение, към духовното откровение, да стане способен отново да придаде съдържание на своя образ-концепция.

Ако човек схване актуалния, належащ философски живот на настоящето в този момент, тогава се откъсва от всички приказки, че философът не може да разбере какво казва духовният изследовател. Той може да го разбере веднага щом е разбрал образния характер на своето мислене, но също и веднага щом е разбрал, че мисленето е стигнало до този образен характер, защото се движи в световната история отвън навътре, от посоката на духа в материята към съзерцанието на чистия духовен свят.

По този начин философията трябва да бъде продължена, като я получаваме от духовната наука, от духовното изследване, като потапяме мисленето в това, което духовната наука, духовното изследване, има да каже. Това исках да ви покажа, дори и само накратко с няколко реда: по какъв начин философията трябва да бъде оплодена от духовната наука. В следващите няколко дни ще говорим за това как други клонове на човешкото мислене и действие могат да бъдат оплодени от тази духовна наука.

Заключителни думи по повод диспута по философия

В хода на диспута възникнаха въпроси, които естествено изискваха широко обсъждане от техническа гледна точка. Тъй като не можем да обсъдим всичко за една вечер, бих искал само да направя няколко методологични предложения относно възникналите въпроси, които, поне според мен, не бяха формулирани

много ясно. Тези предложения сочат посоката, в която трябва да се търсят определени решения на подобни въпроси.

С оглед на въпроси като например този за „субективността на възприятието“, в най-новото философско развитие се наблюдава голямо объркване на идеи, натрупване на понятия, които са склонни да замъгляват и заплитат проблемите, вместо да ги осветлят и да доведат до определено решение.

Защото, когато някой иска да повдигне въпроси относно връзката между обект и субект при възприемането от гледна точка на представяне и знание, винаги става въпрос за достигане до въпросите чрез най-внимателен анализ на фактите. Защото често самите въпроси са погрешно формулирани от погрешни идеи. И така често е и с въпросите за „субективността на възприятието“.

Трудността беше показана от примера с частично далтонист, за когото се предполага, че вижда, да речем, зелен пейзаж по различен начин от така наречения нормалнозрящ човек. Трудността се състои в тази идея за частично далтонист: до каква степен трябва да се приписва субективност на това, което така нареченият нормалнозрящ човек, казвам съвсем изрично, така нареченият нормалнозрящ човек, вижда?

Е, първото нещо, което трябва да се направи, е да се представи целият проблем по такъв начин, че да изглежда правилен. „Правилно“ означава, че начинът, по който елементите, които трябва да бъдат събрани, за да формират проблема, че този начин на съчетаване е направен по правилния начин. Да предположим, че някой каже: Да, външният свят, който ми се струва, да речем, в зелен пейзаж със зелен оттенък, ми дава повод да се замисля дали качеството „зелено“ е обективно, дали мога да го припиша на света на обективността или трябва да се разглежда като субективно. За да се формулира дори проблемът, човек трябва да вземе предвид неща като например това: Да, как всъщност се държи, когато гледам нещо, което е бяло или жълто, за мен, през зелени очила? Там го виждаме оцветено в зелено.

Трябва ли това сега да се припише на сферата на обективността, или тук трябва да се говори за субективност? Скоро ще осъзнаем, че със сигурност не можем да припишем това зелено, което виждам през зелени очила, на това, което е навън. Не можем да говорим за обективност по отношение на външната среда. Но със сигурност няма да е възможно да се каже, че този зелен оттенък, който съм видял през зелени очила, се основава на нещо субективно. Той е обективно определен по напълно закономерен начин, без това, което тук обозначавам като зелено, всъщност да е зелено.

Виждате ли, като формирам тази идея, аз поставям проблема в специална светлина, където трябва да разглеждам това, което със сигурност не принадлежи на външния свят, а обективно, като възникнало по обективен начин; тъй като очилата не принадлежат на мен, те със сигурност не могат да бъдат включени в сферата на субективността. Такива неща могат дори да изглеждат като софистика. И все пак

подобни софистики много често са това, което кара човек да постави елементите, които би трябвало да го доведат до въпросите, по подходящ начин, да ги събере. Защото, ако човек прозре през такива привидни софистики по правилния начин, ще прозре през цялата овехтяlost на ежедневните понятия за „субект“ и „обект“, които постепенно са въведени в съвременното философско размишление. И ако човек се насочи към правилната линия на разпитване, вероятно ще бъде все повече отведен до пътя, в който аз вярвам, който съм поел в моите трудове „Истина и наука“ и „Философия на свободата“, където не се изхожда от понятията „субект“ и „обект“, а се търси нещо независимо от тези понятия, което трябва да лежи отвъд сферата на субективността и обективността: това е функцията на мисленето.

Функцията на мисленето! Ако погледнете въпроса самостоятелно, мисленето всъщност изглежда надхвърля субективното и обективното. И с това вие сте получили отправна точка, от която можете да бъдете отведени по подходящ начин до мястото, където е заложен проблемът за „субективността“ и „обективността“, който представлява такива трудности. Защото човек е воден – и ще откриете, че този път е щателно следван в тези две мои книги – не да пита: Как един външен „обективен“ свят влияе на някакъв „субективен“ свят, за който, да речем, медиаторът е окото? – а е воден до нещо съвсем различно. Човек е воден да пита: Какъв е фактът на самите сетива? Каква същност показва едно сетиво? Например, конституцията на окото?

Тогава човек ще открие, че в проблема, който си поставя по този начин, излиза наяве нещо, което искам да изясня чрез сравнение, защото трябва да бъде кратък – разбира се, това би могло да бъде обхванато с адекватна концепция в обяснение, продължаващо часове: мога също да гледам през очила и все пак да виждам света около мен такъв, какъвто го възприема наивното съзнание, с неговите цветни проблясъци, с всичките му сетивни качества. Трябва да гледам само през безцветни прозрачни очила; не трябва да гледам през очила, които променят самия външен свят за мен. И сега трябва да намеря начин да разбере разликата между очила, които променят външното оцветяване, и очила, които са безцветни и прозрачни и избягват всякакво външно оцветяване. От това сравнение – както казах, вместо сравнението биха могли да се използват дълги разсъждения – ще открия: ако взема структурата на така нареченото нормално око, съм му дал структура, която се оказва прозрачна, която може да се сравни с прозрачно-безцветното стъкло. Не намирам нищо в нормалното око, което да показва, че външният свят е качествено променен по някакъв начин. Но не трябва да провеждам това изследване с обикновените понятия, които имам във всекидневното си съзнание, а с въображаемото съзнание, което наистина може да проникне в структурите на окото. За въображаемото съзнание, така нареченото нормално око е прозрачен орган. Око, което е частично далтонистично, се оказва сравнимо с цветни очила за въображаемото съзнание, като нещо, което обаче променя „субекта“.

По този начин, чрез разбирането на субективността в по-висок смисъл, човек стига именно до това да разглежда сетивния апарат в най-широк смисъл като това, което може да се сравни с прозрачното, което е прецизно проектирано по такъв начин, че да преустанови производството на сетивни качества в себе си. Човек се научава да разпознава като чиста фантазия идеята, че в този идеационно прозрачен сетивен апарат – който е прецизно устроен по такъв начин, че да отмени всяко производство на сетивните качества в себе си – би могло да възникне нещо, което първо би предизвикало сетивни качества, което би било там за нещо различно от сетивните качества.

Както казах, искам само да насоча в тази посока. И същевременно искам да отбележа, че обикновеното философстване трябва да е насочено към това да каже: фактите на света, когато се разглеждат безпристрастно, ми показват резултати, които са просто неразрешими за обикновеното умствено съзнание; самите факти ми показват, че трябва да надхвърля това обикновено умствено съзнание. Не е честно да се заключи, да речем, от факта на частичната цветна слепота, че цветните качества са субективни. Защото всяко такова заключение съдържа някаква логическа грешка, която винаги може да бъде доказана по някакъв начин. Би било честно да се каже: човек просто не стига до никакъв резултат с обикновеното философстване, ако иска да реши трудността, която възниква от сравнението на частичната цветна слепота със зрението на така нареченото нормално око. Обичайното съзнание има задачата в този момент да представи трудностите и да каже: „Ето ги.“ И ако човек наистина осъзнае обхвата на логиката, на реално-логическото мислене в рамките на съзнанието, той, бих казал, би открил проблеми навсякъде и би казал: „Има още един, неразрешим за обикновеното съзнание, втори, трети --- и би се радвал, че в много отношения обикновената философия не е нищо повече от намек за проблеми и създаване на атмосфера на очакване тези проблеми да бъдат решени от по-високо ниво на съзнание.“ Само стремежът да се примирим с обикновеното съзнание разпръсква мъгла върху проблемите и не иска да признае, че може да повдигне проблемите само с него и че трябва да посочи, че човешката душа сега трябва да претърпи развитие и упражнения, за да реши тези проблеми. Законът за специфичните сетивни енергии със сигурност не е нещо, което може да се разглежда в рамките на обикновеното съзнание.

Както казах, исках само да посоча основния момент от дискусиите по темата за цветовете и да посоча, че преди всичко философията, а също и философската физиология, филологията и т.н., в днешно време биха се нуждаели от много съвместно очертаване на това, което те всъщност представят пред обикновеното съзнание чрез своето мислене.

Това е единственото нещо, на което бих искал да обърна внимание, както казах, съвсем неадекватно. То би трябвало да сочи само в една конкретна посока; но не може да се направи повече в толкова кратко обсъждане.

Вторият момент, който бих искал да отбележа – отново, чисто от методологична гледна точка – е проблемът с категориите, който възниква тук. Разбира се, може да се говори с часове за категориалната природа на човешкото мислене, но засега бих искал да посоча само едно нещо: в рамките на действителната таблица с категории „субективност“ и „обективност“ изобщо не се появяват. А фактът, че в рамките на действителната таблица с категории, действителната, оригиналната таблица с категории, „субект“ и „обект“ изобщо не се появяват, сам по себе си представлява вид доказателство за същността на категориалното мислене: ако категориите се приемат не така, както произтичат от някакво доказателство, а просто, бих казал, така, както са изведени от логиката, тогава, по силата на това, че са постулирани, те трябва да са приложими към това, което е над „субективното“ и „обективното“. Това, към което категориите са приложими, трябва да е свръхсубективно и свръхобективно. Но фактът, че категориите се прилагат от самия човек, е ясно доказателство, че в категориалното мислене няма субективно, а субективно-обективно.

Това е проблемът, върху който Гюте също е мислил толкова много. И начинът, по който е мислил, който го е карал винаги да търси точката, където субективността и обективността изчезват за човека в човешкия опит, това начинание всъщност го е направило противоположност на Кант.

Разбира се, напълно вярно е, че както беше казано, човек би могъл да извлече от Кант и положително; но човек може да извлече от всичко в света по положителен начин, дори от най-голямата грешка! Защото няма нищо в света, от което да не може да се извлече и нещо положително. Тази позитивност, това търсене на положителното, е посочено сред основните упражнения за тези, които искат да постигнат висше познание. Трябва само да ви напомня: ще го намерите обсъдено във втората част на моята „Окултна наука“. Разбира се, това не бива да ни заслепява за разпознаването на отклонения. И накрая, ако разгледаме историческото, можем да кажем, че от Кант е извлечено много положително. Не само критичните филолози, подкрепящи Кант, не само неокантианците като Либман, Фолкелт и т.н., но има и много активната Марбургска школа – Коен, Касирер, Дилтей и т.н. – която се е опитала да извлече положителното от Кант в известен смисъл.

Сега показах колко малко това „позитивно разработване от Кантианството“ може да доведе до реалистичен поглед: в моите „Загадки на философията“, където също накратко обсъдих тези усилия на Марбургската школа. Така е и с проблема с категориите, че е необходимо да се представи правилно в цялата му вътрешна същност пред душата, за да се види как именно чрез проблема с категориите въпросът за „субективното“ в контраст с „обективното“ не може да бъде поставен така, както е направено от по-новата философия под влиянието на Кантианството. Това почти епистемологично впрягане в субективността е нещо, което е въвело безброй неоправдани идеи в нашата съвременна философия и ни е накарало да

загубим идеи, които вече са били налице и които, ако бъдат развити в съответно права линия, биха могли да доведат до нещо доста плодотворно.

Трябва многократно да обръщам внимание на факта – което вече съм правил няколко пъти – че един изключително талантлив философ от 19-ти век, Франц Brentano, публикува първия том на своята „Психология“ през 1874 г. Това е по същество гениална книга. Този том от „Психология“ на Brentano е публикуван през пролетта на 1874 г. Той обещава втория том за есента на същата година.

Следващите три тома е трябвало да се появят скоро след това. Brentano първоначално е изчислил, че тази „психология от емпирична гледна точка“ се състои от пет тома. Първият том е бил само подготовка. В него обаче има един изключително забележителен пасаж, в който Brentano посочва как всъщност се е насочил към най-значимите психологически проблеми. Той казва: Ако цялото съвременно мислене водеше само до изследване на това как възникват и изчезват представите, как се свързват помежду си, как се формира паметта и други подобни, и ако човек можеше да стигне до несигурност само относно действителните психологически въпроси на Платон и Аристотел, например дали душата остава, когато външното ѝ физическо тяло се разпадне, тогава съвременната наука не би спечелила много за нуждите на човека! Е, от всичко останало, което Brentano предлага в първия том на своята „Психология от емпирична гледна точка“, вече може да се види как е искал да доведе проблема чрез своите пет тома до тези фундаментални въпроси на Платон и Аристотел.

Странното е, че вторият том не се появи през есента. Не се появи и на следващата година. А през деветдесетте години Brentano отново обеща, че сега ще се заеме със създаването поне на някакъв вид заместител на дескриптивната психология. Така вторият том на „Психология“ трябваше да се появи през 1874 г. Нищо не се появи до деветдесетте години; след това се появи второ обещание, но не беше изпълнено! Франц Brentano почина в Цюрих преди няколко години. Обещанието не е изпълнено и до днес. То остана с първия том на „Психология от емпирична гледна точка“. Защо? Защото Brentano в своя *Privatdozentenschrift* постулира изречението: „Философията трябва да следва същите методи, които се прилагат в естествените науки“, защото Brentano искаше да остане верен на това методологично изречение, което беше постулира по онова време и с което не можеше да се постигне никакъв напредък. Brentano беше твърде честен човек, за да иска да постигне напредък по друг начин, освен чрез външния научен метод. Следователно, той просто запази мълчание за това, което се случи след първия том.

Изразил съм това в книгата си „Von Seelenrätseln“ („Мистериите на душата“).

Ученикът на Brentano, Краус, наистина е казал, че има всякакви други причини, поради които Brentano не е публикувал по-късните томовете; но трябва да се каже, че ако причините са били само тези, които Краус е посочил, тогава Brentano трябва да е бил истински филистер. А той със сигурност не е бил такъв. Той е бил личност,

която е следвала импулсите на вътрешното си същество и само тези импулси! Но в Brentano е имало нещо, което поне му е давало надежда, че човек може да проникне в нещата на света. И на практика всеки такъв философ – а малцина са тези, които са имали тази надежда по основателен начин в днешно време – се е обърнал срещу Кант, и разбира се, срещу Франц Brentano.

Имаше нещо в него, което оправдаваше тази надежда. И аз го намирам в една концепция, която, бих казал, понякога изниква от философията на Brentano и която той е заимствал в смисъла на по-стара философия – от вида, който все още черпи от реалността, както предположих тази сутрин: това е концепцията за интенционална вътрешна насоченост, която той прилага към понятията познание и възприятие.

Тази концепция трябва да бъде формулирана. След това, оттам, човек ще получи приблизително разбиране за това, което току-що намекнах: да се изследва до каква степен човешкият сетивен орган е самоугасващ се, на който не бива да се приписва, че може да бъде производител на сетивни качества. И тази концепция – вече не за реалната вътрешност на някакъв процес, а за интенционалната вътрешност – съдържа в себе си живота на посочване, който след това става наблюдаем за въображаемото мислене. И този живот на посочване, който е даден с концепцията за интенционална вътрешност, тогава носи възможността да се схване това, което от Йоханес Мюлер, физиологът от първата половина на 19 век, е било толкова неадекватно схванато в доктрината за „специфични сетивни енергии“. Така че бихме искали да кажем, че сравнението с прозрачното, безцветно стъкло не е съвсем уместно, защото трябва да си представим не неодушевена безцветност, следователно самоунищожение, а живо и именно чрез своята жизненост и по този начин стоящо в съответстващ вътрешен процес, което позволява обективно преживяване, като не приема обективното, а като схваща от себе си процеса на посочване чрез и в посочване към тази цел.

Открих какво се крие в обновяването на тази концепция за интенционална вътрешност, в смисъл на съвременен мироглед, само у някои съвременни американски философи, които – вероятно дори без да познават току-що споменатата концепция – се опитват да схванат непрекъснатостта на човешкото съзнание. Да кажем например, че през двадесет и деветата година от живота си човек поглежда назад, с помощта на паметта, към това, през което е преминал през осемнадесетата година от живота си. След това, ако го схванем навътре, това, което се връща към човека през двадесет и деветата година от живота му, е нещо подобно на това, което би могло да се опише като интенционално вникване (*innesein*). И във връзка с този процес тази концепция се появява отново у някои съвременни американски епистемолози.

Именно в такива явления може да се види как концептуалната работа е жива в съвременните философски начинания. Но тази работа трябва да стане честна по

начина, по който описах, като покаже ясно, че проблемите съществуват; но обикновеното съзнание, обикновената интелектуална дейност може само да постави проблемите; и сега човек трябва да премине към решаването на проблемите. Ако човек развие научна честност по този начин, това би било основата за преминаване към въображаемия и другите етапи на познанието. Това са само много неадекватни методологични предложения.

3. Математика и неорганични природни науки

Ако днес се опитам да направя преход от същинската философска област към областта на специализираните науки, то в нашата настояща епоха този преход ще се осъществи съвсем естествено чрез разглеждане на математическия и физическия, химическия, т.е. неорганичния природен свят, защото по-голямата част от съвременните философски концепции са изградени по такъв начин, че философите ги основават на понятия и идеи, получени от областта на науката, която днес се счита за най-сигурна, а именно от математиката и неорганичното естествознание.

Ако искаме да обсъдим математическото третиране на неорганичното естествознание, което е толкова популярно днес, винаги трябва да помним нещо, което вече беше споменато във встъпителната реч: връзката, която съвременното мислене смята, че може да направи с Кант, именно с въвеждането на математиката в неорганичното естествознание, всъщност в науката като цяло.

Това, което трябва да се подчертае в това, а също и в по-късен контекст от негативната страна, казвам изрично от негативната страна, вече е забелязано от отделни мислители, които са много далеч от използването на свръхсетивното познание. Така, негативното, тоест отхвърлянето на чисто математическото третиране на естествените науки, може да се открие например у мислител като Фриц Маутнер, който, поради известна проникателност в негативен смисъл, тоест, отхвърляйки това, което изглежда като неверни твърдения на една фалшива наука, изобщо не е нещастен. А по отношение на въпроса: Какво не може да направи съвременната наука? – можем да научим много от мислител като Фриц Маутнер, учейки се чрез негативното, което той представя, и учейки се чрез факта, че той не иска да спре до това негативно, а би искал да напредне към позитивно осъзнаване. Защо и вие да не се учите от такъв негативен мислител? Щом успях да цитирам Лудвиг Халер да казва вчера, че според него Кант е взел оръжията от арсенала на светлината, за да ги използва в служба на тъмнината, защо и вие да не вземете назаем оръжията от арсенала на тъмнината, дори умишления мрак на знанието, какъвто го откриваме у Фриц Маутнер, за да ги използвате в служба на светлината? Трябва да се обърне внимание, както казах, на твърдението на Кант, че във всяка отделна дисциплина има толкова действителна наука, колкото има математика в нея.

Ако изучите историята на употребата на тази кантианска поговорка до наши дни, ще получите интересен пример, който да отговори на въпроса как изобщо да бъдеш кантианец в днешно време. Защото хората, които се позовават на тази поговорка, вярват, че във всяка отделна наука е внесено толкова истинска наука, колкото математика има в нея. Но Кант има предвид нещо съвсем различно. Кант има

предвид: колкото внася математика в науката, толкова е математика, тоест истинска наука, а останалото изобщо не е наука в отделните науки.

Виждале ли, ставате кантианец, ако напълно погрешно разберете някоя кантианска поговорка. Защото кантианският подход в тази област има нещо подобно на следната логика: ако каже, че в едно събиране, в което има хиляда души, има толкова гениалност, колкото са допринесли трима гениални хора, със сигурност нямам предвид, че на хилядата души сега е дадена гениалността на тримата. Кант също така не иска да каже, че останалата част от науката е придобила научния характер на математиката; по-скоро той има предвид, че само малката част, която е останала математика дори в науките, е истинска наука, но останалата част изобщо не е наука.

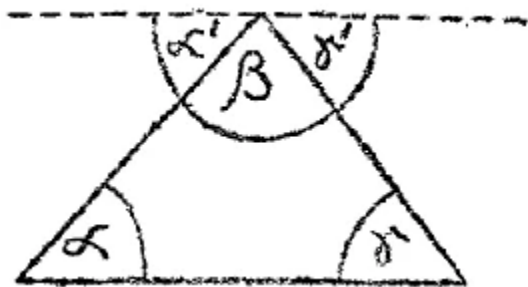
Трябва сериозно да изучаваме такива неща – и в една емпирична епоха трябва да го правим емпирично, а не априори – за да не се отговаря на подобни въпроси, както често се случва днес, а за да можем да стигнем до истината.

Сега обаче може да се посочи нещо друго: най-изявените математически мислители на нашето време определят математиката по следния начин: тя би била „наука за размерите“. Е, днес това е наука за размерите. Но върнете се само няколко века назад, към времето, когато Картезий и Спиноза намирали голямо удовлетворение в представянето на своята философия „според математически метод“, както казват, и ще откриете, че това, което Картезий и Спиноза искали да внесат в своята философия като математически метод, е съвсем различно от това, което ще бъде внесено в естествената наука като математика в по-ново време.

Ако се върнем към Декарт и Спиноза, ще открием, че тези двама философи искат да изградят своята философска система по такъв начин, че да има също толкова сигурност в прехода от едно твърдение към друго, колкото и в математиката. Тоест, те искат да изградят своята философия според модела на тези математически методи; но не като въвеждат в своята философия това, което днес се разбира под математика. Така че, връщайки се към Декарт и Спиноза, ние вече сме свързали съвсем различно значение с думата математика. Ако пренебрегнем аспекта, който се отнася само до количествата, сме свързали смисъла на вътрешния, сигурен преход от съждение към съждение, от заключение към заключение. Разгледахме природата на математическото мислене, а не това, което можем да наречем наука за количествата.

И нека се върнем още по-назад. В древността думата „математика“ е имала съвсем различно значение. Тогава тя е била идентична с думата наука. Това означава, че когато някой е имал предвид „наука“, се е говорило за „mathesis“ или „математика“, защото в математизацията се е намирала сигурността на вътрешно прозрение за „факт“, присъстващ в съзнанието. С тази дума се е свързвало чувството за „знание“ и „наука“. И така едно много по-общо понятие е било пренесено в тясната област на теорията на количествата. Днес имаме всички основания да си спомняме за тези

неща, защото сме изправени пред необходимостта да разгледаме отново какво всъщност лежи в основата на математическото мислене. Коя е съществената характеристика на математическото мислене? Съществената характеристика на математическото мислене е именно прозрачността на математическото съдържание на съзнанието. Ако начертая триъгълник и разгледам трите му ъгъла, алфа, бета и гама, и искам да докажа, че сумата от тези три ъгъла е 180 градуса, тогава правя следното (виж фигура г): Начертавам успоредна линия на основната линия през най-горната точка на триъгълника, разглеждам съотношението на ъглите алфа и гама към редуващите се ъгли, които възникват при успоредката, и след това, като наблюдавам как трите ъгъла, които възникват при успоредката – гама', алфа' и бета – са разположени един спрямо друг и как образуват ъгъл от 180 градуса, имам доказателството, че трите ъгъла на триъгълника също са 180 градуса. Тоест, това, което присъства в математиката като съзнателен факт чак до линиите на разсъждение, е управляемо и е придружено от вътрешен опит от началото до края. И това е основата на сигурността, която човек чувства в математическото мислене: че всичко, което присъства като съзнателен факт, е придружено от вътрешен опит чак до преценката и доказателството.

И когато след това погледнем външния свят, чиито материални основи не могат да бъдат проникнати с такава яснота, ние все пак се чувстваме удовлетворени, когато наблюдаваме външната природа, ако поне можем да проследим нейните явления в преживяването, което за първи път ни е срещнало ясно.

Сигурността, която човек изпитва в тази яснота на съзнанието в математиката, става особено очевидна, когато се погледне това, което е всеобщо признато за голям напредък в математиката през 19-ти век: това, което се очертава като „неевклидова геометрия“, като „метагеометрия“ у Лобачевски, Бояй, Лежандр и т.н.

Там виждаме как, въз основа на вътрешната сигурност на интуицията, първо се модифицират евклидовите аксиоми и чрез модифициране на евклидовите аксиоми се конструират възможни други геометрии освен евклидовата, и как след това човек се опитва да се справи с една неразгадаема реалност, използвайки конструираното като продължение на интуитивността. Всички идеи, които са навлезли в съвременната мисъл чрез тази „метагеометрия“, са по същество фактически

доказателство за сигурността, която човек изпитва в разбираемостта на математизацията.

И що се отнася до евклидовото пространство – защото пространствата на другите геометрии са просто други пространства – което се характеризира с факта, че трябва да си представим три координатни оси, перпендикулярни една на друга, това, което беше представено тук като доказателство за 180-градусовата природа на трите ъгла на триъгълника, важи и за това евклидово пространство. И всеки ще осъзнае, че ако евклидовите аксиоми бъдат модифицирани, това може да има отношение към нашето пространство, в което се намираме – което тогава не е точно евклидово пространство, а може би вътрешно извито пространство – но че за евклидовото пространство, което може да бъде разбрано, евклидовите резултати трябва да се приемат за сигурни поради тяхната разбираемост. Никой няма да се съмнява в това.

И точно когато прозреете тези факти, ще откриете: приложението на математиката в областта на естествените науки се основава на факта, че във външния свят се открива това, което първо се открива вътрешно, че, така да се каже, фактите на външния свят се държат по такъв начин, че съответстват на математическите резултати, които първо открихме независимо от този външен свят във вътрешното съзерцание.

Но едно е абсолютно сигурно: бих казал, че предпоставката за това вътрешно виждане на математическото е, че това математическо ни се явява първо като образ. Вътрешната свободна дейност на конструиране, която изпитваме при математизирането, е такава вътрешна свободна дейност само защото нищо от това, което иначе преобладава в нашето човешко битие, когато например искаме или подобно, следвайки инстинкт. От това, което възниква като запас от съзнание в процеса на математизиране, е сякаш издигнато до точката на превръщане в картинно. По отношение на това, което е „външна природна реалност“, математическото е нереалност. И ние чувстваме удовлетворението от приложението на математическото към познанието за природата именно защото можем да разпознаем това, което свободно сме схванали в картинна форма в сферата на битието.

Но именно поради тази причина трябва да се признае, че от една страна е оправдано, когато такива умове, които не просто искат да стигнат до това, което естествената реалност като такава показва в човешкото наблюдение като реално, а искат да стигнат до пълната, тотална реалност, както Гьоте, когато такива духове - както Гьоте показва по-специално в своето трактовка на „Теорията на цветовете“ - не искат тотално приложение на математическото към цялата външна реалност.

Отхвърлянето на математиката от Гьоте произтича именно от осъзнаването, че макар това, което съответства на образната яркост на математическото, да може да бъде намерено във външната природа чрез математиката, в същото време човек по

този начин се отказва от всичко качествено. Гьоте не е искал да третира само количественото във външната природа; той е искал да включи и качественото. От друга страна обаче, трябва да се каже, че цялото вътрешно величие на математиката се основава на нейната образна природа и че именно в тази образна природа трябва да търсим това, което ѝ придава характера на априорна наука, наука, която може да бъде открита чисто чрез вътрешно съзерцание.

Но в същото време, чрез математизиране, човек всъщност е извън природата, за разлика от която математиката е от особен интерес. Никъде не се схваща нещо, което е ефективно само по себе си, а само връзките на тази ефективност, които могат да бъдат изразени чрез математически формули. Когато изчислявате бъдещо лунно затъмнение в математически формули или, като вмъквате съответните променливи в отрицателна форма, лунно затъмнение, което е преминало в миналото, трябва да сте наясно, че никога не прониквате във вътрешната същност на случващото се, а само схващате кванта на връзките с математически формули от определена гледна точка. Тоест, човек трябва да осъзнае, че никога не може да проникне във вътрешната същностна диференциация чрез математика, ако разбира математиката в тесния смисъл, в който тя все още често се разбира днес.

Но дори в рамките на математиката вече можем да видим един вид път, който води от самата математика. От това, което току-що казах, можете да видите, че този път, който води от математическото, би трябвало да е подобен на пътя, който поемаме, когато се потапяме в природата, която е била напълно проникната и прониква, с чисто изобразително математическото, с непроникнатото, неефективно изобразително математическо. Там се потапяме в нещо, което в известен смисъл ни пресича с нашата свободна математизираща дейност и ограничава математическите формули до събитие, което е ефективно само по себе си, което само по себе си е нещо, за което трябва да кажем: не можем да го схванем напълно с математиката; пред лицето на вътрешната прозрачност на математиката, това нещо утвърждава своята същностна независимост и своята същностна вътрешност. Този път, който се поема, когато човек просто търси преход от нереалния математически начин на мислене към истинския научен начин на мислене, може по определен начин вече да бъде открит днес в самата математика в определена връзка. И виждаме как може да бъде намерен, ако погледнем не навън, а навътре към опитите, които мисленето е направило при прехода от чиста аналитична геометрия към проективна или синтетична геометрия, както е представена от по-новата наука. Бих искал да обясня какво имам предвид с изречението, което току-що изрекох, използвайки един много елементарен, изключително елементарен и добре познат пример за синтетична геометрия.

Когато се занимавате със синтетична, по-нова проективна геометрия, се различавате от аналитичния геометрич по това, че аналитичният геометрич работи с математически формули, тоест той изчислява, брои и т.н. Синтетичният геометрич

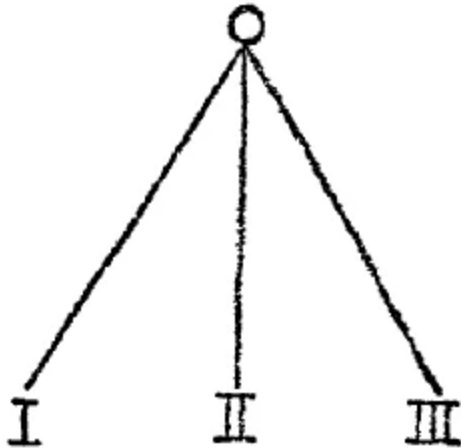
използва само линейката и пергела, и това, което може да възникне в съзнанието чрез линейката и пергела като факт, който първо произлиза от интуицията. Но нека се запитаме дали това също остава чисто в рамките на интуицията.

Нека си представим линия – това, което в обикновената геометрия се нарича права – и върху тази линия три точки. Тогава имаме следната математическа структура (виж Фигура 2): линия, върху която са разположени трите точки I, II, III.

Сега има – разбира се, мога само да загатна какво имам да представя тук в основните редове, така да се каже, апелирайки към това, което вече знаете по въпроса – има друга фигура, която по определен начин, в цялата си конфигурация, съответства на току-що нарисуваната математическа фигура. И тази друга фигура е създадена чрез третиране на три линии по подобен начин, както съм третирал тези три точки тук, и чрез третиране на точка по подобен начин, както съм третирал линията тук. Представете си, че вместо трите точки I, II, III, рисувам три линии на дъската и вместо линията, която минава през трите точки, рисувам точка (вижте Фигура 3); и за да създам съответствие, вземам точката, където трите линии се пресичат: нарисувал съм друга фигура тук (Фиг. 3). Точката, която нарисувах по-горе с малка къдрица, съответства на линията отляво, трите, както се наричат, лъча, които се пресичат в една точка и които обозначавам с I, II, III, съответстват на трите точки I, II, III, които лежат на линията отляво (фиг. 2).

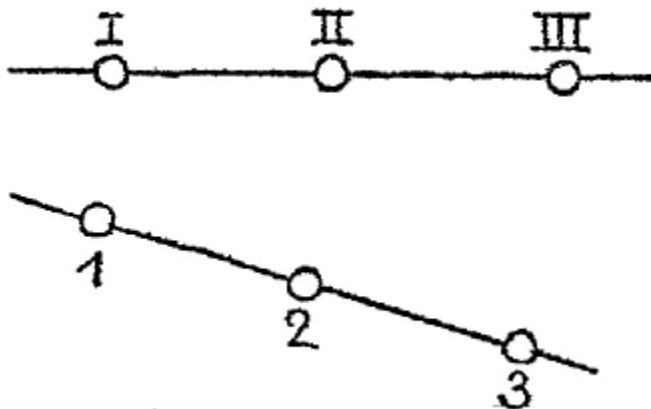

Ако искате да усетите пълната тежест на това решение, трябва да приемете точната формулировка, както току-що я произнесох. Трябва да кажете: точката отляво (Фигура 3), която маркирах с малък кръг по-горе, съответства на линията отляво (Фигура 2), върху която лежат трите точки; а лъчите I, II, III отляво съответстват на точките I, II, III отляво. И тъй като трите лъча I, II, III отляво се пресичат в едната точка по-горе, това пресичане съответства на позицията на трите точки I, II, III отляво върху правата линия, начертана отляво.

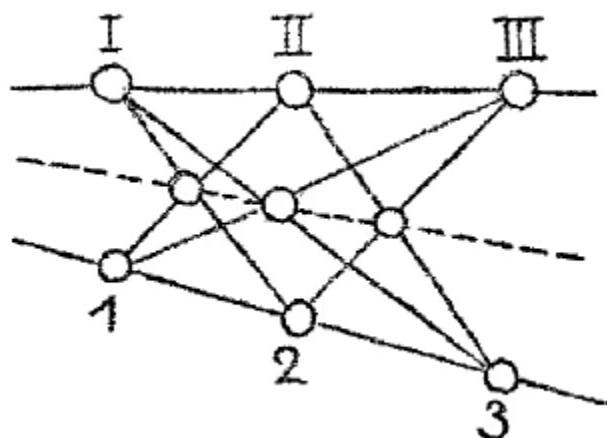
Така казано, има много специфичен когнитивен факт и съответстваща структура отляво срещу структурата отясно.

Сега човек може – като остане чисто в сферата на визуалното, тоест това, което може да се конструира с пергел и линейка, без нужда от изчисления – да премине към следното състояние на съзнанието: Отново чертая линия отляво и отново три точки върху тази линия (долната линия на Фигура 4).

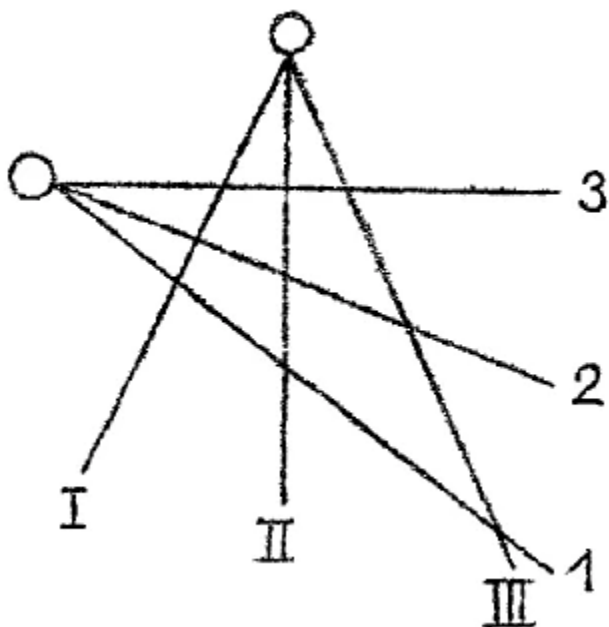

Сега – моля ви да приемете начина, по който се изразявам, който ще следвам, като определящ за фактите – начертах линията отляво, върху която се намират трите точки 1, 2, 3. Ще продължа и ще предположа – моля, обърнете внимание на думата, която произнасям: „и ще предположа“ – ще продължа и след това ще предположа следното. Ще свържа точките отляво на едната линия с точките на другата линия по определен начин и по този начин ще получа свързващи линии, които ще се пресичат (вижте Фигура 5). Ще свържа точка I с точка 3, точка III с точка 1, точка I с точка 2, точка II с точка 1, точка III с точка 2, точка II с точка 3 и ще получа точки на пресичане чрез тези линии, които след това мога отново – сега предполагам – да свържа с права линия. Така че моята конструкция е извършена по толкова ясен и

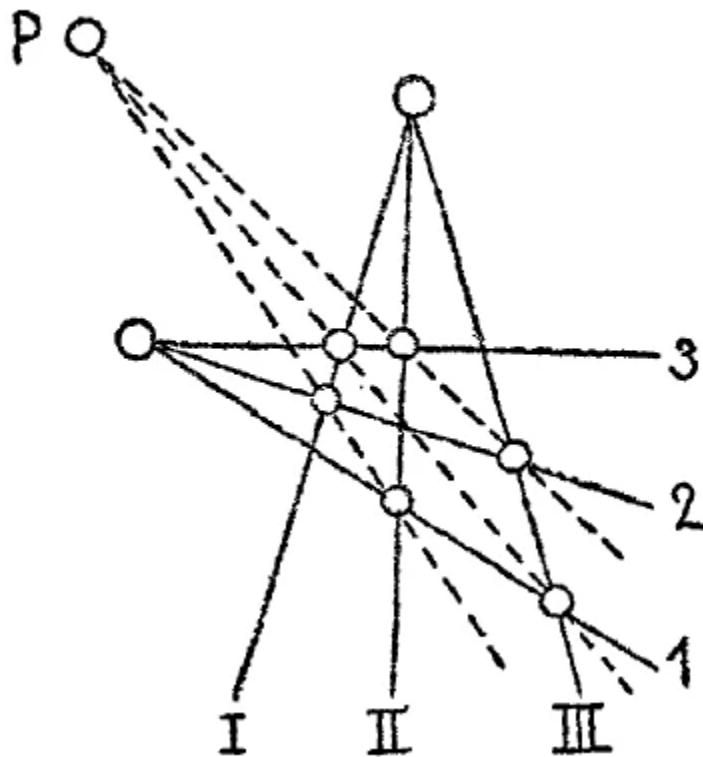
прозрачен начин, че всъщност мога да направя това, което току-що описах. Всъщност можете да извършите тази конструкция, както следва (пунктирна линия на Фигура 5): Виждате ли, имам трите точки на пресичане, които получих по начина, който описах по-рано, така че мога да начертая пунктираната права линия през тях.

Сега приемам, че като добавя още един към десния сноп лъчи (Фигура 3), както се нарича, получавам същото съотношение в съотношението на излъчването и разстоянието на точките, лежащи на лявата права линия. Следователно ще нарисувам втори сноп лъчи отдясно (Фигура 6), който по отношение на условията си на излъчване съответства на условията за разположение на точките на линиите отляво. Така че тук нарисувах друг сноп лъчи (Фигура 6) и го наричам I, 2, 3, приемайки, че i, 2, 3 съответства на i, 2, 3 по отношение на точките отляво.

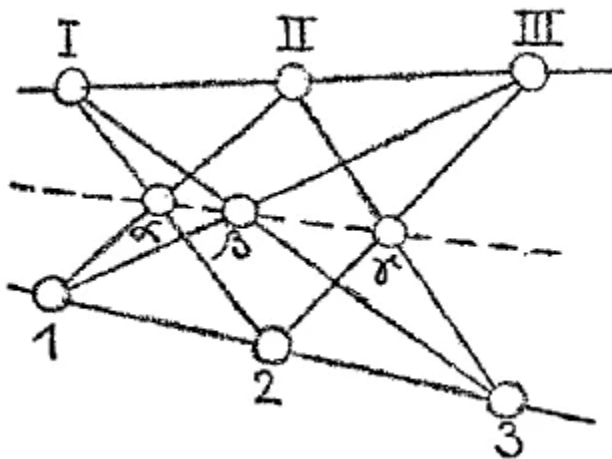
И сега ще изпълня съответната процедура върху двете ми лъчеви структури отдясно, която извърших върху моите линейни и точкови структури отляво (Фигура 5), само че трябва да взема предвид, че една линия отляво съответства на точка отдясно: докато отляво търсех линия, свързваща две точки, отдясно трябва да търся точка, която възниква при пресичане на два лъча. Пресечната точка отдясно трябва да съответства на връзката отляво (точките на пресичане на Фигура 6 са маркирани с малки кръгчета, вижте Фигура 7). Можете да видите какво съм направил: ако свързах III с i и 3 с I като точки отляво, доведох I с 3 и i с III като линии до пресечната точка тук отдясно.

И ако съм начертал две линии от точките отляво и съм ги довел до пресечната точка в една точка, сега ще начертая линия през двете точки, които съм получил отдясно (пунктирна линия на Фигура 7), и сега ще извърша същата процедура по отношение на останалите лъчи. Тоест [лекторът отново илюстрира съответствието между окръжените пресечни точки на Фигура 7 и свързващите линии на Фигура 5], ще доведе II в пресечна точка с i, I с 2, III с 2, II с 3; следователно ще търся точките на пресичане отдясно, както търсех свързващите линии отляво; и, както виждате, потърсих тези точки на пресичане отдясно, като доведох лъчите до пресечната

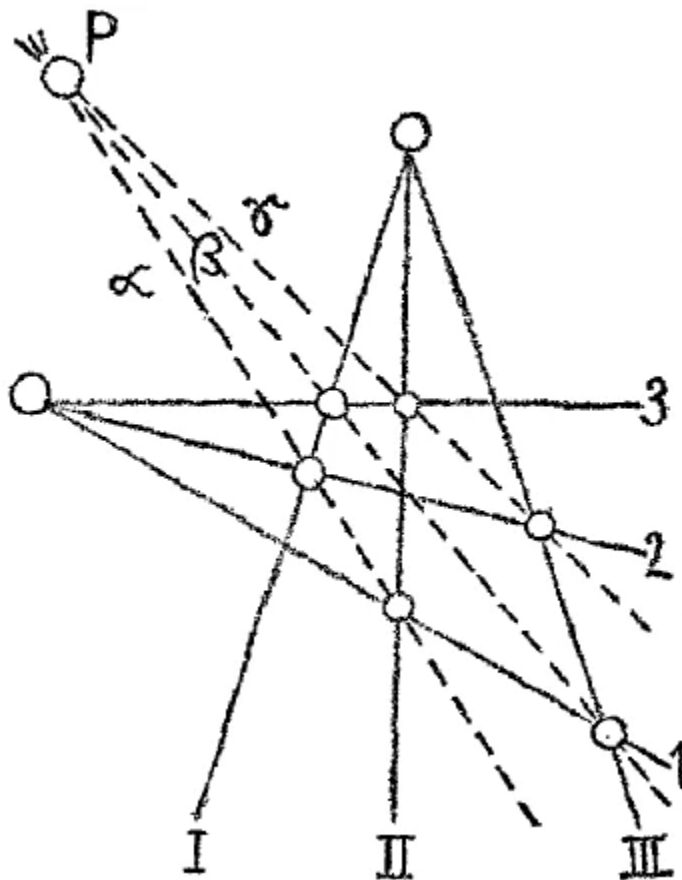
точка, за да начертая линии през тези точки на пресичане (пунктирани линии на Фигура 7), точно както търсех линии отляво, като свързвах точките, за да получа точките на пресичане на тези пресичащи се линии (пунктирани линии на Фигура 5). Свързващите линии – но точките на пресичане, които получих отдясно – също се пресичат в точка, обозначена тук с малък пръстен в горната част (Р на Фигура 7), точно както трите точки, които получих отляво, лежат на една права линия (пунктирана на Фигура 5). Тоест, на фигурата отдясно, където са използвани линии вместо точки и свързващите линии са пресечни точки, получавам точка, където трите линии се пресичат, точно както получих линия, която преминава през трите точки отляво. Получавам точка за линията отляво.

Тук оставам, изхождайки чисто от сферата на интуитивното, макар и в рамките на това, което произтича от интуицията, но въпреки това води до нещо друго. И ви моля да помислите за следното. Да предположим, че погледнете в линията, в посоката, посочена от (пунктираната) линия отляво, която преминава през трите точки на пресичане – Алфа, Бета, Гама. След това ще погледнете нагоре към точка на пресичане, която закрива останалите, спрямо която останалите са зад нея (Фигура 8). Тук, в линията, имате не само „три точки“. Но веднага щом преминете към отношение на реалността, нещо съвсем ярко се случва във връзка с тези три точки: точката гама е тази отпред, а зад нея са точките бета и алфа. Вие ясно сте изложили това на лявата фигура на илюстрацията.

Ако сега преминем през напълно легитимна процедура, която описах, към съответната структура отдясно, трябва да разгледаме точка вместо линия (Р на Фигура 9). Когато разглеждаме тази точка, трябва да кажем, че както отляво възниква пресечна точка гама от свързването на III с 2 и свързването на 3 с II, покриваща останалите пресечни точки, така и отдясно възниква необходимостта да се въведе следващото и по този начин, чрез закона за свързването, да се премине от конкретното към неконкретното: Отдясно (Фигура 9) възниква необходимостта да

си представим извитата точка (P) по такъв начин, че лъчът (Гама), който се образува чрез свързване на пресечните точки на линиите III и 2, II и 3, първо се пресича в извитата точка с лъча (Бета), който се образува от предходното съотношение (III с 1, I с 3); и трябва да си представим, че в рамките на тази извита точка пресечните точки, които възникват през трите пунктирани линии, също лежат като три вътрешно диференцирани единици, точно както отляво на пунктираната линия трите точки гама, бета, алфа. Тоест, трябва да намеря пресечните точки, разположени в отделната точка отдясно, така че да съвпадат една над друга.

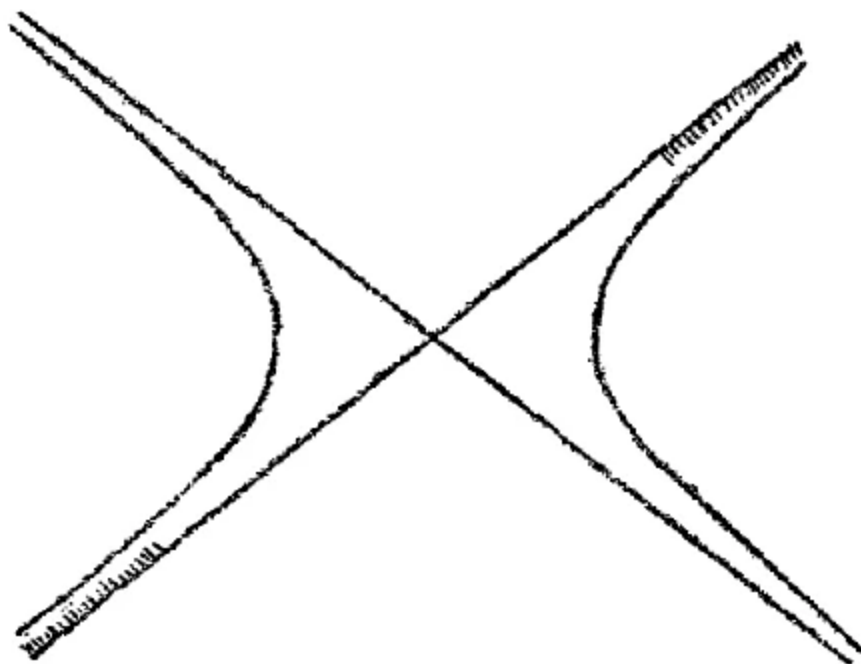

Това означава, с други думи, нищо по-малко от: Точно както трябва да мисля за пунктираната линия отляво по такъв начин, че за наблюдаващото око да възникнат предна и задна част за точките гама, бета и алфа, така трябва да мисля и за диференциация в точката, т.е. пространствено разширение на нулата, във всичките три измерения. Погледнато от начина, по който е възникнала от тази структура, трябва да мисля за тази точка не като за нещо недиференцирано, а като имащо предна и задна част. Тук се сблъсквам с необходимостта да не мисля за точката

като неутрална във всички посоки, а да мисля за точката като имаща предна и задна част.

Тук аз предприемам едно пътуване, чрез което съм принуден да изляза от свободното формиране на математическото и да вляза в нещо, където обективното преминава във вътрешна определеност, във вътрешно същество. Виждате ли, това пътуване е подобно на това, чрез което преминавам от математически свободната формация към приемането на тази формация от вътрешната определеност в рамките на естествения ред. И преминавайки от аналитичната към синтетичната геометрия, получавам началото на пътя, който ми е показан от математиката към неорганичното естествознание.

Тогава, по същество, е само една малка крачка към нещо друго. Като продължим тези разсъждения, които вече посочих, човек може да стигне и до вътрешно разбиране на следното състояние на съзнанието: ако човек проследи чисто с помощта на проективна, синтетична геометрия как една хипербола се отнася към една асимптота, тогава чисто интуитивно открива, че от една страна, да речем горе вдясно, асимптотата се приближава до хиперболата, но никога не я достига, но все пак се получава идеята, че хиперболата се връща от долния ляв ъгъл с другия клон, а асимптотата също се връща от долния ляв ъгъл с другата си страна. С други думи, чрез тази връзка между асимптота и хипербола получавам нещо, което бих могъл да нарисувам на дъската за вас по следния начин (Фигура 10): горе вдясно асимптотата, правата линия, се приближава все повече към хиперболата. Добавил съм щриховка там, за да изразя каква връзка всъщност има асимптотата с хиперболата. То се приближава все повече и повече до него, иска да стигне до него, все повече и повече се приближава до същността на връзката си с него. Ако сега проследите тази връзка нагоре надясно, най-накрая ще стигнете до заключението, чрез чисто проективно мислене – мога само да загатна за това тук – че посоката на линията, която имате нагоре надясно, било то хипербола или асимптота, идваща от долния ляв ъгъл, идваща от долния ляв ъгъл, хиперболастът и асимптотата, и това по такъв начин, че все повече и повече оставя хиперболаста с неговото присъствие в щрихованото внушение.

Така че можем да кажем: тази асимптота има забележително свойство. Като се издига надясно, тя се обръща към хиперболатата с отношението $\frac{y}{x}$ към хиперболатата; като се издига отново отдолу вляво, тя се отклонява от хиперболатата с отношението $\frac{y}{x}$ към хиперболатата. Тази линия, асимптотата, когато я гледам в нейната цялост, в нейната цялост, има отново предна и задна страна. Ето защо успях да нарисувам шриховката от едната страна веднъж, а от другата страна - по-късно. Стигам отново до вътрешна диференциация на линейното, както стигам до вътрешна диференциация, когато насилвам чисто математическото изобразително в сферата на естественото явление. Тоест, подхождам към това, което се случва като диференциация в естественото явление, когато искам да схвана самите математически структури по правилния начин с помощта на проективната геометрия.

Това, което се случва чрез проективната геометрия, никога не може да се направи по същия начин чрез чистата аналитична геометрия. За чистата аналитична геометрия, чрез конструиране по координати и след това търсене на крайните точки на абсцисите и ординатите в нейната изчислителна форма, тя остава, в своята форма, напълно извън кривата или извън самата структура. Проективната геометрия не спира до кривата и фигурата, а прониква във вътрешната диференциация на фигурата: до точката, където трябва да се прави разлика между предна и задна част – до правата линия, където също трябва да се прави разлика между предна и задна част. Посочих тези свойства само поради ограниченото време. Бих могъл да

спомена и други свойства, например определено съотношение на кривина, което точката, разширена в трите пространствени измерения, има в себе си и т.н. Ако наистина следвате пътя от аналитичната геометрия към синтетичната геометрия с отворен ум, ако видите как сте, бих казал, увлечени в нещо, което вече се приближава до реалността, как тази реалност присъства във външната природа, тогава човек има същото вътрешно преживяване, точно същото вътрешно преживяване, което има, когато се издига от обикновеното понятие на ума, от обикновената логика, към въображаемото. Човек трябва само да продължи във въображаемото познание. Но е дал началото, когато започне да се движи от аналитичната геометрия към синтетичната. Там човек забелязва прехващането на това, което произтича от определянето от външната реалност, след което е схванал резултата, и забелязва същото и във въображаемото познание.

И сега, какъв е обратният път в духовната наука на този, който води от обикновеното обективно познание към въображаемото познание? Това би бил този, който води от интуицията надолу към вдъхновеното познание. Но там вече откриваме, че стоим вътре в реалното. Защото с интуицията стоим вътре в реалното. И се отдалечаваме от реалното. Слизайки от интуицията към вдъхновението, ние отново се отдалечаваме от реалното. И когато стигнем до въображението, имаме само образа на реалното вътре в нас.

Този път е едновременно и този, който реалното преминава, за да стане наш обект на познание. Разбира се, в интуицията ние сме потопени в реалността. Отдалечаваме се от реалността към вдъхновението, към въображението и достигаем до обективното си знание. След това го имаме в настоящото си знание.

Извървяваме пътя от реалността към нашето знание. В известен смисъл, първо заставаме в реалността и се отдалечаваме от тази реалност, за да стигнем до нереално знание. По пътя, който поемаме от аналитичната геометрия към проективната или синтетичната геометрия, се опитваме да се движим отново в обратната посока, от чисто интелектуална аналитична геометрия до мястото, където можем да започнем да мислим в реални термини, ако искаме да постигнем нещо. Приближаваме се до преосъзнаването на природата, което тя преминава, като иска да стане знание, като осъзнава нереално знание.

Виждате ли, няма нужда да приемаме, че нашата съвременна духовна наука, както изглежда тук, е искала да се занимава с математика по различен начин от математиците, когато те се занимават с математика по свой собствен начин. Няма нужда да се прави много друго в областите, в които количествената естествена наука вече е навлязла днес, освен да се търсят специални експериментални установки, които водят от количественото към качественото. И когато тази външна количествена естествена наука днес представя на съвременната антропософия своите „обосновани резултати“, това е малко като когато някой чете стихотворение, което засяга напълно различни области, и някой казва: Да, не мога да реша чрез

състоянието си на ума си дали човек може да живее в стихотворение, но знам нещо със сигурност: че две по две е четири! Никой не се съмнява, че две по две е четири; нито пък някой се съмнява в това, което съвременната неорганична естествена наука предоставя на този, който иска да напредне към духовната наука. Но няма особено възражение срещу съдържанието на едно стихотворение, например, ако вземете две по две е четири на негова степен.

Въпросът обаче е, че отделните науки трябва сериозно и смело да поемат по пътя към истинското познание на реалността, което предлага Антропософията, към което те вече особено се стремят, към което искат да стигнат. И докато някои хора днес, в безплоден скептицизъм, искат да създадат мрак върху това, което те, често с право, възприемат като граници на познанието за природата, антропософията иска да започне да запалва светлината на духовното познание там, където естествената наука става мрак.

И така, може би няма да се отклони кой знае колко от методите на споменатите днес науки; но ще представи на човечеството значението, вътрешната стойност на науките, за които се говори днес, и по този начин ще гарантира, че хората ще знаят защо проникват в съществуването с математиката, а не само защо стигат до определена сигурност с математиката. Защото в крайна сметка не става въпрос за разработване на просто продукти на сигурност. Бихме могли да се затворим в най-тесния кръг и да се въртим в най-тесния кръг, ако искахме само да се придържаме към „най-сигурното“. По-скоро става въпрос за разширяване на знанието. Но това не може да се намери, ако човек се отклони от пътя от вътрешния опит към външния, към това да бъде обособен сам по себе си. Този път е дори загатнат по много начини в съвременната математика и математическа наука. Човек трябва само да го разпознае и след това да действа научно в смисъла на това знание.

Заклучителни бележки по спора

Уважаеми присъстващи! Отчасти поради късния час, а отчасти и по други причини, няма да кажа много повече от няколко забележки, свързани с представеното и обсъденото тази вечер.

Бих искал да се върна съвсем накратко на въпроса относно професор Райн, защото едно обстоятелство по този въпрос трябва да бъде силно подчертано.

Добре осъзнавам, че не може да се каже много одобрение за моята „Философия на свободата“ от хербартианец, особено такъв, който е преминал през историческото училище. Това стана очевидно почти веднага след публикуването на „Философия на свободата“ през 1894 г. Една от първите рецензии, които се появиха, беше от хербартианеца Роберт Цимерман. Но трябва да кажа, че въпреки факта, че тази рецензия беше изключително критична, аз бях доволен от нея, защото по това време бяха представени някои наистина важни гледни точки, които ѝ противопоставяха. Нямам и най-малко съмнение относно това колко необходима трябва да бъде връзката между хербартианската оценка и това, което съдържа

моята „Философия на свободата“. Но е жалко, че нямам рецензията на професор Райн за „Философия на свободата“ тук и не бих могъл да цитирам пасажа, както бих искал. Току-що ми беше представена и затова мога да кажа някои неща дори по-точно, отколкото би било възможно иначе въз основа на рецензията. И така, нека цитирам от тази рецензия, която започва с думите: „Във времена на толкова ниско ниво на морал, каквото германският народ вероятно никога не е изпитвал, е двойно по-важно да се защитават великите ориентири на морала, установени от Кант и Хербарт, и да не се допуска те да бъдат изместени в полза на релативистични тенденции. Думите на барон фон Щайн, че една нация може да остане силна само чрез добродетелите, чрез които е станала велика, трябва да се считат за една от най-важните задачи наред с разпадането на всички морални концепции.“

Фактът, че едно писание на лидера на антропософите в Германия, д-р Р. Щайнер, е замесено в това разпадане, трябва да бъде особено съжаляван, тъй като не може да се отрече идеалистичната основна характеристика на това движение, което се стреми към силно интернализиране на отделния човек и в неговия план за тройната структура на социалното тяло могат да се намерят здрави мисли, които насърчават благосъстоянието на хората. Но в книгата си „Философията на свободата“ (Берлин 1918) той довежда индивидуалистичния си подход до такава крайност, че това води до разпадане на социалната общност и следователно трябва да се води борба с него.

Тук ясно се вижда, че „Философията на свободата“ се е появила от разпадането на всички морални понятия и т.н. – и човек може да повярва, че това може да е мнението на един човек.

Сега, голяма част от присъстващите тук познават моите възгледи за научната точност, за научната съвест и най-вече, че човек първо трябва правилно да се образова за това, което пише. Да се свързва „Философията на свободата“, появила се през 1894 г., дори стилистично, с това, което се подразбира в първите изречения, е лекомислено. И такова лекомислено не може да бъде извинено с факта, че авторът, който работи като професор по педагогика в университет, по никакъв начин - както струва ми се, беше казано - не е „излязъл извън границите на истински обективната преценка“. Въпросът е, че можем да постигнем възстановяване точно на тези условия, които бяха обсъдени тук тази вечер по доста сърдечен начин, само ако не се правим виновни за същата небрежност, а ако стриктно упражняваме научна съвест именно към онези, които по силата на своята длъжност имат задачата да образоват младите хора. Не трябва да позволяваме на тези, които имат тази професия, да пренебрегват обстоятелствата и времето, в което е написано произведение, което искат да преценят. Това е първото нещо, което трябва да кажа.

След това е начинът на цитиране. В тази статия ще откриете невероятен начин за изтръгване на изречения от контекста и след това не за приемане на казаното в

моята „Философия на свободата“, а по-скоро на това, което авторът на статията смята, че има право да приема, въз основа на собственото си мнение и това, което може да се заключи от неговото тълкуване на цитираните от него изречения. Всеки, който си направи труда наистина да прочете „Философия на свободата“, ще види, че тя разглежда по напълно ясен начин как да се избегнат недоразуменията, които професор Райн критикува, когато изреченията са извадени от контекста по някакъв начин.

Неговото описание на това как Философията на свободата е извадена от историческия си контекст, е съчетано с поставянето ѝ в невъзможни контексти: „Ако слушаме д-р Щайнер да говори, може да се изкушим да го видим като апостол на етичния либертинизъм. Той също чувства това и се противопоставя на възражението, което гласи: Ако всеки човек се стреми само да живее и прави това, което му е угодно, тогава няма разлика между добро действие и престъпление. Всяка несправедливост, която се крие в мен, има същото право да бъде реализирана, както и намерението да служим на общото благо. Д-р Щайнер се стреми да опровергае това възражение, като посочва, че човек може да претендира за изискваната свобода само ако е придобил способността да се издигне до интуитивното идейно съдържание на света. Да придобие тази способност е задача на антропософа, който трябва да се издигне до позицията на етичния индивидуализъм.“

Сега, моля, запитайте се дали на някого е позволено да пише подобни изречения като оценка на „Философия на свободата“. „Философия на свободата“ е публикувана през 1894 г., преди да бъде въведен терминът „антропософ“. Професор Райн също така поставя „Философията на свободата“ в среда, която е била невъзможна за „Философия на свободата“ по време на публикуването ѝ, освен тривиалностите, които идват по-късно, където той говори за нея като за етика за антропософи, ангели и други подобни и т.н.

Изобщо не е моето намерение да хвърлям клевета върху това, което бих могъл да нарека противоположната гледна точка, а да покажа, че този начин на преценка на духовните въпроси е неразделна част от целия свят на човека, който трябва да остави нашата култура зад гърба си, ако искаме условията, които трябва да бъдат обсъдени тук днес, да се подобрят. Мога спокойно да кажа, че внимателно обмислих дали най-накрая да кажа тези думи тук. Но ми се струва, че въпросът е достатъчно важен и вярвам, че не съм прекратил границата на обективността, че всъщност се ограничих по същество до характеризиране на начина на преценка, а не на „гледната точка“ пред вас тук. Знам, че винаги е донякъде несигурно да се обсъждат семейни въпроси. Не мога обаче да променя подхода си, макар че така или иначе не съм обвързан от него, тъй като нямам свекър сред колегите си!

Сега бих искал да направя още няколко коментара, като се докосна до изречение, което също беше обсъждано тук днес. Само за да говоря симптоматично, бих искал да разкажа едно малко преживяване, но само за да илюстрирам.

Казано е, че е вярно, че не всички студенти, които идват в университет или колеж, са готови за този колеж; но професорите в колежа не могат да бъдат държани отговорни за това и тези студенти просто са изпратени при тях от средните училища. Да, но наистина не можех да не се сетя за разговор, който някога се беше провел в мое присъствие с един от най-известните литературни историци в германските университети. Този литературен историк беше и в изпитната комисия за преподаване в гимназията. – Не обичам особено да го правя, но днес времената са толкова сериозни, че човек трябва да повдига и такива неща. – Той каза: Да, с тези учители в гимназията, ние ги познаваме, трябва да ги изпитваме, но понякога имаме много странни мисли, когато трябва да пуснем тези камили като учители в гимназията!

Е, както казах, това е само илюстрация, която бих искал да дам чрез този опит. Не знам дали говори много силно за университетските преподаватели, когато един екзаминатор и известен университетски преподавател благоволява да нарече учителите на младежите, изпратени в гимназиите, „камили“. Не го казвам, но въпросният човек го каза. Само цитирам. Ами, всяка мисъл трябва да бъде обмислена докрай. И вярвам, че когато мисълта е обмислена докрай, университетските преподаватели не бива да се оплакват, когато некомпетентни завършили гимназия влязат в университетските порти; в края на краищата, университетските преподаватели са изпратили гимназиалните учители, които са подготвили тези завършили за тях. Така че в крайна сметка е необходимо, както казах, да обмислим идеята докрай. И това ни показва, че макар и с известна снизхождение, вече можем да приложим понятието за вина в известен смисъл. Но днес бяха казани някои много странни думи, виждате ли. И трябва да кажа, че една от най-странните думи, почти една от малко пикантните, беше следната: че се казваше, че един университетски преподавател е казал: Очакваме избавление от студентското тяло! Просто се изненадвам, че той не каза също: От момента, в който седнем на училищните пейки и издигнем студентите до професорска длъжност. Виждате ли, необходимо е да се проследят изтърканите съждения, които бръмчат наоколо и които въпреки това са причина за сегашните ни условия. Разбира се, правейки това, човек не пропуска да признае, че навсякъде има изключения и изключения и човек може например да се присъедини към много, много от казаното по отношение на обучението по изкуства в академиите. Но като цяло трябва да се каже, че няма толкова много основания да имаме добри надежди за бъдещето, ако човек не е готов да обедини сили, не само външно, чрез някакво сдружение или подобно, да обедини сили, за да се движи към някаква неясна цел, но когато човек е готов – само когато човек е готов – наистина да се ангажира с цялостно

обновление и възраждане на самия наш духовен живот. Действителните щети вече навлизат в самия ни духовен живот. И всеки, който е запознат с цялата структура на антропософския живот, как тя е довела например до тази Школа за духовна наука, със сигурност не е нужно да му се казва, че „всеки трябва да бъде свободен да изразява своя мироглед и да говори от собственото си свободно убеждение!“ Много злонамерени натури, които са тук днес, за да казват всякакви неточни неща за антропософското движение и свързаните с него въпроси, веднага ще се възползват от това и ще кажат: Тези антропософи искат техният мироглед да бъде представен навсякъде.

Валдорфското училище е основано от нашата общност, без по никакъв начин да е основано училище за светоглед. Трябва да се основава обратното на училище за светоглед. Това е подчертавано многократно. И всеки, който вярва, че Валдорфското училище е „антропософско училище“, изобщо не го знае. И не може да се каже тук, в Гьотеанума, че някой е ограничен в свободното си изразяване на най-дълбоките си убеждения.

Но това, за което винаги ще се боря, въпреки цялата свобода, индивидуалност и интелектуализъм, е научната съвестност, задълбочеността, информираността за това, за което пише, а не просто излагането на собствено мнение, защото вярва, че при определени обстоятелства може да възникне вреда от нещо, което всъщност не си е направил труда да разбере и от което е извадил няколко изречения, за да напише статия.

Казвам това съвсем безпристрастно. Знаете, че обикновено използвам нещата, които се правят като „прегледи“ на антропософията, само като непосредствен повод да характеризирам общите условия. Не се интересувам особено от личните нападки, само доколкото те посочват какво трябва да се промени в нашите обстоятелства. И тук наистина вярвам, че колежата студент от Бон, по своя сърдечен начин, е уцелил правилната нота, правилната нота дотолкова, доколкото студентите, които е имал предвид, наистина не могат да намерят това, което търсят в университетите или колежите днес.

Но не „заради учебната програма“, не „защото не се правят правилните избори“, а защото днешната младеж съвсем инстинктивно – без да го осъзнава напълно – копнее за нещо от дъното на сърцето си, което все още не е налично в общонаучната рамка, но което трябва да бъде създадено в нея. Това е, което очаква младите хора. Тази младеж със сигурност няма да пропусне да се хване с две ръце, когато ѝ се предложи това, което наистина иска: истински нов дух. Защото такъв нов дух е необходим в настоящето.

Това е основната причина за отвращението към онова, което произлиза от антропософската духовна наука, дори ако се използва фразата „човек иска да се приспособи към всяко ново нещо“. Когато то се утвърди, тогава човек в крайна сметка не го прави. Защото по същество изобщо не може да го направи. Няма да е

от полза да се крият тези неща по никакъв начин, а по-скоро те трябва да бъдат ясно и отчетливо посочени.

След това тук беше повдигнат въпросът за Световната училищна асоциация. Вярвам, че изразих много ясно това, което имам да кажа за тази Световна училищна асоциация по отношение на нейните намерения в края на последния ни курс на Училище за духовна наука тук през есента. След това отново изразих по приблизително същия начин необходимостта от основаване на такава обща световна училищна асоциация в Хага, Амстердам, Утрехт, Ротердам и Хилверсум: че възможността за работа в световна училищна асоциация зависи от убеждението, че нов дух трябва да навлезе в общата училищна система, разпространявайки се сред колкото е възможно повече хора. Посочих, че днес не може да се разчита на основаването на училища тук или там, които биха стояли самостоятелно и в които се прилага метод, широко разпространен в това или онова отношение, а че училищната система на съвременната цивилизация трябва да се вземе в ръце, основавайки се на идеята за самоиздържащ се, освободен духовен живот, училищна система за всички категории, за всички предмети.

Доколкото ми е известно, думите и призивите, които изрекох досега, са единствените неща, за които мога да съобщя. Тези думи бяха предназначени да намерят отзвук сред цивилизованото население на днешния ден. Нямам такъв отговор, за който да съобщя. И мисля, че колегата студент от Бон е казал правилните думи, когато е посочил, че в крайна сметка студентското тяло, от чиито сърца е говорил тук, е в малцинство. Мисля, че то е много, много в малцинство, особено в Германия. Но също така и иначе – не искам да бъда немил към никого – иначе, откъдето съвсем не сме далеч. Това се вижда от посещаемостта на този университетски курс. Той каза: по-голямата част от студентското тяло спи! Да, понякога и то бушува. Но човек може да спи и докато бушува заради нещата, които са заложили на карта.

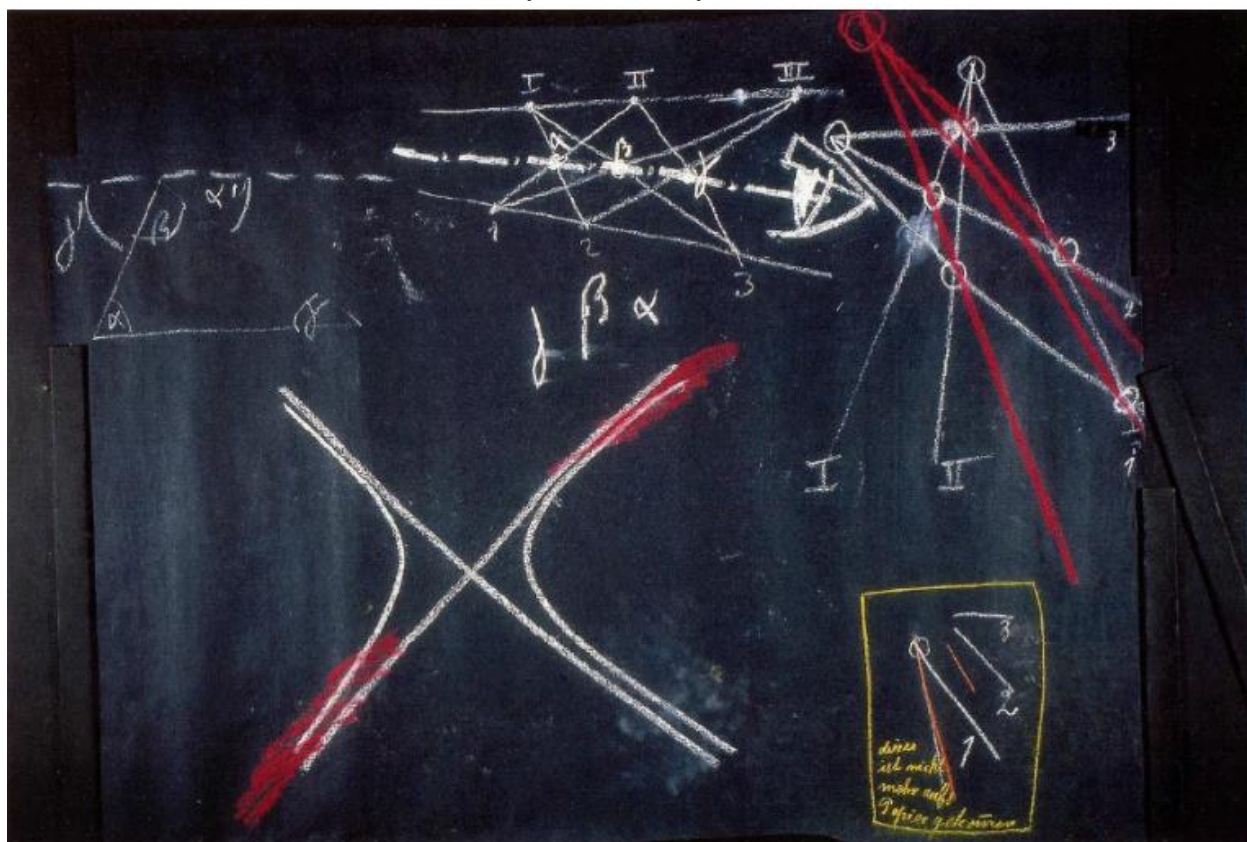
И що се отнася до въпросите, заради които е повдигнато това искане за Световната училищна асоциация, всички също спят спокойно в най-широките кръгове. И трябва да се каже: хората все още не са свикнали наистина с това колко е необходимо да се внесе антропософска работа в съвременната цивилизация. Трябва да свикнем с нея и копнеем за деня, в който ще мога да докладвам по-подробно по въпроса за световната училищна асоциация. Днес все още не можах да кажа много повече от това, което казах в края на курсовете на Училището по духовни науки тук миналата есен, въпреки че казаното от мен имаше за цел да позволи днес да се докладва нещо съвсем различно.

Но същото важи и за други неща и е много трудно да се повиши осведомеността за проблемите, които наистина имат значение в днешния свят.

В лекция в Берлин, след като Лойд Джордж свика общи избори в Англия след вече избухнала стачка, аз посочих, че с подобни неща не се постига нищо, че това е

просто отлагане. Изглежда, че хората са го приели просто като крилата фраза по онова време. Сега, моля, вижте сами днес, можете да го направите от няколко дни, дали това, което казах тогава, беше просто крилата фраза или може би се роди от по-дълбоко разбиране на социалните взаимоотношения и необходимостта от социални взаимоотношения.

Трудността е, че днес има толкова малко хора с ентузиазма, който наистина ги кара да се чувстват вътрешно ангажирани с това, което казват. И затова винаги се радвам, когато млади хора се изявяват, които имат какво да кажат за това как намират това, което търсят тук или там. Защото вярвам, че от такива импулси ще се роди това, от което се нуждаем за всяко прозрение, за всяко разбиране: вътрешно участие, вътрешно участие, което знае колко силна трябва да бъде метаморфозата, която ни води от упадъчните сили на старата цивилизация към импулсите на новата цивилизация. Да, имаме нужда от съвместно разбиране, от проникновено прозрение. Но преди всичко имаме нужда от това, което младостта би могла да извлече от естествените си способности. Но имаме нужда не само от прозрение, не само от проникновено разбиране на истината, в най-широките кръгове на съвременното цивилизовано човечество, имаме нужда от ентузиазъм за истината!

4. Органично естественознание и медицина

Областта, която ще обсъждам днес, е толкова обширна – дори и да бъде осветена само от една гледна точка – че това, което ще мога да дам днес, могат да бъдат само няколко кратки насоки и бих ви помолил да вземете това предвид. Въпросът е, че в развитието от неорганичните естествени науки към органичните естествени науки – и след това по-нататък към психологическото и духовното наблюдение – от една страна, необходимостта от духовно-научно антропософско наблюдение възниква все повече и повече, но от друга страна, с продължаването на това развитие става все по-очевидно как това, което тук се нарича духовна наука, може да има плодороден ефект върху отделните специализирани науки.

Казаното за природата на математиката и природата на неорганичните естествени науки не беше толкова с цел да се предположи, че духовно-научното наблюдение би могло по някакъв начин да доведе до съвсем различен начин на третиране на тях и по-специално до различно съдържание от това, което вече присъства в нашето настоящо научно разбиране. От лекциите по математика и неорганично естествено науковане, които бяха представени досега, вие успяхте да различите определена основна тема, която наемква как както в математиката, така и в неорганичното, началото на подхода към тези науки, който се има предвид тук, може да се намери навсякъде, дори и да остава незабелязано от повечето. Видяхте как трябва да се посочи преходът от аналитичното третиране на геометрията към синтетичното третиране и как се установява, че ако не се спре на формалното, а се премине към живо схващане на това, което действително е налице, тогава продължаването по този път води до въображаемо наблюдение. И след това, когато беше представено чисто математическо разглеждане, видяхте как известно по-живо третиране на проблемите би трябвало да доведе до това, което трябва да се мисли в математическите и неорганичните естествени науки като правилно в антропософски смисъл. До известна степен ние сме се потопили в тези науки и сме търсили в тях силните точки в посоките, в които трябва да се движим. Единственото нещо е, че в тези науки човек остава стриктно в рамките на обективния подход, който е особеност на съвременното човешко съзнание, и че не е необходимо да се стигне до нищо друго освен до определено „как“ при третирането на това наблюдение. Същото положение не важи за органичните естествени науки, въпреки че нещо подобно присъства и тук в друго отношение. Когато днес говорим за математика, за неорганични естествени науки, за фотометрия, механика и т.н., трябва да посочим начина на мислене, който трябва да бъде реформиран, както беше вчера. В органичните естествени науки обаче се започва с посочване не на това, което трябва да се отхвърли, а на това, което трябва да се включи. Това започва още в самия свят на фактите. Нищо съществено не може да се постигне само с реформа на начина на мислене.

Първо бих искал да представя кратко историческо разсъждение, за да изясня как да се процедира в тази област, за да се стигне до плодотворна гледна точка. Вече посочихме в нашите размисли, че в прогресивното развитие на човечеството, едва от 15-ти век на християнската ера се очертава това, което наричаме особена природа на нашето сегашно съзнание. Всички по-ранни начини за гледане на нещата са били коренно различни. Едва от гореспоменатия момент човечеството наистина схваща онази форма на съзнание, която, от една страна, води до използване на свободата, но от друга страна, като отправя човека обратно към самия него, го хвърля в абстракция, чрез която той в известен смисъл се отчуждава от реалността по отношение на света на битието. Това е подходът, който се придържа само към външни наблюдения и тяхното описание, към подреждането на тестове, към експерименти и наблюдение на техните резултати, т.е. отговорите, които природата дава, когато въпросите се задават не само теоретично, но и практически, в експеримента.

Това, което се прилага от силите на душата, в смисъла, че науката възниква по този начин, е обединяващата сила на ума. Тази обединяваща сила на ума е, бих казал, големият практическо-научен проблем засега. Той става такъв, когато се повдигне въпросът за правилната му приложимост. И този въпрос за правилната приложимост на силата на ума или на обикновения разум – при наблюдение, при обобщаване на наблюдения, при експериментиране – този въпрос е възникнал особено за Гюте. И всеки, който се задълбочи в това, което всъщност се е превърнало в проблем за Гюте – можете да прочетете за това в моето „Въведение към научните писания на Гюте“, което е вече почти на четиридесет години – ще открие, че Гюте не е искал силата на разбирането или разума да се прилага така, че да дава на науката действително съдържание, че човек да казва нещо за съществуването като такова от силата на разбирането или разума, така да се каже, а по-скоро тази сила на разбирането или разума да се използва само за да се мислят явленията в такъв ред, че едното явление обяснява другото. Тогава, използвайки собственото си разбиране или разум, човек не е допринесъл с нищо за това, което самите явления изразяват. Ако човек иска да приложи чист разум, тогава трябва безрезервно да премине към чиста феноменология, тоест да използва разума само за да разглежда чисто дадено явление, да не прави нищо друго, освен да го доведе до чисто разглеждане, а след това да постави другото свързано с него явление до него; така че чрез това подреждане на явленията - което след това се осъществява и на практика в експеримента - самите явления да бъдат накарани да се обясняват взаимно. Тогава интелектът има само подреждане, реално методологично значение, така да се каже, но не и качествено значение. В Гютеовия смисъл от него не може да произлезе нищо, което да казва нещо за самото битие.

Вярвам, че това е точно определение на това, което Гюте е виждал като използване на силата на разбирането, и това е и това, към което се стреми общото съзнание на

човечеството от първата третина на XV век. Може да се каже, че не всеки все още се е научил да се примирява до известна степен, когато става въпрос за разбиране, както Гьоте е искал да направи в собствените си изследвания, дори и да не го е приложил напълно навсякъде. Но несъзнателно този начин на живот на интелекта живее в стремежа към познание, от който духовната наука иска да излезе, но по различен начин от интелекта.

И това, което казвам сега, е очевидно, когато човек види напредъка, постигнат в естественонаучното мислене, да речем, от началото на 19 век. Нямам предвид естествените философи, а емпиричните натуралисти, например, хора като Йоханес Мюлер, чак до Мах или дори до Поанкаре и другите, или до Фриц Маутнер, който със сигурност не е натуралист.

Всеки, който наистина иска да добие представа за какво става дума тук, трябва да се запознае с нещо, което все още е играло определена роля през първата половина на 19-ти век, но след това е било напълно изоставено около средата на 19-ти век и което сега отново се появява в научните наблюдения в странна форма тук-там. Това е идеята за жизнената сила, това, което в научния живот се нарича витализъм.

Ако се върнем към идеята за жизнената сила, която е била приета в по-стари времена, ще видим, че поддръжниците на съществуването на тази жизнена сила са си казвали: Когато погледнем нещо от неорганична природа, в това нещо от органична природа откриваме всякакви сили - топлинна енергия, светлинна енергия, електрическа енергия и т.н.; но когато погледнем същество в органичния свят, откриваме, освен тези сили, които съставляват неорганичната природа, и жизнената сила, жизнената сила. Тази жизнена сила присъства във всяко живо същество, точно както магнитната сила присъства в магнита. Тя сякаш завладява неорганичните сили, за да ги комбинира и да произведе от тях ефекти, които те не могат да постигнат сами.

Тази жизнена сила получи последния тласък да се оттегли чрез представянето на органично вещество по синтетичен начин от Вьолер и Либиг и беше изоставена като такава през втората половина на 19 век. Но в така наречения неовитализъм тя наскоро изплува от неизвестността, защото някои мислители осъзнаха: Ако приложим методите, които сме разработили, за да обясним неорганичното с помощта на неорганични сили, към органичното, тогава няма да стигнем доникъде; трябва да търсим нещо друго в органичното. И, бих искал да кажа, с ясно ехо на старата жизнена сила, нещо подобно се появява отново в неовитализма за обяснение в органичните науки.

Но всеки, който наистина се ангажира критично с това, което все още се явява като жизнена сила в творчеството на Йоханес Мюлер, ще открие, че в тази жизнена сила има нещо, което не може да бъде схванато като понятие в действителност. И бих искал да кажа, че поради невъзможността за схващане на жизнената сила като

понятие, тя е умряла през 19-ти век в научното наблюдение. Не е могла да бъде схваната. И защо не е могла да бъде схваната? Ако погледнем много внимателно органично-научната методология на 19-ти век, ще видим, че онези, които се борят с идеята за тази жизнена сила, установяват, че не могат да направят нищо с нея. Това, което искат да направят с нея, изчезва веднага щом се обърнат към феномена със своята идея. Те не стигат до корена на въпроса. Причината да не стигат до него е, че не дефинират ясно действителната функция на интелектуалната дейност.

В нашата епоха интелектуалната дейност е склонна да разглежда само феномена и да го поставя редом с друг феномен, така че единият феномен да обяснява другия. Но това не може да се направи с жизнената сила. С жизнената сила, ако искате да направите нещо, винаги трябва да вкарате нещо в феномена от интелектуалната дейност. Трябва, така да се каже, да внушите нещо в феномена. И в това се крие причината за постепенното тревожно съмнение, което възникна в използването на идеята за жизнената сила. Това съмнение беше причината, поради която идеята беше окончателно изоставена и поради която в най-широките кръгове се появи определен идеал, а именно, живите същества да се разглеждат като сливане, комбинация от онези сили, които преобладават и в неорганичната природа.

С други думи, идеята за жизнената сила всъщност се е превърнала в един вид подменяне. Решено е да се търси конститутивният елемент в науките само във феномена. Жизнената сила не се е появила като феномен. Трябвало е да се конструира жизнената сила от интелекта, което всъщност не е било допустимо в тази епоха на човешкото развитие. Това е била негативната част от развитието, в което се намираме днес. Защото в неовитализма не се случва нищо живо. Това, което неовитализмът поставя на мястото на обяснение на жизнените феномени, което съчетава само неорганичното, не е нищо повече от един вид преработка на стария витализъм. И би могло да се каже, че във външните механизми на научния живот има ясно един вид отражение на това, което всъщност се случва във вътрешния живот на духа. Днес мога да посоча това отражение само в няколко изолирани феномена. Но всеки, който може да погледне явленията, които са близо едно до друго, по такъв начин, че да хвърлят светлина едно върху друго, също ще види истината за това, за което говоря. Доскоро, до средата на 19-ти век, това, което е било запазено от един по-стар начин на гледане на нещата, това, което понятията и идеите са съдържали от него, все още е фигурирало доста непривлекателно като философия. И аз се опитах поне да намекна какво се случва с тази философия в първата си лекция от тази поредица. Но през втората половина на 19-ти век вече имаше някои странни явления в областта на философския живот. Можем да видим как един много съвестен мислител, който просто не беше способен да обмисли проблемите, които повдигна, до техния край – споменах го тук напоследък – как Франц Brentano призоваваше за научен метод във философията. Не му беше дадено нищо друго освен научния метод, какъвто беше

обичайният в наши дни. В известен смисъл това осигуряваше водещия принцип за всички онези, които вече не искаха да разсъждават върху определен интелектуален метод, а се подчиняваха на общия авторитет на популярното научно мислене. Но имаше и други явления. В някои факултети, където, да речем, работеха стари хербартианци, се случваше те да напуснат катедрите си и тогава имаше факултети, които не назначаваха философи в стария смисъл на тези вакантни катедри по философия, а хора, които мислеха научно. Такъв беше случаят например във Виена, където Мах, естественикът, трябваше да заеме вакантната катедра по философия. Това все още беше донякъде неудобно и затова нарекоха предмета, който трябваше да представлява, „индуктивна философия“ и му дадоха катедрата по индуктивна философия, но до нея поставиха човек – аз много ценя този човек, но сега характеризирам културните явления обективно и затова личното мнение не играе роля тук – който преди това е бил професор по християнска философия в богословския факултет на новия университет. Това беше начин да се документира, че това, което трябва да бъде във философията, не е взето от някакъв нов начин на изследване, а от старата традиция. И това, което се случи там, бих казал, по определен поразителен начин, се случва отново и отново. Освен факта, че хора, които мислят изцяло в рамките на естествените науки, биват довеждани до катедрите по психология и въвеждат изцяло научен начин на мислене в област, считана преди за философска, ние виждаме и как хората, които мислят научно днес, функционират съвсем официално като носители на философията. В подобни явления това, което имам да предложа тук, се изразява и външно: с това, което се появи напоследък като комбиниращ ум, който в своята чистота може да се прилага само така, както Гьоте е искал да се прилага, не може да се разбере нищо за явленията на живота.

Тук отново е моментът, в който честността и безпристрастността на научното мислене трябва да бъдат стриктно изисквани. И методите, които изследват с помощта на външно наблюдение, външен експеримент, с помощта на този комбиниращ ум, могат, ако са наистина критични към себе си, ако от своите съображения, ако мога така да се изразя, придобият пълно осъзнаване на собствения си обхват, не могат да направят нищо друго освен да кажат: ние сме приложими само в областта на неорганичното естествознание; там принадлежим, там можем да възвеличим метода; но не трябва, без да променяме целия смисъл на метода, да променяме и съдържанието на метода, да се издигаме в областта на органичното естествознание. Това трябва да остане недокоснато от този метод. Духовната наука сега трябва да говори от другата страна. Духовната наука трябва да каже: Съществува и възможност за развитие на съзнанието, съответстващо на пътя, поет от онези форми на съзнание, които все още са разцъфнали преди 14-ти век. Точно както тези форми на съзнание са се развили в чисто обективно съзнание, което не бива да се зацикля във феноменалността, така и днес, за да се подходи

научно към органичното, е необходимо да се развие вътрешно чрез душата към другите форми на съзнание: имагинативно съзнание, вдъхновено съзнание, интуитивно съзнание.

Защото, ако интелектът трябва да се справи с житейските явления, тогава за него това, което се случва в сферата на житейските явления, трябва да се превърне в наблюдение, трябва да се превърне в феномен. Той не може да го направи в рамките на сетивното наблюдение. Интелектът не може да стане конститутивен за съдържанието на органичните природни науки. Интелектът трябва също да действа комбинативно там. Но интуицията трябва да му бъде предоставена. Тази интуиция му се предоставя чрез имагинативно познание. В обучението на имагинативното познание, както го описах в книгата си „Как да познаваме висшите светове“, освен всичко останало, което може да се каже за него, се получава възможността да се скъса със стария витализъм, който е осигурил промяна в концептуалността, и да се замени с имагинативната интуиция на живота.

Разбира се, на ум идва изключително евтино възражение, което сега може да се направи. Може да се каже: Ами да, но ние, нормалните хора, имаме само този комбиниращ ум. Може да има някои чудаци, които прогресират до въображение, вдъхновение и т.н. Няма да го поставяме под въпрос, но ние го нямаме.

Следователно, за нас се прилага философия, която отхвърля тези съдържания на въображението и т.н., която не се занимава с това да приеме тези съдържания на въображението, вдъхновението и т.н. в себе си като философия. Това евтино възражение може да бъде опровергано по следния начин. Ще се изясня с пример, който често съм споменавал. Ако духовното изследване просто вземе фактите, които вече са достъпни за емпиричната органична наука днес, тогава например при изучаването на човешкото сърце се стига до съвсем различни възгледи от тези, които все още се поддържат в популярната наука поради погрешно, традиционно използване на ума, запазено от древни времена. Там сърцето се разглежда като един вид по-добра помпа, която задвижва кръвта през организма. Този възглед се приема като „правилен“ за човешкото същество само ако разумът се прилага към човешкия организъм като живо същество, което не е приложимо за него. Щом човек се издигне до въображаемо съзерцание, той си казва: Не сърцето тласка кръвта през вените на организма, а движението на сърцето е резултат от вътрешния живот на кръвта. Самата кръв, от собствения си интензивен живот, централизиран в сърцето, причинява това движение, така че движението на сърцето е следствие от движението на кръвта, а не обратното. Това следва пряко от въображаемото наблюдение на човешкия, а след това и на животинския организъм. Сега, всеки, който се заеме да учи за сърцето и движенията на сърцето без това въображаемо наблюдение, ако е честен, трябва да открие в този подход нещо неадекватно, на което да се разчита. И ако тогава той изключи това, което самият той е признал за неадекватно в обяснението си, но запази емпиричното познание за фактите, целия

свят от факти за човешкия и животинския организъм, доколкото този свят от факти се отнася до движението на кръвта и сърцето, ако обобщи всичко – духовната наука никога не се страхува от наистина задълбочено и съвместно изследване от страна на другите – на това, което може да се получи от областта на съвременната анатомия, физиология, биология и т.н., и особено, при обяснението на този проблем, на това, което може да се получи от ембриологията, той ще си каже: Сега, този, който стои на почвата на въображаемото познание, дава това обяснение. Аз знам фактите; ако честно предпоставя резултата от въображаемото познание и проверя добре познатите си факти чрез него, тогава е напълно правилно и има всички желателни причини да се приеме това, което се получава чрез въображаемо познание.

Веднага щом в тази област се постигне съвместен и честен напредък в посока на развитието на научното съзнание, вече не може да се извинява, че който сам не притежава въображаемо знание, не е нужно да го разпознава. Вместо това, другото трябва да заеме неговото място, а именно: „Аз познавам добре фактите, които се представят за сетивното наблюдение, но обяснение идва до мен само от страната на въображаемото прозрение. Мога да осмисля това обяснение. Фактите са разбираеми на тази основа; следователно всички условия за приемане са изпълнени.“ — И по същество, всеки, който отхвърля свръхсетивното знание в тази област поради току-що посочената причина, не показва, че не владее свръхсетивното знание. В края на краищата, то все още не е достигнало точката, в която може лесно да се усвои. По-скоро той доказва, че не може правилно да оцени фактите, с които разполага. Той доказва липсата на прозрение за света на фактите, придобито чрез сетивно-емпирични средства. И това най-често се случва в днешния подход към органичното естествознание. Подходът, който е необходим за органичното естествознание, е този, който се издига от чисто обективно знание до въображаемо знание. Защото само в въображаемото познание се разкрива тайната на живота.

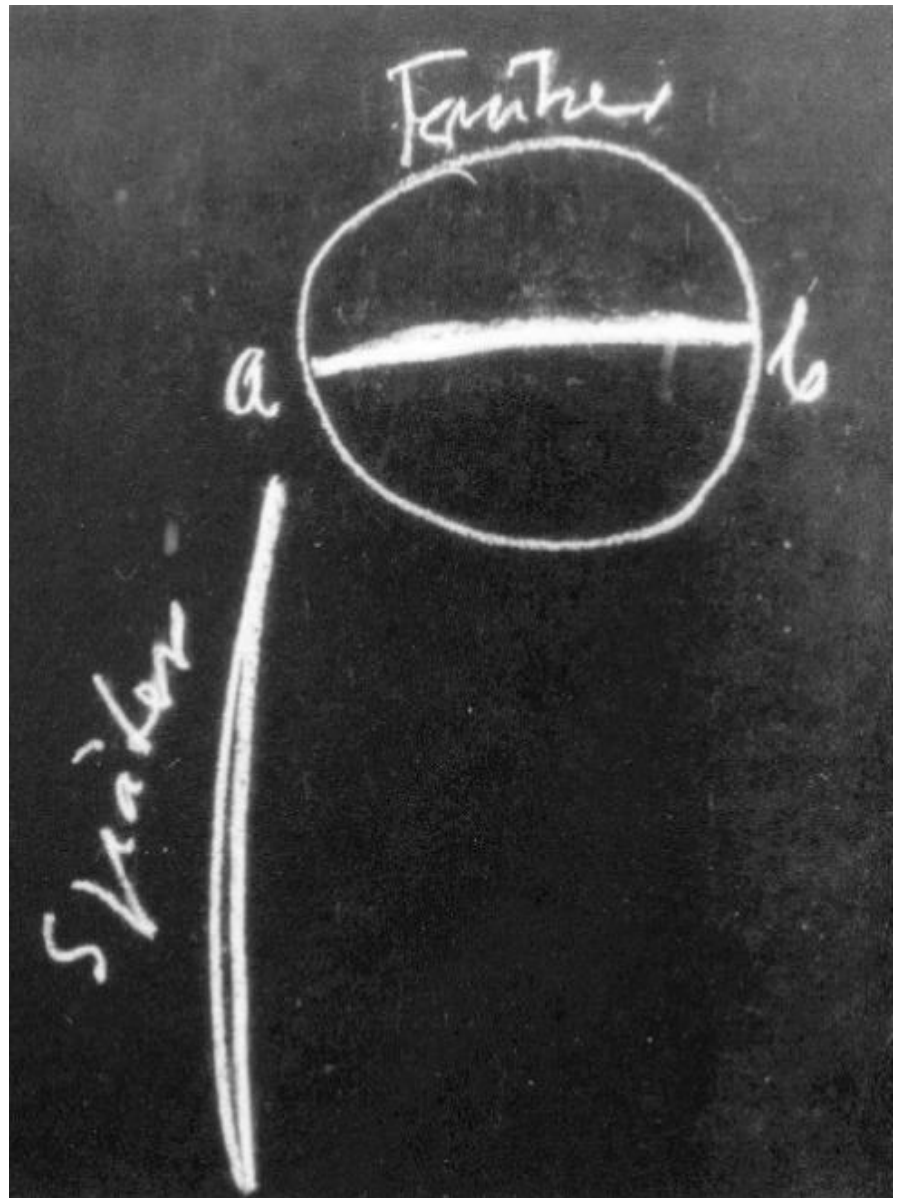
Започвайки от чистата феноменология, която той искаше да види приложена в теорията на цветовете и звуците, например, Гьоте се стремеше към това, което наричаше морфология, към разбиране на процеса на формиране. Той стигна само до определена степен на познание. Това, което той въведе, трябва да бъде продължено. Може да се види как той стигна само до определена точка: след като подходът му беше достатъчен до голяма степен, ако не и напълно, за несъзнателното растително царство, той трябваше да спре, когато искаше да премине от растителното царство към разглеждане на метаморфозата на животинското царство. Вижте трактатите, които той написа във връзка с метаморфозата на животинското царство. Ще видите навсякъде как той, като съвместен човек, спира, защото не върви по-нататък, защото от определен момент на тази Гьотеова морфология, ако човек иска да отиде по-нататък, трябва да стигне до

нещо дори по-духовно от просто форма: до това, което съзнанието със света на чувствата и волята може да схване вътрешно – сега във вдъхновеното познание. Ако го погледнем по този начин, ще видим, че същественото е начинът, по който го гледаме, начинът, по който го разглеждаме, начинът, по който разработваме методологията. И, както казах, днес мога само да загатна за това. Ако погледнем развитието на теорията за еволюцията от тази гледна точка, ще открием следното: Първо, поредицата от живи същества се проследява емпирично от несъвършената, така наречената несъвършена монада до човека и се развива по такъв начин, че винаги си представяме по-съвършеното, произлизащо от по-несъвършеното. Ако се продължи по малко по-различен начин, както е направил до известна степен Хекел, тогава се конструират, поне в родовата линия на съвременните същества, тези, които от своя страна са доста точни копия на съвременните същества.

Конструираните същества от далечното минало в старото родословно дърво на Хекел имат същия характер на това, което живее днес.

Но това, което се представя на въображението, води до съвсем различен начин на гледане. И аз – защото ограниченото време го изисква – само ще скицирам този подход: Ако се започне от гледна точка на въображаемия начин на гледане на нещата, тогава например човешката глава по отношение на гръбначния стълб може да се разгледа правилно само като се каже: Тази формация на човешката глава, колкото и да е различна по външната си форма от гръбначния стълб в сегашната му метаморфоза, може да се представи метаморфозно само като трансформация на гръбначния стълб. Човек трябва да мисли, че нервната организация на гръбначния мозък се трансформира, метаморфозира в това, което ни се струва като мозък, и че обграждащите го кости, прешлените на гръбначния стълб, също се трансформират в това, което става череп.

Но сега е важно да се има предвид следното. Човек трябва да си представи, че в известен смисъл това, което нарисувах тук като кръг, за разлика от линията *ab*, е, така да се каже, издут гръбначен стълб и сочи към това, което някога е бил в по-ранна метаморфоза: самият той е нещо като гръбначен стълб, но при различни външни условия. Това, което нарисувах като кръг, в известен смисъл се е развило от *ab*. Но това, което сега е гръбначният прешлен на човешкия организъм, се е присъединило към него едва по-късно. В случая с хората това е по-късното образуване. След

като черепът се е преобразил от подреждане на сили, което сега се появява по малко по-различен начин в гръбначния прешлен, този гръбначен прешлен се е присъединил към него. Следователно това, което е по-слабо развито в човешкото същество, е по-късно, а това, което е по-развито, е по-ранно. И ако продължим по този начин, се връщаме към епоха, в която силите, които образуват човешката глава, вече са присъствали в различна метаморфоза, но не и силите, които образуват днешния човешки гръбначен мозък.

Ако обаче вземем предвид тези последни сили, тогава те са същите сили, с които се сблъскваме например в животинското царство, където образуването на черепа е процес, който показва само по-малка трансформация в сравнение с гръбначния стълб, отколкото при хората. Така че трябва да кажем: това, което се намира в

човешката глава, ни насочва към по-стари времена като най-ранна формация от това, което тогава вече се е случило като човек с гръбначния стълб, а също и от това, което се намира в животинското царство. В еволюцията не е нужно да извеждаме човека от животинското царство, но трябва да кажем, че тълкуването на самите факти ни показва, че човекът е по-старо същество от животните, че животните са възникнали по-късно и че едва в еволюцията си са постигнали това, което се среща и при хората днес в по-късната им форма като гръбначен стълб, но тъй като са имали по-кратко време на разположение, не са успели да развият метаморфозата на черепа в човешкия смисъл.

Ако развиете тази идея, която мога само да скицирам тук, ще стигнете до наистина аналогично разбиране на теорията за еволюцията. Великолепните факти, с които разполагате, за които човек трябва само да бъде напълно осъзнат, стават обясними, когато се основават на това въображаемо прозрение. И от тези предположения човек стига до много определени взаимовръзки и връзки на това, което е представено във външната наука, с нашите земни условия.

Мислите ли, че като се развива тази мисъл, човек стига до разбиране на връзката между човека и животното? Но човек може да продължи и по този начин и да се научи да разпознава как човекът се отнася към растителното царство и в крайна сметка към минералното царство, което може да схване в неговия феноменален контекст чрез наблюдение, експеримент и комбиниращ интелект.

С такъв начин на мислене човек стига до истинско разбиране на връзката на човека с околната му среда, точно както по определен начин разбира връзките на областите, които ни водят до математически съждения в математическата наука. Развива се все повече и повече това, което Гьоте е имал предвид като идеал, когато е казвал, че неговото първично растение трябва да се превърне в нещо в идеята, с което човек може разпознаваемо да постави всяко отделно растение в съответстващия му характер пред душата. Точно както човек, който има общата концепция за триъгълника, знае и какво се случва във всеки отделен триъгълник. Тази метаморфоза на човешкото познание в органично познание е това, което Гьоте е имал предвид като идеал.

Но сега бих искал да се илюстрирам отново с един пример. Ако започнем от тази гледна точка, ще се задълбочим в това, което се случва в човешката глава като функции, например. Научаваме се да разпознаваме как функциите на човешката глава, преминавайки през еволюция по начина, който описах тук, днес вече са в процес на регресия, как са се превърнали в човешка глава от други състояния, но как днес в човешката глава протича процес на минерализация чрез външни влияния. И този процес на минерализация е паралелно явление на нашето интелектуално познание, което също знае как да схване само физическото на минерала, защото е свързано с процес на минерализация в човешкия нервно-сетивен апарат. Човек се запознава с това как това, което постига в

интелектуалното познание, е успоредно с процес на минерализация, който се вгражда в органичното на човешкото същество като негов физически носител, утаяване на чисто минералното в органичното. Чрез утаяването на този минерал в органичното, човек прави за душата това, което е интелектуалната дейност за това човешко същество. Човек започва наистина да разбира вътрешната връзка между духовно-душевното и физическо-телесното, а не просто да говори за нея абстрактно, както правят „психофизическите паралелисти“ и подобни фразеологични в областта на психологията.

Това е начинът, по който може да се посочи настоящото състояние на органичното естествознание като пътят, който то трябва да поеме. Не може да се спре само на изискването за определен начин на мислене; може да се търси само това, което се движи в самите емпирични факти, и наистина трябва да се позволи на друг начин на мислене да заеме мястото на съществуващия, а именно този на въображаемото познание.

Но тогава човек стига и до наистина плодотворно приложение на това знание. Ако търси нещо във външния свят, което, когато се пренесе във външния свят, съответства на това, което се случва в човешката глава като процес на минерализация, паралелен на интелектуалното познание, тогава човек открива навън в природата това, което се случва между силите в земята и това, което се случва в корена на растението, и открива вътрешната връзка между това, което е съставно за образуването на корена на растението, и това, което е съставно за това, което се случва в човешката глава.

По подобен начин можем да открием връзки между, например, това, което се случва в тревистата, листна част на растението, и това, което се случва в човешката ритмична система, в човешкия организъм. И можем да открием връзки между функциите в цъфтящата и плодоносната част на растението и това, което се случва в човешката метаболитна система, в човешката полова система и т.н. От тази гледна точка човек може да получи обща представа за растителния живот.

Ако човек знае как протича това, което нарекох процес на минерализация в човешкия организъм, така че този процес на минерализация да протича вътрешно, за разлика от външния процес на минерализация, който също протича в горната част на растението, тогава човек забелязва връзката между това, което се случва вътрешно в основната организация, и това, което се случва в процеса на образуване на корени, а именно в това, което се случва като минерализиращ процес в процеса на образуване на корени. Човек също така забелязва, че по определен начин има противопоставяне – въпреки сходството, противопоставяне – както се изразява например, когато имам три и три, едното положително, другото отрицателно. Тогава имам три пъти по три, но в него все още има противопоставяне. По този начин има нещо, което е едно и също в определено отношение и въпреки това е противопоставено: във вътрешния процес на минерализация на човешката глава и

във външния на образуването на корени на растението, а също и във външния процес на минерализация на самата планета Земя. Оттук терапевтичната връзка между външното и вътрешното в човека може да се открие по рационален начин. И преходът може да се осъществи чрез патология към рационална терапия.

Тук мога само да загатна за последния момент. Допълнителна информация по тази глава ще бъде предоставена на заинтересованите, както вече се случи в пролетен курс за лекари и студенти по медицина миналата година. Но важното ще бъде, че от духовната наука ще може да се роди истинска наука – която не е просто теория, а насока към плодотворно действие, към дело.

Днес човечеството е изправено пред необходимостта, особено в научната област, да вземе не малко, а велико решение: решението да навлезе в органичен живот, не просто като промени до известна степен съдържанието на стария начин на мислене, а като въведе нов елемент в самия този стар начин на мислене – елемента на свръхсетивното познание. Това, което все още пречи на това решение днес за мнозинството от онези, които би трябвало да го вземат, не е някакъв дефект в човешките когнитивни способности, а липса, разбираема липса, на смелост за тази силна, радикална промяна. Хората биха предпочели да страдат, отколкото да продължат напред към новото. Те биха предпочели да се придържат към старото и просто да го реформират по някакъв критичен или друг начин.

Но светлина няма да проникне в това, което е налично тук за нашата настояща цивилизация в областта на знанието, докато човек не събере смелостта да премине от обичайния начин на мислене към различен начин на мислене. Докато хората се задоволяват с извинението, че „все пак не може да се постигне въображаемо мислене“, нищо полезно няма да произлезе от това. Само когато хората осъзнаят, че не трябва да остават вътрешно инертни, ако науката иска да напредва плодотворно в своя подход, ще настъпи промяна. Човек трябва да стане вътрешно активен и усърден. Тук е необходимо решение на волята, а не просто теоретично разсъждение. И тъй като, както всеки психолог знае, човечеството е по-трудно да се доведе до решения на волята, отколкото до теоретични разсъждения, в които човек може да остане тих вътре в себе си, съвременното човечество има възможността да покаже как се издига от несгоди към величие, като реши да предприеме смел нов подход, да не говорим за дребните разсъждения, в областите на знанието и духа.

5. Лингвистика

Днес ми се струва очевидно, че това, което беше обсъждано тук, от тази гледна точка, през тези дни, хармонията на субективното и обективното, сега се очертава като въведение към моята лекция, също основано, така да се каже, на чувство. Вчера сутринта размислите завършиха с речта на професор Рьомер, която ми достави голямо удовлетворение – тоест субективният аспект – защото показва как един специалист, който е задълбочено и изцяло потопен в своята област, може да почувства нуждата духовната наука да хвърли светлина върху такава специфична тема. Също така ще ви е станало ясно от това, което професор Рьомер вече успя да цитира от своята област на експертиза днес, че преди всичко за това преплитане трябва да се развие силна, енергична работа от страна на самата съответна духовна наука. Защото това, което е дадено досега – и това трябва да се признае напълно – са първоначално индивидуални насоки, които изискват проверка с позоваване на външна наука.

Във всичко, което ми беше представено в тази лекция, с известно субективно удовлетворение, имаше и размисъл върху зъбите. Така че вчера завършихме със зъбите – сега стигам до целта. И позволете ми да започна отново със зъбите днес, макар и не с нещо, което искам да ви разкажа за зъбите по моя собствена инициатива, а с една поговорка, произлизаща от науката от 11-ти век, каквато е била в Централна Европа по това време. Тази поговорка гласи:

Когато езикът ти улови вятъра
и го придърпа в устата си,
и със зъбите си избереш
думата, която ще кажеш.

Това означава: както езикът улавя вятъра от обкръжението си и го привлича в устата си, така той извлича думата, която изрича, от зъбите си.

Това е продукт на централноевропейските изследвания от 11-ти век. Означава, че езикът извлича думата от зъбите, точно както вкарва въздух в устата от външния свят.

Сега един пример от научни трудове от 19-ти век, от последната третина на века, дума, произнесена от филолога Вилхелм Шерер, почитан от голям брой студенти като съвременен идол, и която ще намерите в неговата „Deutsche Sprachgeschichte“ (История на немския език), където той също използва думата, която току-що ви прочетох. Думата, която той използва в контраст с това, е следната: „Ние се смеем на такава дума в настоящето“.

Това е научното признание от 19-ти век относно тази дума от 11-ти век; то изразява научното отношение, което все още преобладава днес в най-широк смисъл и което представителите на съответната област вероятно все още изразяват днес в по-нататъшни препратки.

Ако първо разгледаме този контраст от гледната точка, която тук е възприемана по-често, че от първата третина на XV век е настъпила пълна промяна по отношение на състоянието на духа на хората, тогава във времето, което се намира между първото цитирано изказване и изказването на Вилхелм Шерер, сме обхванали приблизително точно това, което е изминало във времето от зората на онова състояние на духа, което е съществувало до началото на XV век, и посоката, която се е очертала оттогава и е претърпяла досега известно развитие.

Вилхелм Шерер продължава изреченията, които е започнал, като казва, че е трябвало да се смее на такава дума от 19-ти век. Той казва, че всички усилия в настоящето трябва да бъдат насочени, по отношение на лингвистиката, към обединяване на това, което физиолозите имат да кажат за говоренето и словообразуването, основани на физиологичната организация на човешкото тяло, с това, което филолозите имат да кажат за развитието на езика от древни времена до наши дни. С други думи, физиологията и филологията трябва да си обединят ръцете в тази област на науката. И Вилхелм Шерер добавя, че за съжаление трябва да признае, че филолозите са много, много назад и че не може да се надява, че те ще се срещнат с физиолозите по средата по отношение на това, което имат да кажат за физическата организация за формиране на речта. Така че физиологията и филологията са два клона на науката, чиято липса на взаимно разбирателство човек, считан за човек на своето време, признава без съмнение.

Това сочи към един феномен, който е доминиращ в нашето време: че отделните науки със своите методи изобщо не се разбират, че говорят една до друга, без човекът, който е поставен в средата на тази научна дейност и чува какво имат да кажат физиолозите, от една страна, и филолозите, от друга, и който чува какво казват те, да е в състояние да направи нещо с това – простете може би малко дръзкото сравнение – освен да бъде нащрек от две страни по отношение на душата си от образуванията на понятия.

В известен смисъл, макар че не искам да кажа с това много повече от нещо аналогично, в думата „означение“ вече се изразява известен контраст, който, бих искал да кажа, несъзнателно се приема сериозно от по-новите течения в науката. Думата „физиология“ изразява факта, че тя иска да бъде логос за физическото в човека, така да се каже, това, което схваща физическото по логичен, интелектуален начин; думата „филология“ изразява: любов към мъдростта, любов към Логоса, любов към словото; така думата „означение“ е взета от емоционално преживяване. В единия случай думата „означение“ е взета от рационално преживяване, в другия - от емоционално преживяване. И това, което физиологът иска да произведе като вид интелектуален Логос за човешкото тяло, това - а именно Логоса - филологът всъщност иска да обича. Както казах, тук само се опитвам да направя аналогия, но ако я проследим по-нататък, ако я проследим исторически, тя ще придобие определено значение. Бих ни посъветвал да я проследим по-отблизо исторически.

Но можем да посочим и нещо друго, което ни идва от праисторията, от предшественика на това, което се е появило в човешкото съзнание от началото на XV век. Знаем, че това, което се нарича логика и което в известен смисъл има своя образ в езика, поне по същество, е творение на Аристотел. И ако някой твърди, че както човек днес, който не е изучавал логиката, въпреки това живее логиката в душевната си дейност, така и логиката е живяла в душевната дейност на хората преди Аристотел, той пренебрегва факта, че превръщането на несъзнаваното в съзнателно въпреки това има по-дълбоко значение в хода на човешките събития. Издигането на логическото в съзнание е също реален процес, макар и вътрешно реален процес, в развитието на душата на човечеството: в по-стари времена е имало тясна връзка между понятието и думата. Точно както е имало такава тясна връзка между понятието или идеята и възприятието, както ще намерите обяснено в моите „Загадки на философията“, е имало и тясна връзка, преплитане, бих казал, на думи и идеи.

Разграничението, което трябва да правим днес, психологически, между думата и съдържанието на идеята – особено когато се разглежда математизацията, това се очертава с пълна яснота – не е било правено в по-стари времена. И именно до това разграничение за първи път стига Аристотел. Той отделя, в живота на душата, това, което е понятие или концепция, от тъканта на езика и го превръща в нещо, което съществува отделно за познание. Но по този начин той изтласква това, което живее в езика, по-надолу в несъзнаваното, отколкото е било преди. В известен смисъл се създава пропаст за знание между понятието или концепцията и думата.

Колкото по-назад се връщаме в разглеждането на човешкия език, толкова повече откриваме, че думата и понятието или идеята се преживяват като едно и също нещо, че човекът, така да се каже, чува вътрешно това, което мисли, че има словесна картина, а не толкова мисловна картина. Мисълта е свързана външно със сетивните възприятия и вътрешно с думата. Но по този начин, дори в тези ранни времена, е присъствало известно интуитивно възприятие, което може да се характеризира по следния начин: когато хората се изразяваха с думи, те чувстваха, сякаш това, което отекваше в думите им, е влязло в речта им директно от скрит, подсъзнателен, инстинктивен аспект на нещата. Те чувстваха, така да се каже, че протича реален процес между това, което живее в нещата, и особено във фактите, и това, което вътрешно формира импулса за звученето на думата. Те чувстваха такава реална връзка, каквато човек днес все още чувства реална връзка между веществата, които са отвън, да речем яйце, телешко месо, маруля, и това, което след това се случва вътре със съдържанието на тези вещества, когато те се усвояват. Той ще види реален процес в този процес, който се разгръща от външната страна на веществата до това, което се случва вътре в храносмилането. Той преживява този реален процес подсъзнателно. Това, което човек е преживявал в езика, е било подсъзнателно – дори много по-ясно, вече проникнато от известно смътно

осъзнаване. Човек е имал чувството, че нещо живо в нещата е свързано със звуците, с думите. Точно както веществата на материалите, които човек яде, са свързани с това, което се случва вътрешно в метаболизма на човешкото същество, човек е усещал вътрешна връзка между това, което се случва в нещата и фактите, което е подобно на думите, и това, което звучи вътрешно като дума. И с това, че Аристотел е издигнал до съзнание това, което се е усещало като реален процес, където понятията влизат в действие, е постигнато същото за езика, както човек постига, когато размишлява върху това, което правят веществата на материалите в неговия организъм. Мисленето за храносмилането е, разбира се, малко по-отдалечено от действителния процес на храносмилане, отколкото мисленето за езика. Но можем да добием представа за връзката, като изясним тази идея, като се придвижим от непосредственото към по-далечното и като станем по-ясни в далечината. Сега, за нас, ако заменим днешния абстрактен поглед върху историята с по-конкретен, фактът, че нещата, които са се случили в Гърция в предхристиянската епоха, също и в предаристотеловата епоха, са се случили по-късно за централноевропейското население - което все още е възприемало гърците като варвари, тоест на по-ниско ниво на култура - е ясен. И ще бъдем прави, а духовната наука ни дава насоки да издигнем това чувство до сигурност, ако си представим, че психическото състояние, от което говорим, се говори емоционално, „езикът извлича външния въздух в устата, точно както изважда думата от зъбите“, че този начин на гледане на нещата, този забележително образно изразен възглед е бил приблизително същият като този, който е преобладавало в предаристотеловата епоха в Гърция и на чието място е възникнало това, което е трябвало да възникне чрез отделянето на логиката, на логоса, чрез отделянето на концептуалното от това, което се изразява в езика.

Вие сте наясно, че в онази ерудиция, която се е развила първо през XV век и от която са произлезли различните клонове на отделните специализирани науки, че в тази ерудиция като образование е допринесло много за това, което се е утвърдило като късногръцка култура. Филолозите, с други думи, тези, които би трябвало да обичат логоса, са били дълбоко повлияни от това, което е произлязло от късногръцката култура. И само си представете такъв късногръцки като германски учен, като Вилхелм Шерер, изправен пред ранен гръцки език, и той му казва: езикът издърпва езика от зъбите – тогава той естествено го отхвърля, тогава не иска да има нищо общо с него от негова гледна точка. Човек трябва да разглежда такива факти в светлина, която се опитва да освети малко по-дълбоко историческия контекст от това, което често е достъпно в обикновената популярна наука за историята днес, както в областта на външната политическа или културна история, така и в областта на езиковата история.

Сега въпросът е какви пътища трябва да се търсят, за да се проникне научно в структурата на самия езиков организъм, ако мога да се изразя по този начин.

Дори във външните проявления се изразява как душата, която постепенно е била издигната в сферата на абстрактните понятия, се е отдалечила от това, което се е чувствало за езика в предаристотелския период. Какво например е било произведено като мнение за произхода на езика от това изследване, което е в знака на аристотелизма? Ами, тя е била издигната в абстрактното и по този начин отчуждена от пряката си връзка с външния свят, чрез който човек може да преживее това, което наистина съответства на образуваната дума в нещата. Тя е била отчуждена от това, но все пак се е стремяла да разбере как може да изглежда такава връзка и след това е превеждала тази връзка във всякакви абстракции. Това, което е чувствала вътрешно, тя е поставила в сферата, където понятията се формират външно, въз основа на сетивни или други външни наблюдения. Тъй като е било невъзможно да се задълбочи в нещата, за да се търси процесът на това как думата действа от нещата в човешката организация, вместо такова разбиране е било използвано абстрактно понятие, например в така наречената теория на Ваувау или в теорията на Бимбам. Теорията „ваувау“ не казва нищо повече от това, че това, което се появява външно в органичното като звук, се имитира. Това е напълно външно разглеждане на външен факт с помощта на абстрактни понятия. Теорията „Бим-Бим“ се различава от теорията „Бау-Уау“ само по това, че взема предвид неорганичния начин, по който звукът се освобождава от самия себе си. Този звук след това се имитира по външен начин от човешкото същество, което е изправено пред външната природа и е повлияно от нея. И трансформацията на това, което децата наричат — макар и не навсякъде, а само в много ограничена област на земята — когато чуят кучешкия лай: лае-лае-лае, или това, което влиза в езиковото им чувство, когато чуят звънеца: динг-донг-донг, тази трансформация след това е последвана от любопитен метод. Така това, което след това се е оформило в организма на езика, може да се види в посочените „теории“, които, вярно е, не са заменени от много по-добри и до днес.

Следователно, ние си имаме работа с вътрешност на наблюдението на езика. Преди всичко целта на духовната наука, както е разбрана тук, е да направи изучаването на езика отново вътрешно, така че чрез това, което може да се постигне при изкачването от сетивното към свръхсетивното познание, това, което някога се е мислило за езика чрез чувство и инстинкт, да може да бъде открито отново самостоятелно, но вече във форма, подходяща за напредналото човечество. И тук трябва да посоча (поради ограниченото време, с което разполагам само за да посоча посоките, в които могат да се следват емпиричните факти) как духовната наука поема по строго конкретен път, когато иска да разбере как се развива човешкото същество от детството до определена възраст. Това, което се опитвам да предложа тук, ще намерите очертано например в моята брошура „Възпитанието на детето от гледна точка на духовната наука“.

Преди всичко, трябва да се посочи как цялата душевно-физическа конфигурация на човешкото същество в периода преди смяната на зъбите е съществено различна от това, което става след смяната на зъбите. Всеки, който е наблюдавал този факт, знае колко много се метаморфозира в душевно-физическия живот през периода, когато вторите зъби заместват първите. И всеки, който не търси връзките между тяло, душа и дух чрез абстракции, както последователите на психофизичния паралелизъм, а ги търси в конкретни явления, търси ги според един наистина по-развит научен метод и е способен да схване вътрешната структура на душевния живот в конкретното, ще открие точно как това по-късно, по по-душевен начин, в своеобразната конфигурация на концептуалния живот, в прилагането на това, което се преживява концептуално, с волеви импулси, които след това водят до формирането на преценката, като нещо, което е действало във физическата организация до смяната на зъбите. И той няма да спекулира за това какво може да „действа духовно“ във физическата организация от раждането до смяната на зъбите. По-скоро той ще си каже какво се освобождава по време на смяната на зъбите, какво се освобождава от тяло, в което преди това е било латентно, което преди това е било активно в латентно и свързано състояние във физическата организация на човешкото същество. И този особен вид физическа организация, в която това, което по-късно може да се наблюдава в душата, е активно, приключва с поникването на вторите зъби, за което също бяхте информирани вчера.

Сега, фактите, с които се сблъскваме, трябва да се разглеждат не само от физиологична гледна точка, но и от гледна точка на човешката душа. Точно както физиологът, със своите сетива и ум, свързани с тях, прониква във физическите процеси на човешкия организъм, така прави и душата, със своите способности за въображение и вдъхновение. Ако човек наистина проникне в тези процеси, тогава трябва да види в реалното, което първоначално е латентно от раждането до смяната на зъбите, а след това става свободно, също по отношение на въображението и знанието. Ето защо моят текст върху „Образованието на детето от гледна точка на духовната наука“, обобщавайки този процес по формулен начин, говори за факта, че със смяната на зъбите, етерното тяло на човешкото същество, което преди това е работило във физическото тяло, се ражда свободно, за да бъде активно в душевния живот. Това „раждане на етерното тяло“ се изразява в смяната на зъбите.

Необходимо е да имаме такива формулни изрази в началната точка на антропософското духовно-научно наблюдение, като например „раждане на етерното тяло от физическото тяло“, което съответства на действително събитие. Но когато се стремим да направим прехода от духовната наука в по-тесен смисъл – който се занимава с наблюдението на прекия опит на човешкото същество през деня – към подхода, възприет в отделните специализирани науки, тогава това, което първоначално е изразено по такъв формулен начин, се превръща в нещо подобно на математическа формула: то се превръща в метод, метод за боравене с

фактите. И затова тази духовна наука може да има плодотворно въздействие върху отделните науки, без винаги просто да продължава в отделните науки това, което, разбира се, трябва ясно да се има предвид в началната точка: че човешкото същество е структурирано във физическо тяло, етерно тяло и т.н. В началото човек може и трябва да знае такива неща; но ако духовната наука иска да окаже плодотворно влияние, те трябва да станат активни, трябва да се превърнат в метод, начин за третиране дори на емпирично дадените „факти“. И в това отношение духовната наука, тъй като се издига от неорганичното, където може да направи малко, през органичното в духовната сфера, бих искал да кажа, че не само по начина, по който отделните науки могат да оплодят, но и в резултат на своите открития ще има потвърждения на факти, които да им предаде, което ще хвърли светлина върху това, което се получава от другата страна чрез сетивно-физическо наблюдение и след това се вижда с ума. Духовното и сетивно-физическото изследване трябва да се срещнат. И това е една от най-важните задачи за бъдещето да се гарантира, че това духовно изследване и това сетивно-физическо изследване ще се срещнат.

В процеса, който се проявява външно по време на смяната на зъбите, става ясно, че това, което се обозначава като етерно тяло – но чрез приемане на конкретен поглед, а не словесно понятие, в очите на душата – става свободно активно за целия човешки организъм, след като преди това е оказало организиращо действие във физическото тяло. Сега то се издига в душата, става свободно и след това съзнателно работи обратно към цялото човешко същество до известна степен. Нещо подобно се случва отново и с това, което се проявява външно като полова зрялост. Там виждаме как отново в човешкия опит възниква нещо, което се изразява, от една страна, в определена метаморфоза на физическия организъм, а от друга страна, в метаморфоза на духовното. И съществена част от работата на духовния изследовател е да придобие конкретен начин за гледане на случващото се в душата и духа, точно както някой, който иска да се образува само чрез външно наблюдение, придобива конкретен начин за гледане на това, което може да види с очите си и да съчетае с ума си. Душата не може да бъде разглеждана по този начин, а може да бъде разглеждана само в нейната реалност чрез въображение. Няма истинска психология, която да не започва с въображаемо наблюдение, и няма начин да се намери взаимовръзката между тялото и душата или физическото тяло и духовната душа, освен да се изгради мост между това, което е дадено на външното физическо сетивно възприятие като физическо тяло, и това, което отпада от това възприятие, това, което може да бъде дадено като реалност само при изкачването към свръхсетивното познание, духовната душа.

Ако сега се обърнем към това, което се случва по време на пубертета, трябва да кажем: тук виждаме, в известен смисъл, обратния процес на това, което се е случило, когато зъбите са се сменяли. Виждаме как това, което играе ролята на

способност за желание у човека, това, което е инстинктивният характер на неговата воля, завладява организма по начин, по който не го е завладявало преди. Обобщавайки целия широк комплекс от факти, които това включва, по формулен начин, се получава, че се казва: това, в което дреме природата на желанието, астралното тяло на човешкото същество, се освобождава, когато настъпи полово зрялост. Именно това тяло сега, ако мога да се изразя по този начин, потъва свободно във физическия организъм, завладява го, прониква в него и по този начин материализира желанието, което намира израз в половото съзряване.

Какво показва едно подходящо сравнение на тези два процеса? Виждаме, така да се каже, когато се случва смяната на зъбите, освобождаване на етерното тяло на човешкото същество. Как всъщност се изразява случващото се? То се изразява по такъв начин, че човешкото същество става способно да развие по-нататък формирането на понятия, като цяло движението в живота на идеите, което преди е било по-обвързано с целия му организъм, обвързано с организацията на главата. До известна степен виждаме, и духовната наука го вижда не само до известна степен, но и в неговата реалност, че етерното, което приписваме на човешкото същество като етерно тяло, се оттегля със смяната на зъбите към това, което живее само в ритъма на човешкия организъм и в метаболитния крайник-организъм, и че то развива свободна дейност във формирането на главата, в пластичното формиране на главата, в което съзнателният живот на човешкото същество участва във въображението. В известен смисъл организацията на главата се разкрива през това време. И ако мога да се изразя образно за една реалност, която със сигурност съществува, трябва да кажа, че това, което се промъква на повърхността от цялата човешка организация във вторите зъби, е душевно-духовната дейност, която преди това е прониквала в цялата телесна организация и след това се освобождава. Преди това тя е прониквала в цялото човешко същество чак до главата. Тя постепенно се отдръпва от главата; и показва как се отдръпва, като разкрива дейността си, която вече не е към главата, като спира и произвежда вторите зъби. Можете да визуализирате това почти схематично. Ако покажа схематично каква е човешката физическа организация с бялата тебешир и каква е етерната организация с червената тебешир, тогава схематично би се получило следното (вижте фигурата):

На фигурата вляво виждате човешкото същество в неговата духовна, душевна и физическа дейност, докато стои пред вас, докато зъбите му се сменят. На втората фигура, която е отдясно, виждате как етерният елемент се е оттеглил от непосредственото действие на организацията на главата, как се е освободил в определено отношение, така че оттам може свободно да въздейства върху човешкия организъм на главата. И последното нещо, което се случва във физическия организъм в резултат на тази дейност на душевно-духовното, е поникването на вторите зъби. Бих казал, че можете да наблюдавате в неговия образ това, което ви се съобщава тук като духовен поглед, ако вземете черепите, които професор Рьомер ви показва вчера, защото можете да сравните поставянето на първите зъби с поставянето на вторите зъби. Ако искате да следвате това логически, тогава трябва да вземете за основа това, което е придобито тук от духовната наука. След това трябва да си кажете, че първите зъби, с всичко, което се изразява в тях, са извадени от цялата човешка организация, включително организацията на главата. Това, което се изразява във вторите зъби, се изважда, след като вътрешната душевна организация, доколкото се отнася до етерното тяло, бавно се е оттеглила в ритмичния и метаболитен организъм и се е освободила за основната организация на главата. По подобен начин можем да кажем - както казах, мога само да дам насоки - че нещо се случва със половата зрялост. Това, което наричаме астрално

тяло, се потапя във физическото тяло, така че най-накрая да го обхване и да доведе до това, което представлява полова зрялост.

Но сега това, което се случва в човешкото същество, протича в най-разнообразни метаморфози. След като човек наистина е разбрал един процес, какъвто е този, който се изразява чрез полова зрялост, който води до определена нова връзка в човешкото развитие, в развитието на човешкото същество към външния свят, след като човек наистина е разбрал такъв процес вътрешно, тогава той също го разпознава, когато той протича в определена метаморфоза. Това, което се случва по време на пубертета, тъй като обхваща целия човек, тъй като, така да се каже, формира връзка между целия човек и неговата среда, бих казал, е предопределено в различна метаморфоза в момента, когато езикът се развива у детето. Само това, което се случва с половото съзряване у детето, протича в различна метаморфоза във формирането на речта. Това, което обхваща целия човек по време на половото съзряване и се влива в отношенията му с външния свят, се случва между ритмичния и крайников човек и главата на човека. До известна степен същите сили, които обхващат целия човек по време на пубертета и насочват връзката му с външния свят, се утвърждават между нисшите и висшите човешки същества. И както нисшият човек се учи да усеща висшия човек по начина, по който по-късно човекът се учи да усеща външния свят, той се учи да говори. Процес, който може да се наблюдава външно у човек в по-късна възраст, трябва да се проследи в неговата метаморфоза, докато се прояви като вътрешен процес в човешкия организъм, в ученето на говорене: процесът, който иначе протича в целия човек по време на пубертета.

И след като сме схванали това, ние сме способни да разберем как взаимодействието на нисшия човек – ритмичния и човека, базиран на крайници – в своята реципрочност развива вътрешно преживяване на нещо, което присъства и външно в природата около нас. Това вътрешно преживяване на външно присъстващото води до факта, че това, което остава външно няма в нещата като техен собствен език, започва да звучи като човешки език във вътрешното човешко същество. Моля, изходете от това изречение като от регулативен принцип. Изходете от това изречение, че това, което е в нещата, когато те станат външни, материални, замлъква, че при дематериализацията става чуваемо в човека и започва да говори. Тогава ще намерите начина, по който не развивате теория „яп-яп“ или „бим-бим“, а върху който виждате това, което е външно на нещата – и не може да бъде възприето чрез външно наблюдение, защото е безшумно и съществува само по свръхсетивен начин – като език в човешката вътрешност.

Това, което казвам тук, е като да начертаете линия, за да посочите посоката, в която човек би искал най-много да нарисува една широкообхватна картина. Мога да представя само това доста абстрактно твърдение относно връзката между нещата и фактите от външния свят и произхода на човешкия език във вътрешния живот. И ще видите всичко, което можете да усетите за езика, в нова светлина, когато следвате

пътя от това абстрактно прието изречение, което първоначално звучи формулно, до това, което фактите свързват за вас по отношение на смисъла. И ако след това искате да приложите филологически полученото по този начин към физиологията, ще можете да научите за връзката между външната полова метаморфоза и езиковата метаморфоза, като изучавате факти, които все още присъстват като езиков остатък от метаморфозата на половото съзряване в промяната на гласа, тоест на ларинкса при момчетата, и в някои други явления, които се срещат при жените. Ако имате волята да се ангажирате с фактите и да превеждате нишките от една поредица от факти към друга, не да се капсулирате в безплодни специализирани науки, а наистина да осветлите това, което е налично в една наука като факт, чрез фактите, които излизат наяве чрез други науки, тогава отделните специални науки ще могат да станат това, което човек трябва да търси в тях, ако иска да напредва както по пътя на своето познание, така и по пътя на своята воля. В контекст, който може да изглежда несвързан, утре ще видим по много естествен начин как можем да преминем от смяната на зъбите до появата на речта и след това по-нататък обратно към това, което е третото по този регресивен път: виждаме, така да се каже, в това, което се изразява в смяната на зъбите, взаимодействие между физическото тяло и етерното тяло. Виждаме, от своя страна, в това, което се изразява в езика, взаимодействие между астралното тяло и етерното тяло. И трето, трябва да търсим взаимовръзка между Аз-а и това, което живее в човека като астрално тяло, и ще бъдем отведени до това, което е третото в това ретроспективно разглеждане: до въплъщението на духовната душа, до това, което се ражда в духовната душа. Ако се търси пътят от смяната на зъбите през появата на речта, третият етап е етапът на обединяване на предсъществуващата човешка душа с физическата.

Зазидавайки пътя си от разглеждането на смяната на зъбите към разглеждането на езика чрез своята абстракция, Аристотел е бил принуден да прибегне до догмата, че с всяко ново човешко същество се ражда нова духовна душа. Поради липса на воля да се продължи по пътя на познанието, знанието за човешкото предсъществуване е било изгубено, а с него и знанието за всичко, което наистина води до познанието на човешката душа.

Виждаме историческа връзка, която обаче се проявява в разглеждането на определени проблеми и можем да кажем в заключение: Днес, според твърдението на един доста значим в съвременния смисъл филолог, филологията и физиологията са толкова противоположни, че не могат да се разберат. Защо е така? Защото физиологията изучава човешкото тяло и не се връща към ума в това изследване. Ако човек се стреми към истинска физиология, тогава той открива духовното и психологическото в човека чрез телесното във физиологичното наблюдение. Какво се случва, когато човек се стреми към истинска филология? Ако човек се стреми към истинска филология, тогава той не свежда логоса до абстракция, за която след това

се стреми да вижда през остатъчни образи, остатъчни образи по научен метод, а се стреми да проникне в това, което уж обича като „филолог“, чрез въображаеми и други форми на наблюдение. Но тогава, когато човек проникне в това, което е станало сенчесто и мъгляво за днешната филология, а именно гения на езика, творческия гений на езика, когато човек проникне в него, тогава човек прониква през духа до външната телесност.

Физиологията намира духа чрез вътрешното тяло. Филологията, когато се разглежда правилно, намира това, което говори и е замлъкнало в нещата на път навън чрез гения на езика. Тя не намира лай и бим-бам, а по-скоро намира причината, поради която думите и езикът възникват в нас, в нещата, които физически ни заобикалят. Физиологията е изгубила пътя си, защото спира при тялото и не прониква навътре през тялото до духа. Филологията е загубила пътя си, защото спира при гения на езика, който тогава схваща само абстрактно, и не прониква във вътрешното същество на външните неща, от което отеква това, което живее в словото. Ако филологията не говори така, сякаш ваувау и бимбам се имитират по външно абстрактен начин от човека, а говори за външната физичност по такъв начин, че да ѝ стане ясно във въображенията, как словото възниква от тази външна физичност, която отеква вътрешно, така че когато физиологията е намерила духа, а филологията е намерила физичността, те ще се намерят взаимно.

По този начин проследих пътя, който духовната наука в антропософски смисъл иска да води в съвестната си работа. Дадох само няколко насоки в тази конкретна област на уводната лингвистика.

Сега, тези неща се обсъждат между нас, тези неща се стремят от нас. Докато се стремим към тези неща, за да могат те да свидетелстват за това, към което се стремим по пътя на знанието, който произтича изцяло от духа на нашето време. И макар че от това, към което се стремим, можете да видите, че вероятно има известна сериозност, която може да се измери със сериозността, която съществува в други области на живота, в Щутгарт бушува среща, която стъпка повечето от нашите лектори, която нямаше намерение да слуша нищо, която не искаше да се ангажира с това, което имаме да кажем, но която чрез стъпкане и подобни неща се стреми да смаже това, което сериозно се преследва. И, обръщайки се към моите колеги студенти, мога да кажа: снощи в Щутгарт вашите колеги отсъстваха – не от другия факултет, а от другото отношение – те не отсъстваха, те присъстваха в стъпкането. Уважаеми участници, скъпи мои колеги студенти! Ще става все по-ясно и по-ясно, че има хора, които, понеже не могат да бъдат опровергани – защото не искат да бъдат опровергани – защото изобщо не искат да се занимават с новото, като инертно продължават със старото, което е надживяло себе си, ще искат да го стъпчат с външна сила. Е, просто бих искал да се обърна към вас тук в смисъл, че имам вяра във вас, за да си кажете: Все още имаме думата в тази процедура на стъпване! – Но нека тази дума се превърне в действие.

Трета вечер на диспутите

Въпросите не бяха свързани с темата на деня „Лингвистика“, а се основаваха на проблеми, разгледани по-рано.

Д-р Щайнер. Ето въпроса:

Казано е, че трите измерения на пространството не са еднакви по структура – каква е разликата?

Във всеки случай, изречението никога не е било формулирано по този начин: трите измерения на пространството „не са еднакви по структура“, но това, което вероятно се има предвид тук, е следното. Преди всичко, имаме математическо пространство, пространството, което си представяме – ако изобщо имаме точна представа за него – като три взаимно перпендикулярни измерения, които по този начин можем да дефинираме чрез трите взаимно перпендикулярни координатни оси.

В обичайното математическо третиране на пространството, трите измерения се третират абсолютно еднакво. Правим толкова малко разграничение между измеренията горе-долу, дясно-ляво, отпред-отзад, че дори можем да мислим за тези три измерения като взаимозаменяеми. В случая на чисто математическо пространство няма значение дали, когато имаме оста X и оста Z перпендикулярни една на друга, а оста Y перпендикулярна на тях, наричаме равнината, върху която стои оста Y , „хоризонтална“ или „вертикална“ или подобно. По същия начин, ние не се интересуваме от ограниченията на това пространство, така да се каже. Не че си го представяме като безгранично. Човек обикновено не се издига до тази идея, но си го представя по такъв начин, че не се интересува от неговите граници, а по-скоро мълчаливо приема, че може да се започне от всяка точка – да кажем например посоката X и добавяне на още едно парче към това, което вече сте измерили в посока X , към това отново парче и така нататък, и никога няма да стигнете до край някъде. В течение на 19-ти век много се е говорило срещу тази евклидово-геометрична концепция за пространството от гледна точка на метагеометрията. Ще ви напомня само как например Риман е разграничавал „неограничеността“ на пространството от „безкрайността“ на пространството. И първоначално няма нужда чисто концептуалното въображение да приема понятието за „неограниченост“ и това за „безкрайност“ като идентични. Вземете например сферична повърхност. Ако рисувате върху сферична повърхност, ще откриете, че никъде не се натъквате на пространствена граница, която би могла, така да се каже, да ви попречи да продължите рисуването си. Със сигурност ще влезете в последната си рисунка, ако продължите да рисувате; но никога няма да бъдете принудени да спрете да рисувате заради граница, ако останете върху сферичната повърхност. Така че можете да си кажете: сферичната повърхност е неограничена по отношение на моята способност да рисувам върху нея. Но никой няма да твърди, че сферичната повърхност е безкрайна. Така че можете да разграничите, чисто концептуално, между неограниченост и безкрайност.

При определени математически условия това може да се разшири и до пространството, може да се разшири до пространството по такъв начин, че човек да си представи: ако добавя разстояние по оста X или Y , а след това още едно и така нататък, и никога не съм възпрепятстван да добавям още разстояния, тогава това свойство на пространството наистина би могло да говори за неговата неограниченост, но не и за безкрайността на пространството. Въпреки факта, че винаги мога да добавям нови части, пространството изобщо не е нужно да е безкрайно; то би могло да бъде неограничено. Така че тези две понятия трябва да се държат разделени. Така че може да се предположи, че ако пространството беше неограничено, но не и безкрайно, то би имало вътрешна кривина по същия начин, както пространството има сега, тоест по някакъв начин би имало подобно отдръпване в себе си, както повърхността на сфера се отдръпва в себе си. Някои идеи от по-новата метагеометрия се основават на подобни предположения. Всъщност никой не може да каже, че има много какво да се каже против подобни предположения; защото, както казах, няма начин да се изведе безкрайността на пространството от това, което преживяваме в пространството. То би могло да бъде извито в себе си и след това да бъде крайно.

Разбира се, не мога да навлизам в подробности в тази линия на мислене, защото тя е почти единствената, следвана от цялата съвременна метагеометрия. Въпреки това, ще намерите достатъчно доказателства в трудовете на Риман, Гаус и т.н., които са лесно достъпни, за да проучите дали цените подобни математически идеи.

От чисто математическа гледна точка, следователно, това е, което е въведено в, бих казал, твърдото, неутрално пространство на евклидовата геометрия, което е изведено само от „неограничеността“. Но това, което е посочено във въпроса, се корени в нещо друго. А именно, това пространство, с което първоначално изчисляваме и което ни е достъпно в аналитичната геометрия, например, когато имаме работа с трите координатни оси, перпендикулярни една на друга, това пространство първоначално е абстракция. И абстракция – от какво? Това е въпросът, който първо трябва да бъде повдигнат.

Въпросът е дали трябва да спрем до тази абстракция на „пространството“ или не е така. Трябва ли да спрем до тази абстракция на пространството? Това единственото пространство ли е, за което може да се говори? Или по-скоро, ако това абстрактно понятие за пространство е единственото, за което може легитимно да се говори, тогава наистина може да се повдигне само едно възражение и то е достатъчно разгледано в Риманова или всяка друга метагеометрия. Факт е, че например, Кантовите дефиниции за пространство се основават на много абстрактното понятие за пространство, в което човек първоначално не се занимава с безкрайност или безграничност, и че в хода на 19-ти век това понятие за пространство също е разклатено вътрешно, по отношение на концептуалното си съдържание, от математиката. Не може да става въпрос за това, че Кантовите дефиниции все още

се отнасят за пространство, което не е безкрайно, а неограничено. Всъщност, голяма част от по-нататъшното развитие на „Критика на чистия разум“ би било поставено под въпрос, например доктрината за паралогизмите, ако човек беше принуден да премине към понятието за неограничено пространство, извито в себе си.

Знам, че за обичайната концепция тази концепция за изкривено пространство създава трудности. Но от чисто математико-геометрична гледна точка, нищо не може да се възрази срещу това, което се предполага там, освен че човек се движи в сфера на чиста абстракция, която първоначално е доста далеч от реалността. И ако се вгледате по-внимателно, ще откриете, че има странна кръговост в изводите на съвременната метагеометрия. Именно това е, че човек започва от идеята за евклидова геометрия, която не се занимава с ограниченията на пространството. От това човек получава определени производни идеи, да речем идеи, които се отнасят до нещо като сферична повърхност. И след това, от своя страна, чрез извършване на определени съгласувания или преинтерпретации с възникващите форми, човек може да прави интерпретации на пространството оттам. Всъщност всичко е казано при допускането на евклидова координатна геометрия. При това допускане се стига до определена мярка за кривина. Стига се до изводите. Всичко това се прави с понятията на евклидовата геометрия. Но след това човек се обръща, така да се каже: сега използва тези идеи, които могат да възникнат само с помощта на евклидовата геометрия, например мярката за кривината, за да стигне до различна идея, която води до реорганизация и може да даде интерпретация на полученото от извитите форми. По принцип се движим в нереалистична област, като извличаме абстракции от абстракции. Въпросът би бил оправдан само ако емпиричните факти налагат съобразяване с идеите на тези факти според това, което се получава чрез подобно нещо.

Въпросът тогава е: каква е опитната основа за абстракцията „пространство“? В края на краищата, пространството като такова, както е представено у Евклид, е абстракция. Каква е основата за това, което може да бъде преживяно, което може да бъде възприето?

Трябва да започнем от човешкия опит за пространството. Поставени в света, човешките същества, чрез собствената си дейност на преживяване, всъщност възприемат само едно пространствено измерение и това е измерението на дълбочината. Това възприятие, това придобито възприятие за измерението на дълбочината от човешкото същество се основава на процес на съзнание, който много често се игнорира. Но това придобито възприятие е нещо съвсем различно от възприятието за подобно на равнината, възприятието за разширение в две измерения. Когато виждаме с двете си очи, тоест с цялостното си зрение, никога не осъзнаваме, че тези две измерения възникват чрез собствена дейност, чрез дейност на душата. Те са, така да се каже, там като две измерения. Докато третото

измерение възниква чрез определена дейност, дори ако тази дейност обикновено не се осъзнава. Всъщност първо трябва да придобием знанието и разбирането за това колко дълбоко в пространството се намира нещо, колко далеч от нас е даден обект. Ние не придобиваме обхвата на повърхността, той се дава от наблюдението. Но ние придобиваме усещането за дълбочина чрез двете си очи. Начинът, по който изпитваме усещането за дълбочина, наистина е на границата между съзнателното и несъзнаваното; но всеки, който се е научил да фокусира вниманието си върху такива неща, знае, че полунесъзнателната или несъзнателната, никога несъзнателна дейност по преценка на измерението на дълбочината е много по-подобна на интелектуална или дори на душевна дейност, активна душевна дейност, отколкото на всичко, което се вижда само на плоскостта.

По този начин, едното измерение на триизмерното пространство вече е активно завладяно за нашето обективно съзнание. И не можем да кажем друго освен: Чрез наблюдение на позицията на изправения човек, нещо е дадено по отношение на това дълбочинно измерение - отпред-отзад - което не е взаимозаменяемо с никое друго измерение. Просто защото човек стои в света и преживява това измерение по определен начин, това, което той преживява там, не е взаимозаменяемо с никоя друга посока. За индивида това дълбочинно измерение е нещо, което не може да бъде заменено с никое друго измерение. Също така е така, че схващането на двуизмерността - тоест горе-долу, дясно-ляво, разбира се и когато е пред нас - е свързано и с други части на мозъка, тъй като се намира в процеса на виждане, тоест в сетивния процес на възприятие; докато по отношение на локализацията в мозъка, появата на третото измерение е доста близо до онези центрове, които трябва да се разглеждат за интелектуална дейност. Така че тук вече можем да видим, че в осъзнаването на това трето измерение, дори по отношение на преживяването, има съществена разлика в сравнение с другите две измерения.

Но ако след това се издигнем до въображението, ние напълно се измъкваме от това, което преживяваме в третото измерение: във въображението всъщност преминаваме към двуизмерно представяне. И сега все още не сме разработили другото въображение, въображението на дясното и лявото, въпреки че това е било загатнато също толкова тихо, колкото и развитието на третото измерение в обективното въображение; така че отново има специфично преживяване в дясното и лявото. И накрая, когато се издигнем до вдъхновението, същото важи и за горето и долу.

За обикновеното въображение, което е свързано с нашата нервна сетивна система, ние развиваме третото измерение. Но когато се обърнем директно към ритмичната система, като изключим обикновената активност на нервната сетивна система – което в известен смисъл се случва, когато се издигнем до нивото на вдъхновение; не е съвсем точно да се каже това, но засега няма значение – тогава имаме преживяването на второто измерение. А преживяването на първото измерение

имаме, когато се издигнем до вдъхновението, тоест, когато напреднем до третия член на човешката организация.

Така това, което имаме пред себе си в абстрактното пространство, се оказва точно, защото всичко, което побеждаваме в математиката, го извличаме от себе си. Това, което възниква в математиката като триизмерно пространство, всъщност е нещо, което имаме в себе си. Но ако се спуснем в себе си чрез свръхсетивни представи, не възниква абстрактно пространство с неговите три еднакво валидни измерения, а три различни валенции за трите различни измерения: отпред-отзад, дясно-ляво, горе-долу; те не могат да бъдат взаимозаменяеми. От това следва още едно: ако тези три не са взаимозаменяеми, няма нужда да си ги представяме с еднакъв интензитет. Това е същността на евклидовото пространство: да си представяме оста X , Y , Z с еднакъв интензитет – това се приема за всяко геометрично изчисление. Ако държим оста X , Y и Z пред себе си, тогава трябва – ако искаме да се придържаме към това, което ни казват уравненията ни в аналитичната геометрия, но да приемем вътрешен интензитет на трите оси – да си представим този интензитет като с еднаква стойност. Ако например еластично разширим оста X с определен интензитет, осите Y и Z ще трябва да се увеличат със същия интензитет. Тоест, ако сега схвана интензивно това, което разширявам, силата на разширение, ако мога така да се изразя, е еднаква за оста X , Y и Z , тоест за трите измерения на евклидовото пространство. Следователно, прилагайки концепцията за пространство по този начин, бих искал да нарека това пространство твърдо пространство. Сега, това вече не е така, когато вземем реалното пространство, чиято абстракция е това твърдо пространство, когато вземем пространството такова, каквото е преживявано от човек. Тогава вече не можем да говорим, че тези три интензитета на разширение са еднакви. По-скоро интензитетът е по същество зависим от това, което се намира в човека: човешките пропорции са изцяло резултат от интензитетите на пространственото разширение. И ние трябва, например, ако наречем оста нагоре-надолу оста Y , да си представим това с по-голям интензитет на разширение, отколкото например оста X , която би съответствала на оста дясно-ляво. Ако търсим формулен израз за това реално пространство, ако изразяваме с формулни термини какво се има предвид под „реално“ тук, тогава отново ще се окажем с триосен елипсоид.

Сега имаме и основанието да си представим това триосно пространство, в което трябва да живее свръхсетивното мислене, в неговите три съвсем различни възможности за разширение, така че да можем да разпознаем и това пространство, чрез реалното преживяване на дадените ни с нашето физическо тяло оста X , Y и Z , като това, което едновременно изразява връзката на разположените в това пространство световни тела.

Когато си представяме това, трябва да имаме предвид, че всичко, което си представяме там, в това триизмерно космическо пространство, не може да се мисли

просто като простиращо се в различни посоки със същата интензивност на разширение по оста X , Y и Z , както е в случая с евклидовото пространство, а трябва да мислим за пространството като имащо конфигурация, която би могла да се представи и като триосен елипсоид. И разположението на някои звезди със сигурност подкрепя това. Нашата система Млечен път обикновено се нарича леща и т.н. Не е възможно да си я представим като сферична повърхност; трябва да си я представим по различен начин, ако се придържаме към чисто физически факт. От третирането на пространството можете да видите колко малко по-новото мислене е в съответствие с природата. В древността, в по-старите култури, никой не е имал такава представа като тази за твърдото пространство. Не може дори да се каже, че в евклидовата геометрия вече е имало ясна представа за това твърдо пространство с трите равни интензитета на разширение, както и за трите линии, перпендикулярни една на друга. Едва когато хората започнаха да третират пространството по начина на евклидовата геометрия, в своите изчисления, всъщност възникна тази абстрактна представа за пространството. В по-ранни времена са били получени доста подобни прозрения, както сега ги развих отново от природата на свръхсетивното познание. От това можете да видите, че нещата, на които хората днес разчитат толкова много, които се приемат за даденост, имат такова значение само защото действат в сфера, отделена от реалността. Пространството, което хората използват в своите изчисления днес, е абстракция; то действа изцяло в сфера, отделена от реалността. То е абстрахирано от преживяванията, които можем да познаем чрез реалния опит. Но днес хората често се задоволяват с това, което са абстракциите. В наше време, когато толкова много се набляга на емпиризма, най-често се използват абстракции. И хората дори не го забелязват. Те вярват, че имат работа с неща в реалността. Но можете да видите колко много се нуждаят от коригиране на нашите представи в това отношение. Във всяка концепция духовният изследовател не се пита само дали е логична. Въпреки че в известен смисъл тя е само разклонение на евклидовото пространство, не е възможно тя да бъде схваната концептуално, защото човек стига до нея чрез напълно абстрактен ход на мисълта, в който стига до заключение и сякаш преобръща цялото си мислене с главата надолу. Когато си представя, духовният изследовател не се пита само дали е логична, а дали е в съответствие с реалността. Това е решаващият фактор за него при приемането или неприемането на дадена идея. Той приема идея само ако тази идея е в съответствие с реалността. И този критерий за съответствие с реалността ще бъде даден, когато човек започне да борави с подобни идеи по подходящ начин, което е оправданието за нещо като теорията на относителността, например. Тя е логична сама по себе си, бих искал да кажа, защото разбира себе си само в сферата на логическата абстракция, толкова логично, колкото всичко може да бъде логично. Нищо не може да бъде по-логично от теорията на относителността! Но другият въпрос е дали нейните идеи са

осъществими. И там е нужно само да погледнете идеите, които са изброени там като аналогични, и ще откриете, че те всъщност са доста нереалистични идеи, които просто се хвърлят наоколо. Тя е там само за сензуализация, казват предварително. Но не е там само за символизация. В противен случай цялата процедура би била във въздуха.

Това бих искал да кажа по темата на въпроса. Както виждате, не е възможно да се отговори лесно на въпроси, свързани с подобни области. Сега има въпрос относно твърдението:

Организмът на древен египтянин или грък е бил много различен от този на съвременния човек.

Уважаеми присъстващи, със сигурност не съм казал това! И в този момент определено трябва да обърна внимание на нещо, на което често обръщам внимание, и наистина не от нескромност: имам навика да се изразявам възможно най-точно. И всъщност това е изключително болезнен факт, не само за мен лично, тъй като е поносим, но и от гледна точка на антропософското духовно движение, че пред лицето на много неща, за чието формулиране съм използвал всички възможни предпазни мерки, за да формулирам фактите възможно най-адекватно, тогава се прави всичко възможно, казва се всичко възможно и след това тези твърдения се изпращат в света като „истински антропософски учения“. Едно от тези твърдения е, че се предполага, че съм казал: „Организмът на древен египтянин или грък е бил съвсем различен от този на съвременния човек“.

Може да се сведе до следното. Казах: съвременният начин на мислене твърде силно си представя, че човекът, като цялостно същество, е бил по същество винаги такъв, какъвто е днес, чак до определено историческо време. Обикновено говоря само за „напълно различен“, за метаморфози на човека като такъв, където има големи разлики, където човекът става „напълно различен“ в определено отношение: в праисторически времена. Но всеки, който е способен да проникне до тънкостите на структурата и най-съкровеният тъкан – както може човек в духовната наука – ще открие, че постоянно се случва метаморфоза на човешкото същество, че например съвременният човек се различава от египтянина или гръка. Разбира се, не по отношение на външни, поразителни характеристики, които са толкова поразителни, колкото външната физиономия и други подобни. Вероятно това се има предвид във въпроса, но това не е моето мнение, защото по отношение на поразителните характеристики съвременният човек, разбира се, не е „напълно различен“ от египтянина. Но по отношение на по-фините вътрешни структурни взаимоотношения духовната наука стига до следното заключение, например. Трябва да се каже, че от първата третина на XV век човечеството е станало особено умело в абстрактното мислене, в насочването все повече към абстрактни нишки на мисълта. Това също по същество се основава на различна структура на мозъка. И чрез метода на духовната наука духовният изследовател може да разпознае въпроса. Тогава се оказва, че

наистина е така, че мозъкът наистина се е променил в най-фините си структури от египетските времена. Мозъкът на египтянина е бил такъв, че например той също е принадлежал към онези, за които говори д-р Хуземан, че древният египтянин също не е имал усет за нюанса на синия цвят и т.н. Във всеки случай можем да видим, че чувството за абстракция се проявява в същата степен, в която нюансите на синьото излизат от обикновения мрак. Това, което се случва в живота на душата, съответства изцяло на физическа метаморфоза. Изключително важно е да не се спираме на по-грубите аспекти на човешката природа, както те са представени, когато се върнем, за мен, към дългите периоди от време, които лежат преди историята. По-скоро, ако искаме да разглеждаме човешките същества като човечество, трябва да вземем предвид и по-фините структурни промени по време на тяхното историческо съществуване.

Въпрос: Би било интересно да чуем, по по-интимен начин, как се държи този факт. Е, всъщност доста се каза в наши дни, да речем, и чрез нещата, които д-р Хюземан представи, за това как се държи този факт. И ако се задълбочим в други области на фактите, със сигурност би могло да се каже много за тези други, много фини, интимни структурни взаимоотношения на човешкото същество.

Въпрос: Как обяснявате феномена на добре познатия кон, който решава всички аритметични и математически задачи без затруднения, за учудване на всички учени, и едва след това се проваля напълно, когато задачите са написани на листове хартия пред изпитващия? Ако случаят с коня е такъв, че никой от присъстващите в стаята не е могъл да види задачата, основава ли се това на силна внушителна нагласа от страна на животното? И как се случва това?

Никога не искам да говоря за нищо друго, освен за това, което съм изследвал сам. И затова, отговаряйки на този въпрос, бих искал само да споделя това, което съм преживял сам. Например, не познавам известните коне Елберфелд. Също така не познавам кучето Ролф, никога не съм имал честта да го срещам. Сега, по отношение на такива неща, винаги бих могъл да заявя, че историята е толкова по-прекрасна, колкото по-малко човек се смущава, че не може наистина да я прозре, наистина да я опознае. Но веднъж видях коня на г-н фон Остен в Берлин. Не мога да кажа, че изчисленията, които г-н фон Остен представи на коня, бяха изключително сложни. Но успях да добия мигновена представа за какво става въпрос от това, което се случваше там - въпреки че трябваше да се вгледате много внимателно.

Можех само да се удивлявам на странните теории, които бяха изтъкнати за тези неща. Имаше един лектор, мисля, че се казваше Фокс или нещо подобно, който трябваше да разгледа цялата тази история с коня; и сега той изложи теорията, че всеки път, когато господинът от изток даде някаква задача, в окото или нещо подобно се случват ужасно малки движения. Друго малко движение се случва, когато г-н фон Остен каже „три“ така или когато го каже така; друго движение се случва, когато каже „две“. Така че, ако г-н фон Остен каже „три по две“, ще се

получи определена фина поредица от движения; тогава същият знак на това движение ще се появи отново, шест! И конят на г-н фон Остен сега би трябвало да е особено предразположен да отгатва тези фини движения, които въпросният лектор каза, че не възприема по никакъв начин, а само предполага хипотетично. В края на краищата, цялата „теория“ се основаваше на факта, че конят на г-н фон Остен е много по-възприемчив, в много по-голяма степен в действителност, от лектора, който изложи тази теория.

Ако се придържате към бляскавото синьо мислене при хипотезирането, можете да поставяте хипотези по най-разнообразни начини. За тези, които имат известна представа за подобни въпроси, определени обстоятелства са били от изключителна стойност. През цялото време, докато г-н фон Остен е представял експериментите си пред смаяната публика с коня си, той е давал на коня само сладкиши – имал е огромни джобове на гърба на козината си. И конят просто продължавал да го ближе и така е решавал тези задачи.

Сега си представете, че това е създало съвсем различна връзка между коня и самия г-н фон Остен. Когато г-н фон Остен непрекъснато дава на коня захар, между тях се развива много специална връзка на любов и интимност. Животинската природа е толкова изключително променлива поради интимността на връзката, която се развива, както от „животно към човек, така и от човек към животно“. И тогава се появяват ефекти, които всъщност погрешно се описват, когато се наричат „четене на мисли“ в смисъла, в който думата често се разбира, но те са медиатори за това, което не е „фини потрепвания“, които един частен лектор хипотетично постулира, но които самият той казва, че не вижда! Не са необходими фини потрепвания, за да се предадат решенията. Може да се проследи до следното: представете си какво е минало през ума на г-н фон Остен, който, разбира се, е бил достатъчно суетен, за да осъзнае, че напрежението в публиката, съставена от жадни за сензации хора, преминава през най-невероятни обрати, когато го е забелязал, и когато след това е застанал пред решението на задачата, е дал на коня парче захар. И добавете към това ефекта върху коня от менталната връзка. Това наистина не беше команда, дадена с думи или потрепване, а интимно дадена команда, която винаги се отправяше от г-н фон Остен към коня, когато му даваше сладкиши за ядене. „Внушение“ вероятно не е точната дума. Връзките, които се развиват между хора, не могат да бъдат прехвърлени на всяко живо същество.

Опитах се да покажа тези неща конкретно, като подчертах едно обстоятелство, което мнозина ще сметнат за тривиално: постоянното даване на захар като нещо изключително важно.

Въпрос: Има ли възможност да се посочи гледна точка, която е също толкова стимулираща за систематиката в областта на минералогията и кристалографията, колкото е идеята за първичното растение за ботаниката или новото разбиране за периодичната система от елементи за химията?

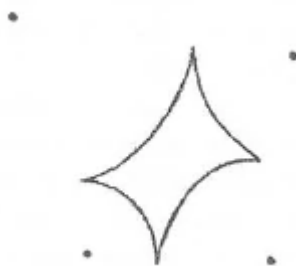
Когато говорим за кристални форми, имаме работа с форми, които всъщност са различни по цялостното си отношение към космоса, по цялостното си положение в света, от формите, които човек може да си представи в Първичното растение и отново в растителните форми, произлизащи от Първичното растение, тоест по възможността за реално съществуване. Например, принципът, приложен към дизайна на първичното растение, не би могъл да се приложи в областта на минералогията или кристалологията. Защото там човек се занимава с нещо, към което трябва да се подходи от съвсем различен ъгъл. И първо трябва да се подходи към него, като се подходи действително към областта на полиедричните кристални форми. И този подход мога само да загатна сега. Обясних го по-подробно в отделните му представяния в лекционен курс, който изнесох за по-малка група. Този подход се прилага, когато се започва от разглеждането, вътрешно динамично разглеждане на агрегатното състояние, да речем, първо от газообразното състояние надолу към твърдото. Мога само да очертая границите сега; би отнело твърде много време, ако трябваше да го обяснявам подробно, но ще го загатна. Ако човек се спусне – ако мога да се изразя така – от газообразно към течено състояние, тогава трябва да каже: течното агрегатно състояние се проявява в това, че в цялата кохерентност на природата е повърхност, ограничаваща нивото, която е сферична повърхност, чиято степен на кривина може да се получи от всяка точка на повърхността чрез прехода към допирателната в тази точка. Това, което получавате там, включва формата, чиято външна обиколка е в сферичната повърхност, и точка във вътрешността, която е на еднакво разстояние от тази сферична повърхност навсякъде.

Ако сега си представим капката по неограничен начин, не казвам по безкраен начин, а уголемена по неограничен начин, получаваме равна повърхност, приближаваща се до хоризонталата, и имаме предвид определени зависимости, които са перпендикулярни на тази равна повърхност.

Но ние стигаме до същата идея, като наблюдаваме връзките, които възникват, когато просто разглеждаме нашата Земя като силово поле, което може да привлича околните обекти, които не са здраво свързани с нея. Ако разглеждаме Земята не като център на тежестта, а като сферична повърхност на гравитацията, тогава стигаме до същия резултат за тази, бих казал, гравитационна фигура, какъвто ни е необходим в друго отношение за материалния конституционен състав на капката. Така че за чист силов контекст получаваме нещо, което съответства на материален контекст. И по този начин стигаме до възможност за изучаване на формалните взаимоотношения в неорганичното.

Така че можем да кажем, че в този контекст на силите, който присъства в цялото земно тяло, ние винаги си имаме работа с хоризонталната равнина. Ако сега преминем от това състояние на силите към такова, в което, да речем, няма точка в центъра, към която се отнася равната повърхност, както при „спускането към една централна точка“, а по-скоро няколко точки, бихме открили странно съставена повърхност. Тези взаимовръзки на линията с тези „центрове“ бих трябвало да начертая на диаграмата по следния начин: Но ако сега продължим – и сега правя голяма крачка, която е добре обоснована, но в краткото време, с което разполагам, мога само да намекна за истинското съдържание – ако сега продължим да приемаме, че тези точки не са вътре, в системата, с която се занимаваме, а отвън, тогава може би ще получим диаграма, която може да се направи схематично по следния начин: Ако пренесем точките на неизмерими разстояния, не на безкрайни разстояния, а на много големи разстояния, тогава тези извити повърхности, които са обозначени тук с извити линии, с криви, преминават в равнини и ще получим полиедрична форма, която се доближава до това, което имаме пред себе си в

известните кристални форми.

И наистина, духовно-научното наблюдение ни води да гледаме на кристала по такъв начин, че не просто да го извеждаме от определени вътрешни фигуративни сили в някаква материална субстанция, а да го свързваме с външната част на космоса и да търсим в космоса посоките, които след това, чрез разпределението на техните начални точки, водят до това, което е индивидуалната кристална форма. В индивидуалната кристална форма ние всъщност получаваме, така да се каже, впечатления за големи космически взаимоотношения. Всичко това трябва да се изучи подробно. Опасявам се, че това, което успях да намекна, макар и само в

няколко много оскъдни реда, може би вече ви се струва като нещо много смело. Но трябва да се каже, че днес хората са се капсулирали в своя свят на идеи в много тясна област и затова се чувстват толкова неудобно, когато човек не се придържа към концептуалния свят, който обикновено се приема за основа днес, бих казал, че се приема за основа във всички науки. Духовната наука изисква - както опитът прави необходимо - неизмеримо разширяване на понятията в сравнение със сегашното положение. И точно това кара някои хора да се чувстват неспокойни. Те не могат да видят брега, така да се каже, и вярват, че губят пътя си. Но биха осъзнали, че това, което е изгубено през простора, се печели отново като известна вътрешна твърдост и сигурност, така че няма нужда да се страхуват толкова от това, което изглежда като разширяване в безграничното.

Разбира се, много по-лесно е да се измисли някакъв модел — както беше споменато и днес в един въпрос — отколкото да се стигне до подобни идеи. По-лесно е да се каже: истината трябва да е проста! — Причината, поради която се казва, че истината трябва да е проста, всъщност не е, че истината наистина трябва да е проста, защото човешкият организъм например е невероятно сложен. По-скоро причината, поради която се казва, че истината трябва да е проста, е, че простото е удобно за мислене. Това е целият смисъл. И е необходимо, преди всичко, да се придвижим към по-пълното съдържание, ако наистина искаме да разберем реалността малко по малко. Въпросът, който беше повдигнат тук, все още изискваше да се представят три часа теория. Не може да се говори за слънцето чрез „кратък отговор на въпроса“, защото би бил напълно погрешно разбран. А аз не искам това. — И така, първо, на въпросите, на които може да се отговори, се отговаря предварително.

Въпрос: Дали духовната наука открива трансформация на материалната земя с навлизането на Христовия Дух в земята? Дали ефектът на Христовата сила е може би особено изразен в един от елементите, открити в днешно време?

Какъв е въпросът? — Не е вярно, човек трябва само да обмисли от коя гледна точка може да се зададе такъв въпрос. Въпросът е: Изразява ли се действието на Христовата сила в материалната земя? — Трябва само да се има предвид, че духовната наука, основана на своите изследвания, има много определена представа за земята, която не съвпада с това, което човек си представя за земята, когато говори за „материална земя“ в смисъла на думата „материална“ в днешния език. Така че въпросът всъщност е без реално съдържание. Ако се говори за нещо като „влияние на Христовата сила върху земята“, тогава, тъй като тази идея от своя страна е заимствана от духовната наука, човек трябва да има и идеята за земята, която се отнася до антропософията, до духовната наука. А как Христовата сила стои в определена връзка с цялата метаморфоза на земята, може да се представи само в общия контекст, който дадох в „Окултна наука“. И там се намира и това, което е необходимо, за да се отговори на въпроса, ако е формулиран правилно.

В отговор на искания от много участници в курса, един господин от Щутгарт ще представи кратък доклад за лекцията, изнесена предната вечер от панегерманския генерал фон Глайх на масово събрание в Щутгарт на тема „Рудолф Щайнер като пророк на едно съмнително учение“ (вижте споменаването на Рудолф Щайнер за това в края на сутрешната лекция).

Бих искал само да добавя, че гореспоменатият генерал в. Глайх, доста отдавна преди това, седмици преди да започне лекцията си и да напише брошурата си, написа писмо до нашия приятел г-н Молт, като загрижен баща, загрижен за нещастieto, че той, като собственик на четиридесетгодишно благородничество, не само е „предал“ сина си на антропософията, но и на една напълно неблагоприятна дама, която е антропософ! Като загрижен баща, той написа на нашия приятел Молт, молейки го да го посети. Г-н Молт го направи, но каза, че не знае какво да прави с него. Това му беше ясно от факта, че г-н в. Глайх поиска ние „от движението за троен социален ред“ отсега нататък да плащаме на сина на генерал в. Глайх, който беше нает при нас, толкова малко, че младият мъж да не може да се ожени, и че поне трябва да защитим генерал в. Глайх от този брак на сина му, като му плащаме толкова малко. След тези събития беше разбираемо, че човек не можеше да очаква най-доброто от лекцията на генерал фон Глайх. Тогава всъщност видяхме как дори най-лошите очаквания бяха надминати! Именно с тази лекция Глайх по същество представи съдържанието на брошура – донякъде по-пълно развита, бихме могли да кажем – която се появи в Лудвигсбург по същото време. Вече беше уговорено тази брошура да се появи едновременно с лекцията. В тази брошура той отправя различни обвинения срещу антропософията по най-неинформиран начин, без да предоставя никакви доказателства за това, което казва – всеки, който прочете тази брошура, може сам да се увери в това – като всъщност използва само противниците на антропософията. Това става ясно от съдържанието на брошурата: няколко препратки към литература, където човек може да научи за антропософията. Човек би си помислил, че това са антропософските книги, но не, има около двадесет противници, като най-безсрамният от тях е точно начело: Макс Зайлинг! Фон Глайх по същество не внася нищо ново, което не може да се намери в брошурата на Зайлинг, а само в начина, по който генерал фон Глайх е изнасял лекциите си. И се случи така, че тази лекция беше обявена „без дискусия“. В публиката имаше многобройни последователи на антропософското движение. След като приключи лекцията си, която беше пълна с най-груби изрази и включваше едни от най-грубите клевети, той просто напусна залата, без да влиза в никакъв спор. И когато някой се опита да се намеси небрежно и когато г-н Молт, който беше там и също беше лично нападат няколко пъти по време на лекцията, извика: „С настоящото той публично заявява – той извика това в залата, в която бушуваше тълпа от поддръжници на г-н Ф. Глайх, той не счете за необходимо да отговаря на каквото и да било. Той вече беше напуснал залата. От друга страна, поддръжниците, които бяха въоръжени със

свирки и други шумни инструменти, се опитаха да заглушат антропософите, които искаха да възразят. "И беше доста близо до сбиване. Беше много трудно да се протестира срещу най-сериозните клевети, тъй като цялата среща веднага придоби заплашителен характер и беше ясно, че ще се стигне до сбиване.

Последваха някои доклади за предишната лекция на генерал Ф. Глайх в Лудвигсбург. Накрая беше прочетено писмо от генерал Ф. Глайх до сина му.

Бих искал само да кажа няколко думи. Мога ли да получа това писмо отново? Бих искал само да направя официален коментар, коментар, който не се отнася до самия въпрос. Така че, в писмото на г-н в. Глайх до сина му се казва: „[...] Ако само Бог беше пожелал ти, един достоен християнски благородник, да паднеш за отечеството си, тогава бих могъл поне да те оплаквам с гордост [...] Моля се на Бог да отнеме отново слепотата от теб, за да можеш да се събудиш от нея отново [...]“ (интервал в послеслова).

Както виждате, много се говори за собственото християнство на г-н фон Глайх; бих искал да подчертая това: неговото собствено християнство, в сравнение с неразумното искане, че сме били принудени да плащаме толкова лошо на сина си, че да не може да се ожени. Това ми се струва много християнски акт! И не искам да се разсейвам от тези „малки пикантни неща“, които също са в тази програма, и да говоря за сериозността на ситуацията. Защото знам много добре, че случилото се вчера в Щутгарт не е край, а начало, че зад него стои силна организация. И именно от това чувство мога да благодаря на такава личност като тази, която току-що говори - от истинско вътрешно чувство за това, което поне иска да бъде Антропософията. Но бих искал да посоча сериозността на ситуацията и необходимостта да се действа в духа на тази сериозна ситуация.

Това, което искам да кажа, разбира се, трябва да се разграничава от определено разбиране, което човек може да има и за такива християни като генерал фон Глайх, например, който е християнин! Не искам да правя сравнение, дори не формално, а просто искам да кажа нещо, което трябваше да запомня с този вид християнство. Всъщност има много различни видове християнство, дори и за православното християнство. Когато криминалният антрополог Мориц Бенедикт започва да работи и пише в областта на криминалната антропология, той първоначално среща малко разбиране във Виена. След това намира изключително разбиране у директор на дом за опасни престъпници в Унгария. Дава му се възможност да изследва черепите на престъпници, включително черепите на най-опасните унгарски престъпници. Сред тях са най-странните хора, включително един много благочестив православен християнин, който, разбира се, не може да се държи с професор Бенедикт в съответствие с християнските си намерения. Той е много ядосан на него, защото му е позволено да изследва черепа му. И той беше особено ядосан за това, защото беше чул, че директорът на затвора се е съгласил професор Бенедикт да изучава особено характерни черепи на престъпници след смъртта си. И тъй като не беше

освободен при професор Бенедикт в тази институция, той искаше поне да бъде представен на този Бенедикт във вериги. По време на това представяне той каза, че не може да признае, че предвид християнските си вярвания, би трябвало да позволи черепът му да бъде изпратен на професор Бенедикт във Виена след смъртта му; след това той ще бъде погребан тук и черепът му ще лежи някъде във Виена! И искаше да знае как тялото и черепът му ще се съберат при възкресението. Той толкова много вярваше в телесното си възкресение - той беше истински престъпник, мисля дори убиец.

6. Социални науки и социална практика

Позволете ми днес да се спра на част от материала, за който вчера можех само да загатна и който след това ще ни доведе до днешното ни размишление. Вчера трябваше да се спра на едно изречение, произлизащо от мирогледа на 19-ти век, доколкото той преобладаваше в Централна Европа, на изречението, че езикът извлича думата, тоест силата да говори, от зъбите, точно както извлича въздух от околната среда. И обърнах вниманието ви как ученият от 19-ти век трябва само да добави към това изречение, че може да му се смее. Но аз също така характеризирах разстоянието, което се намира между времето, в което попада такъв инстинктивен възглед като цитирания вчера, и епохата, в която тогава се е утвърдила тази филистерско-иронична критика, епохата, която започва с първата третина на 15-ти век. Това изречение попада в предходната епоха и за тази епоха е по някакъв начин изключително характерно, поради причините, които ви дадох вчера. Но то трябва да се усеща и като характерно по отношение на съдържанието си. Защото вчера ви обясних как, за да разберем способността за говорене и езика като цяло, човек първо трябва да се запознае с това, което казва духовната наука в смисъла на това, което обясних в моето малко съчинение „Възпитанието на детето от гледна точка на духовната наука“. Там показах какъв важен процес протича при смяната на зъбите, как това, което по-късно все още изпълва човека като ритмичен човек и човек с метаболизъм на крайниците, но което преди това го е изпълвало напълно, се оттегля от нервно-сетивната организация и следователно предизвиква именно този процес, който е формулиран там в моето съчинение „Възпитанието на детето от гледна точка на духовната наука“ като раждане на етерното тяло. След това ви показах как по подобен начин трябва да схванем процеса, който протича около четиринадесетата или петнадесетата година, а именно половото съзряване, и обясних как това, което е включено тук, може да се изрази във формулата: раждане на астралното тяло. Но аз казах, че събитията, които се случват по този начин в живота на човешкото същество във всеки етап от живота му, се случват и в метаморфоза и в други моменти – но тогава в метаморфоза – и че това, което се случва външно между човешкото същество и външния свят по време на половата зрялост, трябва да се търси вътрешно като процес, който протича между душата и духа и физическото тяло вътре в човешкото същество като процес, който е по същество физиологичният корелат на детето, което се учи да говори, и че следователно трябва да търсим и уликите за истински рационална лингвистика, като започнем от проникновено интуитивно познание за този процес. Тогава казах, че чрез установяването и развитието на абстрактната логика и абстрактното логическо мислене, сферата на опита, в която това, което се случва между духовно-умственото и физическо-телесното, сякаш се измества, изтласква надолу в подсъзнанието и че именно като води съзнанието към абстракция,

Аристотел е отрязал възможността да се гледа към пренаталното. Защото, ако човек е имал ясна картина на действието на астралното в половото съзряване и в речта, както инстинктивно е можел в ранната античност, както сега трябва да се стремим отново да постигнем, тогава би могъл постепенно да придобие и визуално разбиране за връзката между самия Аз и цялото физическо-етерно-астрално човешко същество. Тоест, човек би могъл да напредне в тази област чрез знанието за изучаване на речта до знанието за интеграцията на човешкия духовно-душевен Аз в неговия телесно-физически. И Аристотел е установил своята догма именно поради причината, че с всяко едно човешко същество, родено тук, се заражда и душевно-духовната. С това той е премахнал от света на знанието понятието за предсъществуващата човешка душа.

Само концепцията за тази предсъществуваща човешка душа предоставя реално познание за вечността на човешката душа. Това познание не се предоставя от никакъв вид философски разсъждения, а единствено и изключително от интуитивна преценка в посоката, която току-що посочих. Тази догма за несъществуването на предсъществуването след това е възприета в църковната доктрина на християнството. И трябва да се подчертае, че отричането на предсъществуването, в смисъла, че тогава е потвърдено от събори, не е християнско в истинския смисъл на думата, а е аристотелово и с проникването на аристотелизма в християнската доктрина то се превръща в християнска догма. В момента, в който християнството е способно да се освободи от този елемент на аристотелизма, пътят ще бъде ясен и за признаване на предсъществуването.

Трябва да се каже, че това предсъществуване, което не е било поставяно под съмнение от западната християнска доктрина до Ориген, е изчезнало от западната християнска доктрина в резултат на държавния декрет на Юстиниан, който е допринесъл за осъждането на Ориген като еретик. Ето защо последователите на тази нехристиянска християнска доктрина на Запада се чувстват толкова неудобно, когато някой посочи историческите факти от първите векове на християнството. След това те измислят всички неистини, които могат да съберат за връзките между антропософията и гнозиса и т.н.

Сега, не мога да навлизам в тези неща по-подробно тук. Но това, което искам да кажа, е следното: ако човек основава духовния и душевния живот у човека единствено на това, което живее за съзерцание на съзнанието от раждането, тогава постепенно стига до това, което прави учението за безсмъртието просто догма на вярата.

Може да се каже, че това, което е било пренатално, това, което е било предсъществуващо в човека, преминава през процеса на раждане в напълно несъзнателно състояние. Това може да се разгледа отново само когато човек се издигне до въображението и вдъхновението. Но на другия полюс на човешкото същество то се проявява в неговата воля и емоционална природа. В тройствения

човек имаме, от една страна, нервно-сетивния човек, който е свързан с въображаемия човек, а от друга страна, крайнико-метаболическият човек, който е свързан с волевата природа на човека и с неговата емоционална природа. Тъй като животът на въображението е приглушен, покорен до точката на обективно наблюдение, предсъществуването първоначално е затворено за това обективно въображение в знанието. Но това, което присъства с него, живее в сферата на човешкото същество, която се появява на другия полюс. Природата на волята и емоциите излиза на преден план. Първоначално от това не може да се получи никакво знание, а само просто вяра. И ако това, което е пренатално, може да се превърне в знание чрез разширяването на знанието, тогава без това разширяване на знанието, това, което живее във волята и емоцията, не може да се превърне в нищо повече от догма на вярата за човешкото същество. Следователно, с появата на свръхсетивното познание, идва и появата на знанието за вечността на човешката душа, дори в езика. Трябва да е поразително, че имаме дума за безсмъртие в по-известните езици на цивилизацията, тоест за живот в отвъдния живот, но че нямаме дума, която да изразява вечността на човешката душа на другия полюс на човешкото същество, нейното неродено съществуване. Но съвременното човечество ще трябва да си възвърне това в езика: че вечността на човешкото същество може да се изрази с дума като „нероденост“ – която, разбира се, ще стане по-сложна с нарастващата цивилизация – точно както се изразява, от една страна, от страната на смъртта, с думата „безсмъртие“. Но тогава това, което може да се каже за вечността на човешката душа, вече няма да бъде просто догма на вярата, а съдържание на знанието. Докато човек остава само с отвъдния живот, въпросът за безсмъртието трябва да бъде въпрос на вяра. Щом човек премине към истинско познание на свръхсетивното, въпросът за безсмъртието се превръща във въпрос на истинско познание.

Това е връзка, която трябва да бъде разпозната, това е Рубикон, който съвременната цивилизация трябва да премине. Защото това, което следва от това преминаване, няма да има само теоретичен ефект, а ще има ефект по съвсем различен начин. Можем да кажем: ако се научим да се издигаме по подходящ начин от нещо като разбирането за смяната на зъбите, разбирането за езика, до това, до което след това стигаме, ние по този начин придобиваме знание за безсмъртната природа на човешката душа.

Тези, които през 18-ти век са мислили и говорили за езика, извличащ език от зъбите, не са вярвали, както странно предполага Вилхелм Шерер, че има само зъбни звуци, а в инстинктивното си знание са били пропити с факта, че за да се разбере езикът, човек трябва да проникне надолу в човешкото същество, точно както човек трябва да проникне надолу, за да разбере смяната на зъбите. Точно както силите възникват там, така трябва да се проникне и до корените на пътя, който със смяната на зъбите сочи към това, което се е появило на предишен етап от

развитието на човека: появата на езика. Тези прозрения са били инстинктивни, подсъзнателни. Но всеки, който извади съответното нещо от съзнанието днес, ще открие каква дълбочина вдишва в определено отношение и какъв филистеризъм вдишват подобни възражения, като тези, които обсъдих вчера. Но ние също така печелим, като се издигаме до такива прозрения като тези за езика, едновременно с това, бих казал, достъп до пътя за познаване на безсмъртието. Следователно, разпознаването на този свръхсетивен свят е едновременно свързано с постигането на здрава преценка за това, което ни заобикаля в живота, като например езика. И не можем, без да станем вътрешно нечестни, да се преструваме, че проникваме в нещо в нашата среда, като например езика, ако едновременно с това не признаем: тук има граници, които не просто трябва да бъдат разпознати като граници на обикновеното познание, но които правят необходимо да ги преодолеем чрез различен вид познание.

Следователно, истинското познание за външния сетивен свят вече е свързано с изкачването до свръхсетивното познание. В истински здравото познание свръхсетивното и сетивното възприятие трябва да работят заедно, като едното подкрепя другото. Следователно, можем да вярваме, че с постигането на здрави преценки за свръхсетивното, могат да се получат здрави преценки и по отношение на това, което ни заобикаля в друга сфера като човешки същества, с която сме свързани като човешки същества и с която трябва да влезем в интимни отношения: социалния живот.

В стила на предишните си лекции се опитам, доколкото е възможно, да се придържам към това, което би могло да се нарече изцяло научен стил. Днес, когато преминаваме към това, което следва от такова вътрешно състояние на духа като социална наука и социална практика, както то трябва да произтича от духовната наука, както е предвидено тук, ние се намираме в разгара на практиката в наши дни. Защото това, което трябва да се каже в социален контекст, днес не може да се разглежда по същия начин, както това, което се е случило преди.

Необходимо е да се вземе предвид следното. Чрез издигането до въображението, вдъхновението и т.н., това, което иначе би било концептуално и не може директно да мотивира волята, се изтласква във волята. Следователно, свръхсетивното познание мотивира волята и няма морален или религиозен идеал, който да не е вкоренен поне несъзнателно в свръхсетивното. Това, което се придобива само чрез въображението от сетивния свят, никога не може да бъде социално или морално мотивиращо, защото остава неефективно за волята. Следователно, трябва да се каже, че може би е видно, че хората, които са се докопали до моите писания за социалния живот на тройния ред, когато са ги чели, не са намерили в тях нищо от това, което са свикнали да намират като основен тон, например, в моите антропософски писания. Може би някои хора са очаквали, че когато някой, който твърди, че е антропософ, пише по тема като тази, съдържаща се в моето „Тройност

на човека“, тогава всякакви познати „антропософски“ съждения трябва да се вливат във всички детайли, които се обсъждат там; човек трябва много да се вглъбява във всякакви предупреждения и т.н.

Дори подобно мнение да е било чуто многократно от антропософска страна, то не се различава по качество от мнението на онези, които искаха да намерят в моята „Теософия“, докато я пишех, буквален препис на това, което се съдържаше в моите аргументи с хекелианството например. Хората просто не могат да разберат как истинската антропософия, когато преминава във волята, води до средата, тоест до обективното наблюдение на всяка област, която тя предприема, така че човек да не е нужно просто да пренася формулите, които се намират в една област, в друга. Лесно е да се повярва, че онези, които са свикнали да чуват това или онова дума по дума в продължение на дълги периоди от време, след това ще намерят за необичайно и неудобно да чуят едно и също нещо на друг език. Различните области на живота обаче изискват различни езици. И въпросът е, че когато се говори за тях, трябва да се говори за тях в един и същ дух, а не едни и същи понятия и идеи да се изразяват с едни и същи думи навсякъде. А в антропософията е важно тя не само да се възприема според формулировката ѝ, но и да се възприема според духа ѝ. Но тогава човек ще разпознае кога иска да бъде активен в една изключително практическа област, като например социалния въпрос: каква дейност е необходима от нуждите на времето, от всички сили на упадък, които излизат наяве в нашето време. Вътрешно това разглеждане на социалния въпрос е изцяло свързано с това, което произтича от други аспекти на познанието, но не и от други практически аспекти, дори чрез по-теоретичните страни на антропософията. Затова днес трябва да ви помоля да имате предвид, че ще трябва да се отклоня от стила на предишните си лекции, които бяха запазени в рамките на обективната наука. Защото е необходимо това, което трябва да живее в прекия живот като импулси на волята и което все още трябва да се бори за своята позиция, да бъде схванато в различна форма, така че да се доближи до душите ни по различен начин от този, за който може да се каже: Така е! Моля, обърнете се към това, което е дадено в моята книга „Основните моменти на социалния въпрос“ за тройствеността. И днес искам да говоря повече от гледна точка на голямата социална практика. Не теоретично, а от гледна точка на социалната практика, искам да говоря за това, което трябва да се направи първо в най-широк смисъл. Това, което трябва да се направи, е свързано с това, което е било направено през последните години по отношение на тройния социален ред, въпреки факта, че той е предизвикал такова скитническо неодобрение от колегите студенти, както например в Щутгарт онзи ден в такава отблъскваща форма. Затова бих искал да ви дам характеристика, която е много актуална за нашето време, която се основава на съдържанието, за което можете да прочетете в моята книга „Основните моменти на социалния въпрос“, в моята книга „На практика: Тройният ред“, и които след това ще откриете, характеризиращи

различни аспекти на лекциите, които все още предстоят да бъдат изнесени тук днес. Искан само да дам един вид въведение към общия тон, който ще бъде заложен. Но бих искал да кажа, че именно защото в течение на по-ново време човечеството, поради вече развитите причини, все повече - въпреки че вярва, че е толкова практично, вярва, че е свързано с абстракция, която никога не може да даде благоприятни плодове никъде другаде, освен в научното разглеждане на неорганичното, човечеството по този начин става напълно непрактично. Човечеството се е установило в тази абстракция и постепенно е започнало да говори от тази абстракция дори за това, което пряко ни заобикаля като социално конкретен живот. Ако прочетете всички теоретични дискусии, които съвременните, учени икономисти обикновено предшестват своята система, ще откриете как навсякъде фигурира въпросът: До каква степен научният наблюдател на националната икономика може да види какво се случва около нас на практика? И как трябва политическият икономист, за да отдаде дължимото на научното твърдение – но това не означава нищо друго освен научното твърдение, което човек е придобил по навик от научна гледна точка – как трябва да действа той, този политически икономист, за да отговори на тези научни изисквания?

Объркването около този въпрос и фактът, че това объркване изразява липса на контакт с реалния социален живот, беше нещо, което първо трябваше да покаже в книгата си „Ключовите моменти на социалния въпрос“. Трябваше да покаже как в този по-нов период, бързайки към абстракцията, водещите човешки личности наистина са намерили начин да живеят в техническите и социалните механизми на капиталистическата система, но как именно защото чувството им за човешкото е изгубено, от тези водещи личности не е произлязло нищо за това, което е толкова тясно свързано с човека и неговото познание, както социалният въпрос. Защото връзката между теоретичното знание и така нареченото практическо знание е била загубена и философски; въпреки думите на Шопенхауер, или може би поради смисъла им, който е бил толкова жив в съвременното човечество. Въпреки поговорката „Лесно е да се проповядва морал, но е трудно да се основава“, човек не може да разбере колко е необходимо да се търсят онези основи на живота, които не само проповядват морал, както казва Шопенхауер, и по този начин искат да предоставят теоретично доказателство за него, но и искат да установят морала чрез факти, като посочват това, което наистина живее в света на фактите.

В Кантовата философия объркването в тази област се изразява във факта, че се прави рязко разграничение между това, което е теоретично размишление, това, което се критикува в „Критика на чистия разум“, и това, което е съдържанието на един обикновен императив и следователно на една просто вяра, и това, което се критикува в „Критика на практическия разум“. Не бива да се прави опит за преодоляване на пропастта, въпреки че, както чухте от тази трибуна през последните дни, Гьоте възрази срещу това с концепцията си за „съзерцателно

съждение“, за „intellectus archetypus“, а след това се опита да подходи към това, което е наистина практично в оправданието на човешкото действие, от различен ъгъл. Шопенхауер не можа да го намери, защото разглеждаше всичко, което живее в света на идеите, от самото начало като нещо просто образно, като нещо, което не може да бъде пропито със съдържанието на битието. Той също така се позоваваше само на волята, която обаче не може да бъде доведена до съзнание за обективно познание без висше свръхсетивно познание. Така той усещаше неадекватността на теоретичната основа на практическото действие. Само поради теоретични разсъждения той не беше способен да посочи основата на самото практическо действие, защото във волята виждаше само сляпо нещо, никога непроницаемо от светлината на познанието. Защото тази светлина може да бъде само свръхсетивното. А до това Шопенхауер също не искаше да се издигне.

След това дойдоха и други опити, като например този на Хербарт. При Хербарт откриваме опита да се намери някаква основа в практическия живот за това какво е практическото действие. Но характерната черта на Хербарт е, че в своята практическа философия той търси това, което е в основата си естетическо съждение, че се опитва да основава практическата философия като част от естетиката. По този начин – като имплицитно надхвърля това, което теоретично има в съзнанието си – се появяват петте добре познати практически идеи за съвършенство, добра воля, вътрешна свобода, право и справедливост. Но отношението на човека към тях е на съгласие, което от своя страна изисква и мотивиращата сила. И тук мога само да намекна как е направен опит, бих искал да кажа, да се пробие това, което е дадено с просто абстрахиращия интелект, но как този опит, тъй като не е искал да проникне до истинската духовна наука, се е провалил във всички възможни отношения.

Следователно, трябва да отбележа, че причината, поради която водещите личности не можаха да намерят това, което се харесва на хората, се крие в това развитие на съвременния исторически живот. И така те намериха пътя към машината, така че намериха пътя към технологията, така че намериха пътя към капитализма. Те не намериха пътя към човешкото същество, което оставиха да стои до машината, точно както естественият учен оставя истинския човек да стои до това, което изследва теоретично чрез своята естествена наука.

Това, което се преживява в естествената наука, е вкоренено в дълбок житейски навик и се изразява във всички области. Следователно, първата глава на моите „Ключови моменти“ можеше да бъде такава, че да осветява само този ефект на един чужд на живота духовен живот в модерната епоха. Трябваше да ми бъде рязко посочено, не чрез теоретично разсъждение, а чрез житейския опит, описан в книгата ми, че личностите, които са били лидери във всички традиции в художествената, религиозната и научната област, освен това, което е било просто замислено във въображението в модерната епоха, са създали религиозно

съдържание на чувство, което не е могло да възникне в класата, откъсната от живота на традицията и поставена пред машината, която от това, което се е появило в тази модерна епоха, е приела само теоретичната абстракция, така че освен живота на труд и труд, тази класа е била изправена и пред това, което идва от празнотата на душата, което теоретично може да бъде запълнено с това, което може да осигури теоретичният научен начин на мислене, но което не може да живее с него.

Така това, което трябваше да преживее моите „Ключови моменти на социалния въпрос“ и вече в предшестващия ги „Призив“, беше замислено в най-висш практически смисъл, замислено като нещо, което трябва да премине директно в живота, което не трябва просто да завладее интелекта, а да завладее волята. И то произлизаше от това, което трябваше да завладее волята.

Когато на по-голям брой личности от външния свят стана ясно как ще се развият ужасните катастрофални събития от второто десетилетие на 20-ти век, нещо се намеси в събитията - днес само ще намекна за посоката, както казах, можете да намерите повече подробности в моите книги - това беше най-безкръвната абстракция, нещо, родено изцяло от абстрактната духовност. С този абстрактен тип духовност се появи човекът, който от учен стана президент на Съединените американски щати, Удроу Уилсън. В своите „Четиринадесет точки“ той представи на света като импулс за практически действия нещо, което произлезе само от една абстракция, чужда на живота. Практическото доказателство за това беше ситуацията - можете да прочетете за нея у Мейнард Кейнс - в която Удроу Уилсън се озова по време на преговорите във Версай, където това, което живееше в неговата теория, все повече се ерозираше пред лицето на това, което беше разработено във Версай от най-остарели традиционни възгледи. Самото историческо развитие предостави доказателството за липсата на живот в „Четиринадесетте точки“ на Удроу Уилсън. Когато обаче били съставени, те свидетелствали, че с такава абстракция човек може да въведе нещо и в реалността: въвежда се нещо в нея, но се въвежда само грешка! Не че абстракциите, когато преминават през човешките същества, не могат да извикат реалности; но е факт, че те винаги ще причиняват объркване или неадекватности в тези реалности, защото не са взети от живота. Така Четиринадесетте точки са могли да транспортират кораби и армии през морето, но тези Четиринадесет точки не са могли да изпратят жизнен импулс в съвременната цивилизация.

Опасявам се, че това, което е заложено на карта в рамките на съвременната цивилизация, все още не е разбрано от достатъчно голям брой хора. Защото в следвоенния период в Америка Удроу Уилсън беше последван от Хардинг – и наскоро успяхме да прочетем встъпителното слово на този Хардинг: същите абстрактни фрази, същите приказки за „човешко братство“, които не могат да бъдат мотивиращи, защото живеят в абстракции, продължението на политиката на Уилсън под друго име. Не мога да открия, че има достатъчно разбиране у достатъчно голям

брой хора за неадекватностите, които се увековечават тук. Сякаш съвременният човек е загубил всякаква връзка с ентузиазма за истината, за живата истина и би подминал насън дори такава липса на контакт с живота, каквато отново се чу в встъпителното слово на американския президент.

По времето, когато Четиринадесетте точки за първи път навлязоха в съвременния живот, онова, което се съдържаеше в тези Четиринадесет точки като отчуждение от живота, трябваше да бъде противопоставено на истинска житейска практика, нещо, което произтича от живота, произтича едновременно от най-важните компоненти на съвременния обществен живот, от реалната социална практика, от разбирането на това, което пулсира през съвременното човечество като социален въпрос.

В една лекция в Щутгарт преди малко посочих подобни неща по житейски начин, след като Лойд Джордж искаше да предотврати предстоящото тогава избухване на стачки и изглади обстоятелствата. След това слепване на социалните условия, казах в Щутгарт: Можете да използвате такива неща, които, въпреки че идват от Лойд Джордж, са само теоретични, за да слепите условията, но не можете да насочвате реалностите и хората ще видят, че само теорията е слепвала, но че нищо не е постигнато в практическия живот и че това скоро ще стане очевидно. — Сега го имате! Сега можете сами да видите, от това, което всъщност се е случило, дали в онази лекция в Щутгарт се е говорило за познанието за социалните сили или се е говорило само за теория, докато днес не само се говори за теория, но и се действа на теория в публичното пространство и особено в социалния живот, където то наистина е не на място.

И така, по онова време, когато, бих могъл да кажа, по класически начин, политическият плод на модерния абстракизъм се появи в „Четиринадесетте точки“ на Удроу Уилсън, беше направен опит да се събуди разбиране у онези, които го слушаха по онова време, обезкуражени и неохотни да действат, но които по определен начин бяха любопитни към него, да се опита да се събуди разбиране за факта, че от Европа - първоначално само Централна Европа беше достъпна - под формата на тройния социален ред, нещо конкретно и практично се противопоставяше на непрактичните Четиринадесет точки. И човек би могъл да се убеди, ако имаше чувство за реалности, а не само за обичани теории, които след това бяха станали „практични“. Човек би могъл да се убеди, че точно както непрактичните абстракции в реалността са задвижили армии и кораби, така и това, което би било изречено от реалност, ако само беше предадено от правилното място, би създавало реалности.

Но онези, които имаха думата по онова време, не искаха да слушат. Социалната практика беше далеч от съзнанието им. Те бяха свикнали с това, което се беше появило в хода на модерната епоха: да вървят по пътя към машината, към механизма на социалния ред, но не и да вървят по пътя към човешкото същество,

което стои пред машината, което живее като човешко същество в механизма на социалния ред и което като човешко същество е активно същество.

Тъй като хората по онова време не разбираха какво изискват житейските потребности, необходимо следствие беше, че веднага след края на кървавата катастрофа на войната, по настояване на приятели в Щутгарт, се появи това, което се съдържа в моя „Обръщение към германския народ и света на културата“ и това, което се съдържа в моите „Ключови точки на социалния въпрос“. И в периода, когато старите сили бяха изчезнали в определени области на съвременния цивилизован живот, беше направен опит да се говори за широките народни маси, за онези, които бяха пострадали най-много от всички условия, които сега посочих и описах отново и отново. Началото беше по същество добро. Беше възможно да се достигне до широките народни маси. Те постепенно разбраха значението на импулса на тройния социален ред. Защото е безсмислено да се твърди, че е трудно да се разбере сам по себе си. Трудността да се разбере се състои само във факта, че човек не може да се измъкне от старите навици на мислене, че човек не може да се въздържа от налагането на собствения си привичен, твърд начин на мислене върху нещо, което се представя като нещо съвсем различно. Това е причината, а не трудността на самия въпрос. Следователно, съществуваше и възможността да се намери разбиране именно сред онези, които от собствените си нужди се стремяха към относително решение на социалния въпрос и които вече бяха видели, че не могат да стигнат до задоволителна организация на социалния живот в модерната епоха от стария догматичен марксизъм.

Препятствието беше поставено от факта, че от една страна не работниците, а лидерите на тези работници, а от друга страна, водещи фигури на старата буржоазия, реагираха негативно. От всички страни човек беше, така да се каже, оставен в затруднено положение по отношение на импулса за утрояване.

В началото, през пролетта на 1919 г., ръководните позиции бяха обзети от ужасен страх и се хващаха за всичко, свързано със социалния въпрос. В резултат на това някои се озоваха в първите пориви на тройното разпадане, но нямаха нито силата, нито смелостта да упорстват в него. Един от известните лидери на буржоазията в един централноевропейски регион ми каза по онова време, когато бяхме в разгара на това, което предстоеше да се случи: Да, по начина, по който разбирате и говорите с широките народни маси, човек наистина може да има големи надежди; но такова нещо, ще признаете на партиен лидер на старите партии, не бива да се оставя на двама души; други все още не са – само цитирам – това би било ефективно в тази посока; следователно ние не разчитаме на цялото това широко движение, а искаме да запазим стария ред, въпреки факта, че той може да продължи само още петнадесет или двадесет години, с оръдията и пушките. Това беше отговорът от едната страна. Но нека говоря и за отговора от другата страна, защото трябва да характеризирам практически за какво става въпрос.

Работещото население, доколкото успях да говоря с тях, се опита да се включи в тройното движение с относителна лекота и с вътрешно разбиране. След това дойдоха синдикалните лидери и те, бих казал, позеленяха от завист, защото сега към тях можеше да се говори от различна страна, отколкото от страната на внушения им марксизъм. И те, както другите, измислиха всякакви клевети и мръсни трикове, за да попречат на работниците, които са толкова лековерни във вярата си във властта в отношенията си с лидерите си, да намерят правилния път към разбирателството. Но работниците все още не са стигнали до точката, в която могат да намерят правилния път във вярата си във властта, която е предадена от миналите десетилетия. В момента, в който работниците осъзнаят какво всъщност търсят по-нисшите и по-висшите синдикални лидери, голяма част от добронамерената вяра, която все още съществува в тази област, ще се изпари. Те ще осъзнаят, че тези на върха, на Ленин и Троцки, Луначарски, са начело на движението, те не държат на щастието и благополучието на масите. Те си казват и един на друг: Широките народни маси са глупави и винаги ще бъдат измъчвани от страсти; няма какво да се направи с тях, освен да ги тиранираме; затова не бива да се набива на очи, че и ние тиранираме, независимо дали ни наричат цар Николай или Ленин; за нас става въпрос само за това онези, които преди са седели на куршумите, да паднат, а ние сега да седим на тях; за нас става въпрос за завладяване на правителствените столове!

В момента, в който това осъзнаване достигне до най-широките слоеве на обществото, много неща ще се променят. Но тогава ще дойде и времето, когато социалната практика наистина ще може да бъде въведена в социалния живот. Тогава хората ще погледнат с практическо разбиране на казаното от мен във втората и третата глава на моите „Ключови точки на социалния въпрос“, които бих искал да кажа, че илюстрират какво може да се постигне с такъв дух. Тогава ще се види, че нищо тук не е измислено от нищото, а всичко е постигнато от трудно спечелен практически житейски опит, точно както в миналото, след като станаха известни Четиринадесетте точки на Удроу Уилсън, за първи път се появи тази идея за тройния социален организъм.

Говоря като човек, прекарал половината от живота си, тридесет години, в Австрия, в тази експериментална страна за социални невъзможности. Говоря като човек, който добре знае как са се говорили хората в тази австрийска експериментална страна в едно министерство, едно либерално министерство. В разцвета на австрийския либерализъм, когато социалният въпрос вече се извисяваше зад либерализма, либералът Гискра каза: В Австрия нямаме нищо общо със социалния въпрос, защото социалният въпрос спира в Боденбах! — Това беше провъзгласено в парламента на либерализма в Австрия от отговорния министър на вътрешните работи, през последната третина на 19 век.

Всеки, който иска да изучи как е функционирало невъзможното смесване на трите части на социалния организъм в този австрийски парламент – бих искал да кажа в най-чистата му форма, което вече изразих в моите „ключови точки“, като заявих, че съставът на парламента се е основавал на четири икономически курии – може да види как постепенно са се развили нещата.

И всеки, който иска да разбере ултиматума към Сърбия, трябва да изучи изцяло всичко, което се е случило в Австрия от 1867 г. до периода, предхождащ ултиматума към Сърбия. Тогава той ще види как са изглеждали недостигът на хляб, високите цени и инфлационните конфликти в месеците преди избухването на войната в Австрия и ще има възможност да изучи социалните фактори там, за да види къде се крият основните причини. И там човек би бил въведен в нов начин на гледане на нещата.

Но това, което трябва да се очертае от всяко подобно размишление, е, че става въпрос за намиране на импулси за практически социален живот, които говорят от самия този живот. Тогава може да стигнем до времето, когато ще има достатъчно голям брой хора, които, неповлияни от старите обозначения за посока „дясно“ и „ляво“, ще насочат вниманието си към фактическото и практическото, което, тъй като произтича от реалността, може да вярва, че има право да има думата по най-важните въпроси от живота. А това са социалните въпроси.

Днес много хора са на мнение, че светът ще се подреди, ако само те могат да продължат старите импулси, и от дълго време се опитват отново да видят как може да работи, като оставят старото да продължи. Те отвръщат поглед от факта, че при този необективен, нереалистичен подход се случва все повече и повече неща, които трябва да имат деморализиращ ефект върху цялата съвременна цивилизация. Но възможност за движение напред няма да възникне, докато хората не осъзнаят, че без да гледат наляво или надясно, трябва да гледат обективно на прекия живот. Защото само по този начин можем да развием разбиране за такива практически и социални идеи, които не само могат да проповядват етичен и социален живот, но и да го основават. Защото именно основата на този живот трябва да бъде подчертана в тройния социален организъм. Теоретиците отдавна повтарят от своята теоретична гледна точка, че днес трябва да гледаме на това, което също живее в етиката, по „социален“ начин. Откакто се разделя труда, човекът е поставен изцяло в социалната сфера и човек трябва да разбере „от социална гледна точка“ какво мотивира човека, когато трябва да действа.

Докато това съждение остава безкръвно, докато остава абстракция, то няма да постигне нищо. Защото като абстракция то е също толкова вярно, колкото и невярно. Че е невярно, показах в моята „Философия на свободата“. Другият, наистина тревожен аспект е, че човек се предава все повече и повече със свободата си на обективния икономически процес и други подобни, както е дори теоретично

изложено в марксизма. И в това, че човек се предава на икономическия процес или на държавния процес, или на другите социални институции, които имаме сега, естествено все повече и повече мотивацията му за действие става социална. Това може и може да се разбере. Защото съвременната цивилизация има за цел хората да се научат да живеят с хората в разделение на труда. Но ако социалният ред трябва да мотивира подходящи социални действия у индивида, тогава той трябва да бъде социален организъм, който е способен да мотивира волята чрез собствените си вътрешни закони. В един жив социален организъм човек не само трябва да проповядва морал, но и да установява социален морал. В тази област моралът трябва да се установява не чрез думи и идеи, а чрез реалностите на ситуацията. Тези реалности трябва да бъдат стимулирани от импулса на тройния социален организъм.

Въпросът беше толкова малко разбран, че абстрактните мислители дори ми се подиграваха, защото непрекъснато използвах думата „импулс“ вместо „идея“, за да внуша, че в тази тенденция на тройния социален организъм трябва да има сила, а не само в приказки. Това вече трябва да е в живота на тази работа за тройност: че в нея има реалност, а не само в приказки. В противен случай човек може да обикаля и като етичен пътуващ оратор, каквито има толкова много сега, опитвайки се да убеди хората: Просто станете отново етични, просто станете отново добри и ще възникне социална хармония! Винаги съм казвал на онези, които искаха да го чуят, когато говорех на печката в стаята: Ти, печко, според своята природа, твой категоричен императив е да затоплиш стаята – тя няма да я затопли. Но не е нужно да проповядваш, ако сложиш дърва и я запалиш. Не е нужно да морализираш на теория, да мистифицираш, да естетизираш. Необходима е не просто „практическа“ смесица от идеи, а реални импулси за стимулиране на социални сили, изпълнени с идеи, ако това ще бъде социална практика. И само когато сме развили разбиране за този факт, ще се научим да мислим правилно за това, което всъщност иска тройното съгване.

Но тъй като това достига до душата и волята, за това разбиране на тройността са необходими ентузиазъм и отдаденост на истината, а не само теоретичен интерес към истината и към теоретична дискусия. Докато не сме способни да приемем истината във волята си, да я извлечем от теорията и да пропитаме цялото си същество с нея, не може да има начало на плодотворно разглеждане на социалния въпрос и социалната практика.

За това става въпрос: онези, които търсят разбиране за това, което тройственият ред иска да постигне, да го търсят с цялото си същество. Тогава ентузиазмът няма да произлиза от слепи инстинкти, а ще бъде стимулиран от светло знание. Тогава той няма да остане сялп, а ще свети сам. Когато импулсите на волята не идват от инстинкти и влечения, а от общ поглед върху социалния живот, тогава те не остават слепи и тъмни, а самите те стават виждащи и светещи. И пътят на импулса на

тройния социален ред зависи от волята и ентузиазма истината да става все по-светла и сияйна в този смисъл. И бих искал да изразя надеждата, че това, което може да се каже тук в тази насока, ще допринесе за вдъхновяването не на сляп и тъмен ентузиазъм и воля, а на светло, волево оформяне на живота.

Заклучително слово за четвъртата вечер на диспута

В хода на много оживения спор по темата „Социални науки и социална практика“, холандски член на Обществото се обърна към „Световната училищна асоциация“ (виж стр. 92 и сл.). Той призова за „незабавни действия“, а именно незабавното учредяване (след холандска инициатива, подкрепена от изо-имена). При това той се позова на факта, че през април 1912 г. членове на „Германската секция“ на „Теософското общество“, по предложение на член, пътувал от Англия, основават „обединение“ чрез такъв „акт“, от което „произлиза това, което днес е известно като Антропософско общество“.

Не искам да ви задържам повече, а просто бих искал да направя няколко коментара, първо във връзка с това, което нашият приятел в.Л. предложи тук, което със сигурност е доста похвално или ще бъде, ако доведе до обещаната цел. Бих искал само да отбележа, че би било съмнителна основа, ако въпросът се изгради върху същата основа като „обшивката“, за която се спомена. По това време наистина се работеше с известен плам, по начина, по който г-н в.Л. грубо я очерта днес: хората седяха в малки комитети, обсъждаха всякакви неща, какво трябва да се направи и т.н. Но тогава г-н в.Л. направи изявление, което, разбира се, е малка грешка в началото, но което, ако продължи да има ефект, би могло да доведе до голяма грешка. Каза се, че Антропософското общество е възникнало от работата, която е била толкова неуморно извършена онази нощ. Не, това изобщо не е така: нищо не е възникнало от онази нощ и от това основаване на обществото! Бих искал да предпазя предвидената „неспокойна работа тази нощ“ от тази съдба. Тогава много се говореше за това какво трябва да се направи, но нищо не се получи. И грешката, която може да възникне, се основава на факта, че човек може да си помисли, че сега трябва да се направи нещо в посоката, посочена от този „завет“. Всъщност се случи така, че онези, които бяха участвали в нашата антропософска работа, които вече бяха много с нас, основаха Антропософското общество съвсем отделно от тази федерация и то след това се разви по-нататък, докато „федерацията“ постепенно премина от кротка дрямка в социална смърт, да речем. Така че, това би било малка грешка! И това трябва да се подчертае, за да не се повторят грешките на онази нощна комисия във второто ѝ издание. Това е едно нещо.

Другото, което бих искал да отбележа, е, че целта на световна училищна асоциация трябва да се основава на нещо наистина широкообхватно и да се подхожда към нея от самото начало с известна смелост и всеобхватна визия.

Нашият приятел вЛ съвсем правилно е подчертал, че това, което трябва да се защитава във връзка със свободния духовен живот във връзка с тройния социален организъм, трябва да се третира по различен начин в най-различни области. Но това също трябва наистина...

така че начинът, по който се третира, да е подходящ за съответните територии. Аз самият винаги ще посочвам, че например в Англия ще е необходимо нещата да се представят по начин, подходящ за английската цивилизация. |

Човек трябва да разбере задълбочено какво е въображението пред лицето на големите човешки въпроси на настоящето и какво е реалността. Така че не бива да представяме въпроса по начин, който създава убеждението, че английският интелектуален живот е по-свободен от другите интелектуални животи. И ще видите, ако наистина преминете през „ключовите точки“, че по-малко акцент се поставя върху негативния аспект – освобождаването на интелектуалния живот от държавата – и много по-малко акцент се поставя върху установяването на свободен интелектуален живот като цяло. И там винаги ще остане добра дума: че това зависи от човешкото същество, че наистина зависи от духовните основи, от които произлиза човешкото същество, какви духовни основи са създадени за неговото образование. Не става въпрос толкова за подчертаване на негативния аспект, колкото по-скоро на положителния. И трябва да кажа само това: ако, да речем, духовният живот беше формално освободен от държавен контрол и всичко останало остане същото, тогава освобождаването от държавата нямаше да е от голяма полза.

Въпросът е, че позитивният дух, както беше представен тук тази седмица, както беше опитан да бъде представен, този свободен дух да бъде внесен в интелектуалния живот в международен план. И тогава нещата ще се случат така, както трябва да се случат.

Например, Валдорфското училище е не само наистина независимо училище, то дори няма директор, но учителският състав е наистина представителна общност. Не става въпрос за това, че всички мерки се вземат по такъв начин, че „нищо друго“ да не говори освен това, което идва от самия учителски състав, така че тук наистина да имаме „независима духовна общност“, но е и въпрос на това, че във всички страни липсва духовният живот, за който се говори тук цяла седмица. А когато някой чуе някъде да се подчертава, че „интелектуалният живот е свободен в тази страна“ – сега не говоря за Швейцария, говоря за Англия – това е друг въпрос. И именно този положителен аспект, преди всичко, е важен. Тогава трябва да се подчертае: Разбира се, това ще съществува само ако човек се опита да отговори реално на специфичните обстоятелства в отделните страни и територии.

Но човек трябва да има сърце и ум за това, което несвободният интелектуален живот в крайна сметка е направил в нашето време. Не за да отговоря на казаното тук вчера, а за да покажа цветовете на човешкото мислене, както интелектуално,

така и морално, които настоящият ни интелектуален живот изважда наяве, бих искал да ви прочета едно изречение. Не искам да ви задържам дълго и не искам да говоря от гледна точка, от която вчера тук имаше толкова яростна опозиция срещу антропософията и тройния социален ред; но бих искал да прочета едно изречение от брошурата, което трябваше да бъде обсъдено тук вчера. Генерал фон Глайх пише за мен: „В началото на века, което също бележи повратна точка в свръхсетивния свят на антропософията, г-н Щайнер, тогава почти четиридесетгодишен, постепенно беше доведен до теософията чрез лекциите на Винтер за мистицизма.“

Сега може да попитате кой е този г-н Уинтър, когото г-н Ф. Глайх цитира тук като човека, чрез чиито лекции бях обърнат към антропософията в Берлин. Може да се изложи само следната хипотеза: в предговора към онези лекции, които изнесох в Берлин през зимата на 1901/1902 г., има изречение, в което казвам: движението, за което искам да говоря, започна с моите лекции през зимата на 1901/1902 г. — От тази зима, през която изнесох лекциите си, се роди г-н „Уинтър“, който ме обърна към теософията през 1901/1902 г.

Виждате ли, не искам да използвам израза, който се отнася до интелектуалното разположение на човек, който поради това сега е призван да води противниците на антропософското движение; не искам да използвам израза; но със сигурност ще можете да го използвате достатъчно. Това е видът интелектуален продукт на духовния живот, през който човек би могъл да премине в днешно време до степен да стане генерал-майор.

Така че човек трябва да погледне на въпроса от малко по-голяма дълбочина. Само тогава ще развие сърце и ум за това, което е необходимо. И точно защото духовният живот трябва да се решава преди всичко чрез училищната система, е толкова желателно да се създаде тази Световна училищна асоциация, която не би било толкова трудно да се установи, ако съществува воля за това. Но тя не трябва да бъде по-малък или по-голям комитет, а трябва да бъде създадена по такъв начин, че членството ѝ да е неуправляемо. Само тогава тя ще има стойност. Тя не трябва - не искам да давам никакви съвети по този въпрос, защото казах достатъчно за това - тя не трябва, разбира се, да налага никакви специални жертви на даден човек. Тя трябва да е там, за да създава настроение за това, което днес спешно се нуждае от настроение! - Това е нещо, което все още трябваше да свържа с това, което излезе наяве днес.

Накрая, трябва да кажа нещо, което предпочитам да не казвам, но което трябва да кажа, тъй като иначе нямаше да бъде повдигнато тази вечер и може би ще е твърде късно за следващите няколко дни, когато болката от заминаването вероятно ще настъпи. Трябва да отбележа това сам. Въпросът е, че се приема за даденост, че всичко, което беше казано днес, ще бъде отработено. Но тази работа има смисъл само ако можем да запазим Гьотеанума такъв, какъвто е тук, и най-вече ако можем да го завършим.

Сега, колкото и добре да вървят нещата с „Futurum A.-G.“ и колкото и добре да вървят нещата с „Kommenden Tag“, те няма да бъдат никаква икономическа подкрепа за този Гьотеанум за дълго време. Със сигурност не. И най-голямата грижа, която ме тревожи днес, въпреки всички други мои притеснения, е следната: че в не толкова далечно бъдеще може да се окажем без икономическа подкрепа за този Гьотеанум. Затова е необходимо преди всичко да се подчертае, че всеки от нас трябва да работи за това, че всеки от нас, който може да допринесе с нещо за това, за да може тази сграда да намери своето завършване, може да го направи! Това е, което е необходимо най-вече: приятелите на нашата кауза да ни поставят в позиция да можем да поддържаме този Гьотеанум, да можем да го завършим преди всичко. И това, както казах, е моята голяма грижа. Трябва да го кажа тук. Защото в крайна сметка, какво би помогнало, ако можехме да правим колкото си искаме пропаганда и може би ще трябва да затворим Гьотеанума след три месеца? Това е и един от социалните проблеми, които според мен са свързани с общия социален живот на днешния ден. И трябваше да подчертая този проблем, защото фактите, на които той се основава, всъщност не бива да се забравят: това прави възможно засилването на движението, което произтича от този Гьотеанум.

Виждаме интелектуалните основи, върху които се борят онези, които сега заемат постове си срещу нас. Това ще бъде начало. Трябва да бъдем бдителни, много бдителни, защото тези хора са умни. Те знаят как да се организират. Случилото се в Щутгарт е начало, то е замислено като начало. И само тогава ще можем да им се противопоставим, ако разпалим такъв идеализъм – бих искал да го кажа отново този път – който не казва: О, идеалите са толкова ужасно високи, толкова са възвишени, а джобът ми е нещо толкова малко, че не посягам към него, когато става въпрос за възвишени идеали. – Трябва да се каже: Само идеализмът е истински, който също рови в джобовете си за идеалите!

Заключителни думи на студентско събрание

По предложение на немски студенти, следобед на 9 април 1921 г. се проведе среща, на която се обсъди как антропософската работа може да се установи в университетите. Накрая речта произнесе д-р Щайнер.

Д-р С. обаче посочи трите най-важни въпроса, които стоят на карта тук: дали да се организираме или не, както е желателно. Но преди всичко бих искал да подчертая едно нещо: ако участвате в движение като нашето, е необходимо да се поучите от миналото и да ръководите по-нататъшните етапи на движението по такъв начин, че да се избегнат определени по-ранни грешки.

Това, от което ще зависи на първо място, е следното: антропософията, доколкото вече може да бъде приета от студентите по отношение на разбирането и доколкото това е изобщо възможно чрез наличните сили или възможности, антропософията в различните ѝ разклонения да бъде разпространена сред студентите като позитивно

духовно съдържание. Нашият опит по същество показва, че нещо истинско може да се постигне само ако човек наистина може да гради върху основата на позитивното. Вчера имах възможността да отбележа, че преди години беше направен опит за създаване на един вид световна федерация за духовна наука и че от тази световна федерация, която всъщност само искаше да действа според правилата на формалната външна организация, не се получи нищо. Завърши, така да се каже, с това, което германците наричат „das Hornberger Schießen“ – състезание по стрелба в Хорнберг. Но тъй като по това време беше необходимо чувство за сплотеност и сътрудничество, съществуващите привърженици на антропософията трябваше да бъдат обединени в „Антропософското общество“. Това вече бяха горе-долу всички хора, които просто са се занимавали с антропософия. Само с такава организация, където вече има нещо в нея, човек може да направи нещо.

Разбира се, ще бъде особено необходимо студентите не само да работят в смисъл на разпространение на дадените антропософски проблеми в по-тесен смисъл, но и да разработват общи проблеми и други подобни в смисъла, който д-р С. току-що имаше предвид. Разбира се, в началото няма да е толкова необходимо да се работи върху дисертации с такива неща. Често, наистина доста често, напоследък се случва по-млади студенти да ме питат по следния начин: Да, ние всъщност искаме да комбинираме антропософията с нашата конкретна наука. Как може човек да подходи към това по такъв начин, че да работи за постигане на целта си по правилния начин след докторантурата, след държавния изпит? Какво трябва да направи човек? Как трябва да организира работата си? – Винаги съм давал следния съвет: Опитайте се да завършите официалното обучение възможно най-бързо, да го завършите възможно най-бързо – и винаги съм много щастлив да помогна с всеки съвет – след това изберете всяка научна тема, която изглежда произтича от хода на обучението ви, като дисертация, държавен изпит или нещо подобно. Която и тема да изберете, една от тях, разбира се, е диаметрално противоположна на другите подходи в антропософски термини, няма съмнение за това. Всяка е диаметрално противоположна. Но сега ви съветвам да напишете дисертацията си по такъв начин, че първо да запишете това, което професорът може да цензурира, това, което ще разбере; и да вземете втора тетрадка и да запишете всичко, което ви хрумне в хода на обучението ви и което смятате, че всъщност трябва да бъде усвоено от антропософията. След това я пазете за себе си. След това си правите два листа, толкова дълга трябва да бъде една дисертация. Предавате ги. И се опитвате да ги завършите. Тогава наистина можете да помогнете на антропософията с това, което сте придобили в допълнение към това във втория брой, малко по малко. Защото всъщност забелязвате какви значителни проблеми - специални и специализирани проблеми - възникват едва когато сте изправени пред необходимостта наистина да работите научно по определена тема и други подобни. Но съществува опасност от, бих казал, неясно сътрудничество с професорската катедра. И представянето на

дисертации на професорите, написани „в антропософски смисъл“ – те обикновено не подхождат на професорите – не смятам това за добра идея, защото всъщност ни забавя в темпото, което антропософското движение би трябвало да предприема. Нуждаем се от колкото се може повече академично обучени сътрудници. Ако нещо ни липсва в антропософското движение днес, това е достатъчен брой академично обучени сътрудници. Нямам предвид външната нужда, да речем, от хора с дипломи. Не това имам предвид. Но на първо място, имаме нужда от хора, които са се научили да работят научно отвътре. Тази вътрешна научна работа се учи най-добре в собствената работа. Второ, обаче, имаме нужда от персонал, който идва от студентското тяло възможно най-скоро и който вече не е възпрепятстван от съображения за по-късните си специализирани изследвания. (Виждате ли, никак не е чудно, че е толкова трудно, колкото е например в Швейцария.) Като студент, естествено имате възможност да се присъедините към такава група през първите няколко семестъра, ако сте достатъчно свободомислещи, за да го направите. След това идват последните семестри. Заети сте с други неща и става по-трудно. И така нишките, които сте дърпали, непрекъснато се късат. Това току-що беше подчертано. Така че бих искал да кажа, особено за научното сътрудничество: темите трябва да се обработват два пъти по време на такъв преходен период: едната, която професорът разбира, и другата, която се запазва за по-късно.

Разбира се, не казвам, че възникващите много специални възможности не се използват и че тези възможности, които възникват, не се наблюдават бдително от студентското тяло в най-видния смисъл на думата и също така не се използват наистина в смисъла и службата на движението: От една страна, се надявам, а от друга, почти мълчаливо се страхувам, че нашият скъп приятел, професор Рьомер в Лайпциг, сега ще бъде зает с огромен брой антропософски дисертации! Но мисля, че това би било и едно от нещата, които той вероятно би предпочел. И такъв документ за студентско доверие би показал, че той не е един от току-що споменатите професори. Това би дошло от фондацията.

Сега обаче се нуждаем от разширение на това, което вече беше обсъдено тук, в Дорнах, а именно от един вид сътрудничество. По-късно ще разберете помежду си как най-добре да направите това технически. Би било добре, ако с помощта на валдорфските учители, към които биха се присъединили и други личности от нашите редици – професор Рьомер, д-р Унгер и други – може да се осъществи известен обмен, особено по отношение на избора на теми за дисертации или научни статии, без по никакъв начин да се компрометира свободната инициатива на индивида. Това може да бъде само под формата на съвет. Именно за тази научна работа трябва да се търси по-тясно обединение – не е нужно да е организация, а обмен на идеи – между вас.

Икономическият аспект, разбира се, е много, много важен. Факт е, че университетската система в частност, но всъщност повече или по-малко цялата

система за висше образование, ще пострада силно от нашите икономически трудности. Сега е въпрос на това наистина да се види ясно, че е възможно да се помогне само ако е възможно да се развият такива институции, както е например за Германия „Kommende Tag“, както е тук „Futurum“. Така че реорганизацията на икономическото положение на студентското тяло може да произтича и от тези организации. Мога да ви уверя, че всички неща, с които се захващаме в тази посока, всъщност са изчислени за бърз растеж. Нямаме време да губим време; вместо това, ние всъщност трябва да постигнем бърз напредък с такива икономически организации. И тук трябва да кажа, че членовете на студентското тяло, може би с много малки изключения, могат да ни помогнат преди всичко, като разпространяват разбиране за такива неща. Наистина вече се е случвало по отношение на други неща, че един студент може да постигне нещо за това или онова с баща си или може да постигне нещо с роднините си. Не всеки има само бедни приятели. И тогава наистина има нещо, което действа като лавина. Само помислете колко мощно действа нещо като лавина, въз основа на опита: когато започнете отнякъде, то продължава. Нещо подобно продължава да има ефект, когато действате от позитивна гледна точка: опитайте се да изучите тези брошури, публикувани от „Kommender Tag“ и „Futurum“, и се опитайте да създадете разбиране за нещо подобно.

Именно до това разбиране най-възрастните хора намират изключително трудни за постигане. Виждал съм как по-възрастните хора, бих казал, са се борили с желанието да разберат какво иска „Утре“ или „Бъдеще“, как многократно са се връщали към старите си икономически предразсъдъци, като котка на лапи, с които са се втурнали в икономически упадък и как не могат да намерят изход. Вярвам, че сред нашите състуденти наистина има светло разбиране, което би могло да окаже някакво влияние и върху по-старите поколения. Не можем да постигнем никакъв напредък по друг начин. Защото мога да ви кажа: когато сме стигнали дотам по отношение на тези икономически институции, че можем ефективно да направим нещо, че на първо място имаме достатъчно средства, за да направим нещо в голям мащаб – защото само тогава помага – и от друга страна можем да преодолеем съпротивата на пролетариата, който е особено враждебен към икономическото подобрене на положението на студентите, тогава наистина първата грижа на нашите икономически организации трябва да бъде да работят икономически по отношение на студентското тяло.

„Бойните проблеми“! Да, виждате ли, това е проблемът: Антропософското общество, дори и да не се е наричало така преди, съществува от началото на века и всъщност винаги е работило само положително, поне що се отнася до мен. То е позволявало на противниците да бръщолевят и да правят какви ли не неща. Но естествено тогава противниците идват с определени възражения. Казват, ето го е казано, ето го е казано, да, това, това дори не е опровергано. Вече е така, че човек намира

разбиране за това, че всъщност този, който твърди нещо, носи тежестта на доказване, а не този, на когото се приписва. И наистина бихме могли да го преживеем отново и отново, че странни възгледи са се появявали именно сред академиците, сега имам предвид лектори, професори, пастори и тези, които са излезли от редиците на академиците. Помислете само, че от, бих искал да кажа, за външния свят, почтени - но го казвам само в кавички: „почтени“ - професори, неща се изтъкват срещу Антропософа и т.н., че ако човек следва тези доказателства с аргументи, това е подигравка, кървава подигравка с всички възможни методи за твърдение на нещо в науката. Следователно, с някой като професор Фукс, просто трябваше да кажа: Невъзможно е този човек да е нещо друго освен един напълно невъзможен анатом! Трябва ли да вярвам, че той изследва нещата съвестно, когато след всичко, което е било представено, той изследва моето кръщелно свидетелство по начина, по който го е изследвал? Трябва да се правят заключения за начина, по който се третира една област, от начина, по който се третира друга. Такива неща просто показват - чрез факта, че хората излизат напред и показват своите специфични навици - симптомите на това как се прави наука днес. Дори нещата, които се представят в университетите и техническите колежи днес, по принцип не са по-добре обосновани от нещата, които се твърдят по този начин; просто по този начин се разкриват общо взето разхлабените навици в научния живот. И точно това е необходимо: да се изведе борбата на по-високо ниво, така да се каже. И там не е необходимо, както например желаше моят състудент, което разбирам много добре, да се играе като „бойна организация“. Това не е необходимо. По-скоро е необходимо само едно: да се избегне това, което толкова често се е случвало в Антропософското общество. В Антропософското общество това винаги е излизало на преден план, колкото и невероятно да е – не при всеки, разбира се, но много често: човек е бил принуден да се защити от диво обвинение и след това да използва груби думи, например, както казваме в случая, когато някой си г-н в. Глайх измисля термина „Зима“ за лектор, като чете, че аз самият съм изнасял зимни лекции, след което измисля личност „Зима“ и я въвежда в борбата по много гаден начин. Да, виждате ли, не мисля, че в този случай човек би казал твърде груби думи, ако би говорил за Тротелисис! Защото тук, дори и да се случва с генерал, човек си има работа с истински Тротелисис в най-чистата му форма. И в Антропософското общество обикновено не виновният е действал като г-н фон Глайх, а този, който се е защитава. До днес! Няколко пъти сме чували, че се е казвало: Не бива да ставаш агресивен по този начин. В очите на много хора, да станеш агресивен означава да се защитава по този начин. Необходимо е, без да подчертаваш, че си бойна организация или нещо подобно, все пак да следиш нещата с бдително око и да ги отхвърляш. Трябва да действаш позитивно в това отношение; и тогава другите трябва да застанат зад теб, зад този, който е принуден да се защитава. Не става въпрос ние самите да станем бойни петли; а е въпрос другите да застанат зад него,

когато се наложи да се защити. И става въпрос наистина да следваме симптомите на света - описателни, научни, религиозни и т.н., в това отношение в нашето време, да се интересуваме от тях.

Вземете това единствено явление: бях длъжен да характеризирам философските, или както и да го наречете, драсканици на граф Кайзерлинг по подходящ начин, защото в невероятната си повърхностност той примеси лудостта, която аз започнах от възгледите на Хекел. Това не е само обективна неистина, но в този случай субективна неистина, тоест лъжа, защото човек трябва да изисква от всеки, който прави подобно твърдение, да търси източниците; и той би могъл да види, че главата, която написах в най-ранните години на писателската си кариера, е в споровете ми с Хекел, във въведението към научните трудове на Гьоте. Всички можете да го прочетете много добре. Сега граф Кайзерлинг е публикувал малка брошура от своя издател: „Пътят към съвършенството“. Няма да характеризирам това писание по-нататък, но препоръчвам един или двама от вас да купят това писание и да го раздадат наоколо; защото ако всички искаха да го купят, това би било загуба на пари; но все пак ви препоръчвам да го прочетете, за да добиете представа какво, така да се каже, противоречи на всяка мъдрост в това произведение „Пътят към съвършенството“ от Кейзерлинг. Там е следното изречение, което той е съставил, горе-долу както си го спомням: Да, ако съм казал нещо неправилно, че д-р Щайнер е започнал от Хекел, тогава д-р Щайнер би могъл просто да го поправи; би могъл да ме поправи, защото го направих - и сега ви моля да обърнете голямо внимание на това изречение - защото нямам време за специално проучване на източниците на Щайнер.

И така, виждате ли, вече сме довели научния морал до такова ниво, че някой, който основава „школа за мъдрост“, смята за оправдано да изпраща в света неща, които самият той няма време да изследва, които следователно не е изследвал! Тук се вижда един привидно благороден мислител - защото граф Кайзерлинг винаги е цитирал всемогъществото в своите писания - това е, което е толкова впечатляващо в граф Кайзерлинг, че той винаги цитира всемогъществото. Цялото съвременно писане е достигнало точка, в която е най-затънало и окъсано. И въпреки всемогъществото, тук има пълен морален упадък на възгледите. И затова на хората трябва да се каже: Разбира се, никой не очаква от вас да правите и проучване на източниците на Щайнер; но тогава, ако не правите никакво проучване на източниците на Щайнер, ако нямате време, тогава - по отношение на всички тези неща, за които би трябвало да знаете нещо: Млъкнете!

Виждате ли, необходимо е да не се отказваме от илюзии, просто да отхвърлим всеки конвенционален принцип на авторитет и други подобни, да се изправим пред себе си свободно, реално и истински, изследвайки това, което е налице в нашето време. Тогава ще можем да забележим доста от него днес.

Със сигурност бих ви посъветвал да разгледате някои от изреченията, които великият германист Рьоте в Берлин от време на време и многократно изговаря, чисто формално – напълно ще пренебрегна това мнение, което със сигурност може да бъде уважавано. Тогава ще го намерите поучително. Не е нужно да бъдем бойна организация. Но трябва да сме готови и бдителни да предприемем действия, когато нещата, които ни водят толкова ужасяващо към упадък, действително се материализират. Трябва ли да сме организация на антропософски студенти, за да направим това? Просто трябва да сме бдителни, почтени и научно съвестни хора, тогава винаги можем да заемем позиция срещу подобна вреда от нашата най-абсолютно лична гледна точка. И ако сме организирани и за позитивна работа, тогава броят на тези, които са организирани за нея, може да застане зад нас и да ни подкрепи. Имаме нужда от последното. Но не би било много умно от наша страна да се представяме като бойна организация. От друга страна, важно е наистина да работим сериозно за подобряване на настоящите ни условия. И за да направим това, първо трябва да обърнем внимание на ужасните щети, които излизат наяве в една или друга област – и които наистина не могат да бъдат пренебрегнати, защото става въпрос за огромни суми пари – и да имаме смелостта да се противопоставим на тях по всякакъв възможен начин.

Вече сте направили нещо, ако можете да направите точно това: просто изяснете нещата пред малък брой от вашите състуденти по отношение на подобни неща, дори и това да се случва само в най-малките кръгове. Вчера казах на един от нашите членове тук по отношение на Световната училищна асоциация: Мисля, че е особено ценно, особено по отношение на такива неща, да започнете, като поговорите с един, двама или трима други, тоест с много малки групи, дори и да са само две; и, казано съвсем радикално, ако някой не може да намери никой друг, тогава поне да го каже на себе си! Така че тези неща са доста осезаеми по отношение на това, което индивидът е способен да направи. Някои ще могат да направят много повече, както всъщност вече се случи с един лекар, който беше член и чиито състуденти се оказаха много ентузиазирани. Въпросът не е да си създаваме врагове, като се представяме като бойни петли в дива форма, но и да не се страхуваме от боя, когато други го започнат. Това е: винаги трябва да оставяме другия да започне; и тогава необходимата помощ трябва да застане зад нас, което не позволява да възникне тактиката, защото тя е възникнала: че ние щяхме да започнем. Ако те започнат от другата страна, тогава човек е принуден да се защитава; и тогава винаги можете да прочетете, че антропософската страна е използвала това или онова в борбата като атака и така нататък. Те винаги обръщат масата. Това е методът на противниците. Не трябва да допускаме това да се случи. Що се отнася до Световната училищна асоциация, бих искал само да кажа следното: според мен би било най-добре, ако Световната училищна асоциация може да бъде създадена независимо една от друга в страните от Антантата и неутралните страни,

но също и в немскоезичния район на Централна Европа. Ако това можеше да се случи едновременно, така да се каже, че нещата да се развиват независимо едно от друго, би било най-добре. Разбира се, необходима е известна бдителност, за да се види какво ще се случи. Вярвам, че Швейцария, по-специално, трябва да посредничи тук. Би било добре, ако можехме да го направим още сега. Мога да ви уверя: нещата са на ръба на ножа - и ако същите възможности за война съществуваха днес, както през 1914 г., тогава отдавна щяхме да имаме война отново. Нещата са на ръба на ножа по отношение на настроенията и т.н. И няма да успеем да създадем нещо подобно на тази Световна училищна асоциация (Weltschulverein), ако например сега бъде основана в Германия, а след това другите, например, дори само за седмица, трябваше да последват примера ѝ. Това просто няма да се случи, би било непрактично да се направи.

От друга страна, не бива да допускаме никаква възможност да отречем по какъвто и да е начин позицията си по тези въпроси. Тази школа по духовна наука се нарича Гьотеанум. Дадохме ѝ това име по време на Световната война, тук и сега. Другите народи, доколкото са участвали в антропософията, са приели името и са го приели. Никога не сме отричали, че имаме основания да наричаме школата по духовна наука „Гьотеанум“ и следователно не би било добре, ако в Германия нещата се оставят да изглеждат като някакъв вид имитация от другата страна.

Така че би било въпрос на това да се действа в това отношение - простете грубата дума - малко по-малко трмаво, да се направи малко по-умело в по-широкия световен културен смисъл! Швейцария сега ще трябва да работи с пълно разбиране тук. Така че всъщност ще трябва да бъде възприето едновременно от Централна Европа, от Антантата и от неутралните страни.

Засега не знам дали ще се разгърне само на едно или две места. Тази сутрин получих новината, че комитетът, който беше свикан вчера и който искаше да работи толкова усилено, си легна няколко минути след като вчерашното заседание напусна залата; то беше отложено за довечера. Дали ще се съберат довечера, ще изчакаме и ще видим. Вече имахме много странни преживявания; и въз основа на това знание, че вече имахме най-разнообразни преживявания, си позволих да ви говоря тук за факта, че в по-нататъшния ход на движението, натрупаните преживявания трябва да се вземат предвид.

От друга страна, убеден съм, че ако сред нашите състуденти може да се намери необходимият силен импулс и подходящ ентузиазъм, особено за това, което аз самият и други мои приятели споменахме в хода на тази лекция: ентузиазъм за истината – тогава нещата ще се получат.

Бих искал да кажа още нещо: наскоро прочетох статия от рубрика „Страхотно“ и мога да ви уверя, че това, което се случи наскоро в Щутгарт, не е ни най-малко край, а само начало, и мога да ви уверя, че нещата ще станат много, много по-лоши. Често съм казвал това на нашите приятели тук – много, много отдавна – и наскоро

прочетох статия от рубрика „Страхотно“, в която се казва: „Има достатъчно интелектуални искри, които проблясват като мълния след дървения капан за мишки, има много искри на интелектуален огън и ще е необходима не малка хитрост от страна на Щайнер, за да помири хората и да предотврати един ден истинска искра на огън, която да доведе славата на Дорнах до безславен край.“

Наистина мисля, че каквото и да се случи като реакция срещу подобно действие, което ще става все по-силно и по-силно, ще трябва да бъде по-добре оформено и най-вече по-енергично осъществено. И вярвам, че вие, скъпи мои колеги студенти, трябва да насочите целия си младежки ентузиазъм в тази посока, в това, което често споменавахме тук по време на този курс: ентузиазъм за истината. Младежкият ентузиазъм за истината винаги е бил много добър импулс за по-нататъшното развитие на човечеството. Нека така бъде и в близко бъдеще чрез вас по въпрос, който признавате за добър.

7. Заключение слово

Въпреки че тази вечер в осем часа ще изнеса лекция за всички участници в курса тази седмица, което до известна степен е извън програмата, ние сме в края на пролетната ни лекционна поредица. В краткото време, с което разполагахме, успяхме само да дадем насоки и насоки за това какво имаме предвид за определена цел. И тази цел – както ще можете да усетите от тези лекции – не е нищо друго освен следното: да покажем как това, което тук се нарича антропософски ориентирана духовна наука, може да има плодотворно въздействие върху различните отделни специализирани науки, а също и върху различните клонове на практическия човешки живот в днешно време. За да покажем как си представяме тази цел, първо разгледахме, ден след ден, онези науки, които водят към живота на външния свят, на външната природа. Постарахме се да покажем как навсякъде се издигат бариери и ограничения от познавателните усилия на настоящето, но които изобщо не могат да бъдат реални бариери и ограничения за човешката душевна дейност, защото ако можеха да се прилагат, това, което трябва да бъде същностната цел на познанието за човека, прозрението в самото човешко същество, никога нямаше да бъде постижимо. И преди всичко, би трябвало да липсват знания, които могат да се превърнат в движеща сила на човешката воля и човешкото действие. Човешката воля и човешкото действие биха били осъдени да продължат да оформят социалния живот единствено от инстинкти и импулси, докато достойно съществуване може да се установи само ако духовното прозрение има силата да се потопи отвъд простото съзерцание на природата в чисто духовния живот и да изведе оттам морални и социални идеали, които са достатъчно мощни, за да подтикнат волята.

Така, от една страна, трябваше да посочим как духовната наука се стреми да преодолее ограниченията, които се предполага, че са поставени върху външната наука, доколкото тя се отнася до външната природа и външния свят, според волята, мнението и вярванията на нашето време. А от друга страна, трябваше да посочим другата посока на човешкото познание: тази, която отива навътре, която има за цел да схване човешкото същество и самия него, така че човек да може да се спусне в това, което живее в човека като негова действителна сърцевина на битието. И показахме, че само когато този импулс наистина проникне във вътрешното същество на човешкото същество, живее в знанието, може да възникне истинска лингвистика, например, или истинска историческа наука, и че този импулс на вътрешното познание е необходим, за да проникне и оплоди лингвистичните и историческите науки.

Така посочихме две посоки, в които трябва да излезем отвъд границите, които съвременната наука иска да постави: навън и навътре. И посочихме в наши дни как

апелът към подобно духовно познание ни отдава отражение в най-важните знаци на времето.

От една страна, имаме многобройните признаци, че хората в най-широки кръгове се стремят да се гмуркат все по-дълбоко в мистериите на човешката душа, за да намерят сигурна опора там и да поддържат правилен баланс по отношение на външния си социален живот. И когато се вслушваме в най-важните гласове на човешкото сърце и ум, трябва да кажем, че навсякъде се чува от изискванията на настоящето, че научното познание трябва да води до това, което трябва да се намери за вътрешната сигурност на човешката душа. В съвременната популярна наука не може да се намери перспектива за такава цел. Тъй като не може да се намери в това, духовната наука вярва, че трябва да направи стъпката да покаже на тези други науки как те могат да бъдат оплодени от истинско духовно-научно изследване.

От другата страна се чуват звуците на социална обърканост. Пред хората на нашето време стоят големи, неимоверни социални задачи. Ще можем да се справим с тях само ако осъзнаем, че само това, което можем да придобием в прозрението за човешкия живот, в познанието за човека, може да ни даде силата да се справим с големите социални задачи на настоящето. Прозренията, които произтичат от истинските, истински духовно-научни изследвания, трябва отново да станат водещи, защото само това може да даде насока и за социално необходимите начинания. Именно нашите намерения са обект на възражения, ние трябва да подходим към посочения тук въпрос по малко по-различен начин от много от нашите съвременници. Вече ми се е налагало да посочвам тази разлика по най-различни поводи. Но това е нещо, което винаги трябва да се повтаря. Затова искам да го кажа и днес, в края на нашето събитие. Разбира се, вече има много хора, които казват: Прозрението трябва да надхвърли най-широките слоеве от населението; знанието трябва да се популяризира, защото то трябва да живее в достатъчно голям брой хора; само ако то живее в тях, ще се развият и социалните прозрения. А добрата воля, която несъмнено стои в основата му, е очевидна от всичко, което се предприема в посока създаване на центрове за обучение на възрастни, обществени библиотеки, популяризиране на науката, каквато се култивира в настоящите ни образователни институции. Смята се, че ако разпространяваме само това, което се култивира в нашите образователни институции, в най-широки кръгове, тогава би трябвало да се избегне в бъдеще навлизането в такива катастрофални епохи като нашата.

Но можем ли да повярваме, че това, което е било там за хората, които са били пряко свързани с причините за това настоящо катастрофално време, че това, което е било разпространено от нашите образователни институции до водещите кръгове и не е направило нищо, е дало плод, като ги е довело до по-добри дела от тези, до които са стигнали, можем ли да се надяваме, че същото „духовно знание“, както се

нарича още, сега ще има ефект, когато се разпространи сред масите? Човек може да повярва на такова нещо само ако иска да хвърли пясък в собствените си очи. Защото ние, които се чувстваме свързани тук със стремежите на гютеанизма, не искаме това, затова трябва да кажем, въпреки всичко, което веднага се призовава във всяка възможна вражда и антагонизъм: Не, все още е необходимо нещо друго! – Не само трябва да се изнесе нещо от нашите образователни институции, но и трябва да се внесе нещо вътре. Това, което трябва да се внесе в тях, е това, което може да се внесе само ако човек иска да разпознае духовното изследване редом с външното чувствено и интелектуално изследване. Това, което след това се внася в нашите образователни институции, вече ще завладее сърцата и умовете на хората, защото е извлечено от природата на сърцата и умовете на хората, защото това, което несъзнателно дреме в дълбините на хората, по този начин се изважда наяве като ръководна сила за човешката дейност. Вече сме поставени в неприятното положение да признаем, че не само нещо трябва да се внесе в нашите образователни институции, но преди всичко много, много трябва да се внесе в тях. И фактът, че смеем да посочваме подобни неща, е това, което ни е спечелило толкова много враждебност.

Сега, повярвайте ми: лично за мен би било най-съкровено ми желание, ако поривът за подобно духовно призвание на науките се зароди преди всичко от седалищата на нашето образование до момента, ако имаше такива, които биха посочили какво е необходимо. Нищо не би ме зарадвало повече, нищо не би ме удовлетворило повече от това да видя такъв стремеж. Да, затова наистина изпитах известна радост - простете ми за този намесен епизод - когато наскоро бях в Базел и открих на витрина на магазин текст, озаглавен „Университетска реформа“, написан, както се оказа, от самия университетски професор. Това, помислих си, може би прави стремежа към основаване на Световната училищна асоциация съвсем ненужен, когато подобни гласове идват от такъв източник. А текстът започва по изключително благоприятен начин. Човек има чувството, че нещо трябва да бъде ударено с такива изречения, които разбират знаците на времето в определена посока: „Организацията на нашите университети страда от големи недостатъци. Тук е спешно необходима реформа. Но само онези, които познават университетската система от нулата, трябва да участват в тази работа.“

Човек би могъл да се радва и на това, ако тези, които познават университетската система от нулата, се включат. Но тъй като бих искал да характеризирам един симптом от това, което научих допълнително в това писание, трябва да ми позволите да говоря накратко за опита от това писане. На страница 4 ще намерите израз на това, което авторът сега изключва от разглеждането си на тази реформаторска работа по отношение на университетите: „Например, няма да коментирам въпроса за семестриалния график и университетските ваканции. Защото тези неща все още не са узрели за дискусия.“

Друго нещо, което трябва да бъде изключено от това разглеждане: „Освен това, ще оставя правния статут на асистентите в нашите клиники или нашите научни институти необсъждан. Защото не си вярвам, че мога да направя експертна преценка по този въпрос.“

Сега човек би могъл да бъде напълно доволен, ако тези две точки бъдат изключени от разглеждането на това колко необходима е реформата на нашите университети. След това самите реформи се обсъждат в отделни глави. Първата глава е озаглавена: „Разделянето на университетските преподаватели на различни класове“. От нея научаваме, че има редовни и доценти, частни преподаватели, почетни професори, лектори и асистенти. От това се разбира, че е необходимо да се започне с голяма реформа, че е необходимо например определени хора, които според настоящата практика са останали доценти през целия си живот, защото например са трябвало да представляват само малка област – отоларингология или египтология – сега, е, сега, трябва да бъдат назначени и за редовни професори; само че не бива да се прекалява, научава се, че за всички, които ще бъдат назначени от доцент на редовен професор, ще трябва да се позволи заплатата да бъде по-ниска от тази, която получават истинските редовни професори.

След това преминаваме към следващата глава за назначаването на университетски преподаватели. Наред с други неща, вниманието се обръща на изключителния и важен факт, че са възникнали несъответствия между правителствата и факултетите или професорските колегии, и че би било донякъде съмнително, ако например се разчита твърде много на факта, че самите професорски колегии могат да бъдат единствено отговорни за назначаването. Понякога правителствата са се справили по-добре от професорските колегии.

Трябва да се търси изход. Вярно е, че текстът е написан за германските условия, но аз вярвам, че е поне симптоматичен за световните условия и затова може да бъде цитиран тук. Те търсят изход, начин да заобиколят факта, че несъответствията между колежите и правителствата изчезват, и посочват, че трябва да се създаде важната институция „Университетски съвет на Райха“!

Стигаме – ще премина бързо към нещата – до третата глава: заплатата на университетските преподаватели. Ами, там се обсъждат желанията относно правилата за заплатите. Вече ви разказах малко за това.

Стигаме до четвъртата глава: прехвърлянето на таксите за лекции на университетски преподаватели. Посочва се, че някои, които са много способни, имат само много малък колеж, докато други, които случайно четат нещо популярно, имат голям колеж и по този начин получават много такси за колеж. Посочва се, че например на някой, който трябва да чете само три часа по своята тема, се дават пет или шест часа, така че парите за лекции да са по-високи. Накратко, единственият изход е този въпрос да се подложи на цялостна реформа.

След това, в пета глава, се обсъжда присъждането на награди на университетски преподаватели, което също е въпрос, изискващ задълбочена реформа.

В шеста глава се обсъжда начинът, по който университетските преподаватели напускат преподавателските си позиции. Посочва се, че в това отношение биха могли да възникнат много несправедливости. Ако обаче се създаде „Съд по университетските услуги“, който да се състои от част от най-достойните членове на „Университетския съвет на Райха“, тогава тези въпроси ще бъдат решени.

След това се посочва как инстанции като „Университетския съвет на Райха“ и „Съдът по служебните въпроси на университетите“ могат да въведат ред в това, което е посочено в седма глава, „Наказателно право за служебните отношения на университетските преподаватели“, което трябва да се направи, ако някой иска да ги уволни или ако те ще получат само порицание или нещо подобно.

След това откриваме специална глава за „Специални служебни задачи за университетски преподаватели“. Откриваме глава за „администрирането на университетските дела“, но тя говори само за неща, които изискват дискусия, включително дали доцентите и частните преподаватели евентуално трябва да участват чрез представител и как това трябва да се случи по отношение на това, което се решава.

В единадесета глава се обсъждат „университетските активи“. В дванадесета глава се обсъжда как да се процедира с хора, които не са издържали напълно предварителния си изпит. В тринадесета глава се обръща внимание на факта, че поради различни обстоятелства да си лекар е безсмислено и че следователно в бъдеще човек не бива да прави докторат чрез изпити, а че тези, които са издържали държавния изпит, изпита за оценител, изпита за учител във филологическо училище и други подобни, трябва да имат право да се наричат лекари в бъдеще. Но това от своя страна води до трудности, а именно, ако тези, които са наети от държавата, могат да се наричат лекари – не знам вътрешната логическа връзка, не я разбирам – тогава няма да има гаранция, че те ще бъдат и учени и следователно ще трябва да се въведе изпит за учени. Разбира се, не може да се очаква хората да са особено ентузиазирани да полагат този допълнителен академичен изпит; но би могло да се въведе допълнителен заместител на него, например годината, в която се полага изпитът, да се зачита двойно към трудовия стаж на тези, които са го издържали и впоследствие им е присъдена докторска степен.

Да, скъпа публика, говоря за много сериозен въпрос, говоря за книга за университетската реформа, която започва: Организацията в нашите университети страда от големи недостатъци, спешно е необходима реформа и видях, че когато бях прегледал тринадесет глави, вече бях стигнал до страница 43, сега оставаха само страница и половина; надявах се, сега ще дойде! Но ето, сега идва четиринадесета глава: „Научноизследователски институти“. В нея се казва, че наистина има нещо, което може да се направи и за тях, например, че само тези,

които са били университетски професори, трябва да бъдат наемани като истински изследователи, защото само те са истински изследователи. И след това, на страница 44, този документ завършва: „Следователно се препоръчва заплата на членовете на изследователските институти да не се определя толкова високо, колкото тази на редовните университетски професори със същия стаж; те не могат да се оплакват от това, тъй като са напълно освободени от голямото преподавателско натоварване. Трябва да се предвиди и някаква разпоредба, за да се гарантира, че членовете на изследователските институти не използват позицията си на почетни професори, за да си осигурят прекомерни хонорари за лекции.“

Да, това наистина е край на писането. И всъщност пропуснах някои неща, без да забележа. Когато обаче приключих с четенето, имах чувството, че университетите се състоят от професори, редовни и извънредни професори, частни преподаватели, лектори и асистенти. Но тогава осъзнах: в университета има и студенти и се зачудих дали може би тези студенти също са свързани по някакъв начин с целта на университетите? Тогава успях да заявя, че седем и десет реда са посветени на студента в това писание, което обхваща почти четиридесет и четири страници. Но първите седем реда на страница 5 - не можах да извлека нищо специално от тях. Защото те всъщност казват толкова малко положително: „Следователно, няма да навлизам в това дали отношенията между университетските преподаватели и студентите не биха могли да бъдат направени по-интимни и най-вече дали консултативните часове на университетските преподаватели биха могли да бъдат направени по-плодотворни, отколкото е сега по принцип. Защото тук административните разпоредби не биха постигнали нищо. Тук всяка принуда, идваща само отвън, би била безнадеждна.“

След това исках да се позова на страницата за студентското тяло, която разглежда студентите в десет реда. Но и там не можах да направя нищо, защото там се разглежда само „студентският дисциплинарен кодекс“.

Всъщност не споделих това, което споделих, за да бъде ироничен, да предизвикам смях или нещо подобно, а по-скоро като знак на времето и бих искал изрично да заявя, че смятам човека, който е написал това, го смятам за изключително добър и изключително умен човек, който просто не може да реши да разсъждава върху реформаторската си работа от гледна точка на нещо различно от това, което – както самият той казва – може да се осъществи чрез административни мерки. Е, мисля, че днес имаме по-належащи нужди от тези, които могат да бъдат осъществени чрез административни мерки. Знаците на времето изискват нещо съвсем различно.

Но авторът на тази статия за „Университетската реформа“ е не само добронамерен, умен човек, но и човек, който познава добре себе си и разкрива защо всъщност не отива отвъд подобни неща. И там, на страница 4, откриваме нещо много странно: „По този начин ще пропусна да замълча реформата на университетското

преподаване в по-тесен смисъл. Тя, разбира се, е много близка до сърцето ми и е поне толкова важна, колкото всички останали реформи, които ще обсъдя повече или по-малко подробно в близко бъдеще. Затова ми е трудно да мълча. Но това, което знам за него, би се отнасяло по същество само до преподаването по право и икономика и би имало малко значение за преподаването по филология, медицина и естествени науки. Изследване, ограничено до преподаването по право и икономика, обаче не би се вписало в рамките на трактат, който разглежда реформата на университета като цяло.“

Да, мислим си, ако някой адвокат не беше написал това нещо, тук би могло да се каже: „Мълчанието ми е затова трудно за мен. Но това, което бих имал да кажа по въпроса, би се отнасяло по същество само до преподаването на медицина и следователно би било от малко значение за преподаването на право и икономика. Но изследване, ограничено до медицинско обучение, не би се вписало в рамките на трактат, разглеждащ реформата на университета като цяло.“

И сега, със смяна на темата, бих могъл да ви чета това изречение доста често и бихте видели от него – ако си спомните основния факт – до какво е довела специализацията, тъй като е станала необузdana. Тя е осъдила учения на бездействие. Никой не знае достатъчно за голямата картина, за да говори за нея, защото е адвокат, икономист, лекар, филолог и т.н. Днес човек става учен, за да трябва да признае, че не знае нищо за действителните въпроси на човешкото познание. Такъв симптом е важен, защото идва от умен, добронамерен човек, който притежава и необходимата скромност. Но мисля, че това сочи още повече към необходимостта нещо да се внесе на въпросните места, а не просто нещо да може да се изнесе за целите, които споменах по-рано.

Следователно, аз вярвам, че ние не само трябваше, но винаги трябва да посочваме какво, от страна на духовната наука, е да има плодотворно въздействие върху отделните клонове на специализираното познание, но в крайна сметка и върху отделните клонове на практическото мислене. Защото начинът, по който постепенно стигнахме до абстракции в науките, е поставил науката в суха, непрактична и нереалистична зона на съществуване. И човек може да го изпита дори за социалната област, че човек като Шумпетер, който отново е изключителен, умен, хитър човек и е написал умно есе за империализмите, завършва с думите: „Етичната, естетическа, политическа или културна оценка на този процес е далеч от целите на тези изследвания. Дали този процес лекува язви или гаси слънца е, от тяхна гледна точка (а именно от научна гледна точка), напълно без значение. Не е работа на науката да съди.“

Тоест, задача на науката е да създава нещо, което спира до живота, което не води до оценки в етичния, естетическия или културния живот. В хода на тази лекционна поредица видяхме какъв забележителен факт се е появил в резултат на това абстрактно оформяне на определението за наука. Видяхме как е била изградена

философията на ценността, Рикертовата, Винделбандовата и т.н. Мисля, че от забележките на д-р Щайн ви стана ясно за какво става въпрос. Въпросът беше, че от страна на естествените науки сега се претендира за битието, но от страна на естествените науки, където битието се претендира в неговата цялост, човек не иска да се занимава с никаква по-нататъшна философска работа. Те искат да седнат на стола на науката, който представлява съществуването, и искат да разберат всичко, което може да се разбере за съществуването от научна гледна точка. От философска гледна точка, те не полагат никакви усилия – простете ми, образът не е толкова лош, колкото го имам предвид, когато го казвам – да превърнат стола в пейка, да избутат малко останалите настрани и да седнат на стола на това да бъдат себе си. Не, защото оценката е оставена на вас, защото учените казват: етичните, естетическите, културните оценки са далеч от науката, не са въпрос на науката, вие седате на стола на оценките, за да имате ясно разграничение. Човек се специализира до степен на интелектуализъм и губи възможността наистина да се доближи до човешкото същество, което със сигурност не може да не живеейки в битието, да преживее нещо, което трябва да представлява етична, естетическа и културна оценка за самия него.

Въпросите, които стоят на карта днес, са наистина дълбоки. И затова съвременният свят трябва да развие склонност да отговори на фундаменталния въпрос: Дали тази духовна наука, която твърди, че може да оплоди отделните специализирани науки, а също и клонове на практическия живот, самата тази духовна наука научна ли е? И в това отношение духовната наука ще заеме позицията, че всяко занимание с нея от гледна точка на отделните науки на днешния ден, с пълна научна задълбоченост и с добри научни предварителни знания – но разбира се, не с дилетантство – е добре дошло в духовната наука, всяко занимание с нея от добра научна гледна точка е добре дошло. Тя не се отдръпва от проверката на онези, които знаят нещо, и ще бъде толкова по-доволна, колкото повече знаят онези, които искат да го изследват от гледна точка на отделните науки.

Това е първото нещо, което бих искал да ви кажа днес в края на нашите пролетни курсове.

Но второто нещо е това, за което много хора ни упрекват: че се стремим към свръхсетивното по недопустим начин, че говорим на хората за изследване на свръхсетивното, но това е ненаучно от самото начало, защото човек не може да знае нищо за свръхсетивното.

Сега, тонът на лекциите тази седмица беше, бих казал, автоматично насочен към това да покажем, че не искаме да се занимаваме със свръхсетивни изследвания, защото искаме да отидем отвъд науката към някакви мъгляви неща, не да се стремим към свръхсетивното, защото искаме да бъдем ненаучни, а да се поставим на почвата на науката, каквата е сега, но да се поставим честно на тази почва. И като се поставим честно на тази почва, ние откриваме къде в тези науки са вратите

извън самите тях и към свръхсетивния свят. Не защото искаме да отидем отвъд науките, не поради ненаучност, ние говорим за свръхсетивното, а защото сме водени от самата наука към свръхсетивното на научни основания.

Ние изповядваме познание за свръхсетивното, основано на науката. Нашето свръхсетивно познание не само е научно и може да бъде проверено с всеки научен метод, но и тъй като признаваме това, което другите науки би трябвало да признаят в своите области, ние се стремим – от научност, защото трябва от тази научност – към познанието за свръхсетивното.

По този начин обаче ние наистина биваме водени до разбиране на човешкото същество като цяло. Защото това, което току-що споменах като изход, води до яснота относно така наречените граници на познанието за природата. Но това също така води до прозрение за това в какво се превръща човешкото същество като цяло, когато се потопи в знание, което предполага такива граници. Не става въпрос само за това, че правим наука, но чрез правенето на наука ние сме човешки същества, дори и да не го вземаме предвид. Ние ставаме човешки същества чрез практикуването на науката. Можем да изтрием от съзнанието си понятията за човешката същност, но всъщност не можем да се дехуманизираме в рамките на науката. Трябва да проникнем до човешката същност. Не можем да направим това, ако си поставим границите и ограниченията, за които се говори днес в популярната наука и които се изискват и в практическата научна работа. Ние сме върнати назад, така че губим способности. Ако не използвате мускулите на ръката си, те отслабват. Ако не използвате определени способности, защото си въобразявате, че има граници и че способностите не трябва да се прилагат, защото в противен случай биха превишили границите, вие губите тези способности.

Сега, скъпа публика, от това, което видяхте тук през последните осем дни, ще сте осъзнали каква връзка съществува между развитието на тези способности, които не се обвързват с общоприетите граници на природата, и това, което живее в самата природа. Това, което иска да стигне само до границите на сетивния свят във външната природа, не може да развие онези сили, които водят надолу под повърхността на сетивното същество и от които също трябва да се спечели нещо за човешкия живот.

Гьоте посочва това, какво трябва да се постигне, в своето многозначително, бих казал дори тежко твърдение: „Когато природата започне да разкрива тайните си на някого, той изпитва неудържим копнеж по най-достойния ѝ тълкувател – изкуството.“ Тук имаме пътя, по който живото знание не убива артистичното, а води директно към артистичното.

Когато през есента тук се проведеха последните университетски курсове, аз посочих как казаното тук би трябвало да доведе до това, което инстинктивно е било налично у човечеството в древността: обединение на науката, изкуството и религията. Това е намерено. Защото, ако не се откъснем от способностите си, ако не

ги парализираме, като приемаме научно „границите на естественото познание“, тогава ще забележим как малко по малко това, което разбираме за законите на образованието в природата, трябва да отстъпи място на това, което от това разбиране на законите на образованието се оформя художествено. Човек не може да разбере човешката форма, която също е формирана от природата, ако не превърне в художествена интуиция това, което иначе са само общи правила в собственото му познание. Когато тогава хората дойдат и кажат: Да, но анализът на познавателната способност показва, че не трябва да надхвърляме логиката в познанието, а че трябва да схващаме всичко с абстрактни логически правила и с наблюдение, с експеримент - тогава човек трябва да им отговори: Но прозрението, духовно-научното прозрение за фактите на света, показва нещо друго. Това показва, че можем да говорим надълго и нашироко за това какво трябва да бъде знанието, как трябва да го оформяме; но природата не се поддава на такова знание. Защото самата тя твори артистично и от определен момент нататък иска да бъде разбрана артистично.

Съществува непрекъснат път от науката към изкуството. И мостът не е неестествен, мостът е самоочевиден. А другият път трябва да води през границите, издигнати в човека. През тази седмица беше загатнато, че човек не стига до някаква мъглява, гъбеста мистична дълбочина, а че човек стига до ясно разбиране на човешката организация. Но човек стига до нея, като върви по този друг път – духовната наука показва това, като също се издига до прозрения по този друг път – до нещо, което човек би искал да изрази с дума, подобна на току-що цитираната Гьотеова дума. Гьоте казва: „На когото природата започне да разкрива своята тайна, той изпитва неудържим копнеж по нейния най-достоеен тълкувател, изкуството.“ По отношение на това, което човек наистина може да разпознае, когато развива истината на научната мисъл, може да се каже: Когато човешката душа започне да разкрива своята тайнствена същност, човек изпитва дълбок копнеж по най-достойното чувство на религиозна преданост към творческото съществуване.

И така, прониквайки навън в природата, ние намираме пътя към изкуството; прониквайки навътре в човека чрез знанието, ние намираме пътя към религията. Всичко, което се е специализирало в тези три области, все още трябва да взаимодейства равномерно в човешката душа. Възможността за това единно взаимодействие трябва да бъде намерена. Ако тогава знанието отново е способно да се потопи в тайните на нещата, което, както видяхте, е била целта тук през тези осем дни, тогава то ще може да се доближи до това, което извира от човека: социалния въпрос. Тук, тъй като човекът е външно въплъщение на духовна душа, импулсите, които можем да получим от разбирането на духовната душа, трябва да помогнат. Социалният въпрос, който е толкова неотложен и парещ, че трябва да докосне сърцата ни днес, особено ако принадлежим към днешната младеж, може да бъде овладян, доколкото трябва да бъде овладян, само ако намерим пътя си, така да

се каже, към обекта на социалния въпрос, към мислещото, чувстващото, желаещото човешко същество, което се стреми към достойно съществуване. Това, че духовната наука се стреми в тази посока, е част от нейната същност.

И когато човек осъзнае какво има да каже за човека, тогава вече няма да може да каже: етичната, естетическата, политическата или културната оценка на социалния процес е далеч от целта на подобно изследване. Дали този процес лекува язви или гаси слънца е напълно без значение от гледна точка на науката. Единственото, което липсва, е някой да каже, че задачата на медицината е да разбере човешкия организъм и че от научна гледна точка дали медицината успява да лекува пациенти, или не, е напълно без значение. Начинът на мислене, който живее в изречения като първото, и начинът на мислене в такова абсурдно изречение като това, което току-що ви цитирах, е по същество едно и също. Стигнахме дотам, че вече не разпознаваме абсурдите като такива, когато са облечени в научнопопулярни формули, когато звучат в тълпата, образувана от авторитети.

Това е, което ни подтиква тук, в Гьотеанума, да говорим открито. Не можем да се въздържим, дори и да има толкова много врагове и противници, но да работим заедно със студентското тяло в тази посока.

Знаем какво означава да си ученик. Това означава да носиш в сърцата си онова, което трябва да се прелее като сила в бъдещето. Да, това бъдеще, което сега очаква човечеството, ще се нуждае от могъщи души, в чиято воля и емоции се проявява ясна представа за природата на света и човешкия живот. Знаем, че ще имате нужда от нещо подобно и затова ви говорим, стига да сте готови да ни посрещнете с разбиране. Наистина ви повикахме тук при нас – въпреки че, както можете да ми повярвате, всички ние много обичаме да ви виждаме лично – повикахме ви тук при нас, защото се надяваме, че ще станете сътрудници по път, който смятаме за необходим за настоящето и за близкото бъдеще, и защото искаме да направим изпитанието – и ще го правим все повече и повече, надявам се, че ще бъде възможно въпреки цялата съпротива – защото искахме да направим изпитанието, за да видим колко хора могат да се намерят, в чиито сърца има ехо от това, което смятаме за необходимост на нашето време.

Сега отново трябва да се разделим, скъпи участници в курса. Но вярвам, че има едно нещо, около което всички можем да бъдем обединени, обединени въпреки разстоянието между нас: осъзнаването, че трябва да продължим напред в посочената тук посока, че трябва да работим, че трябва да развием волята си в тази посока, всеки според възможностите си. Той ще развие тази воля, ако придобие необходимото прозрение.

Все още не сме в състояние – и това е адресирано към вас, скъпи мои колеги студенти – да доведем до край това, което можем да ви предложим тук, като ви дадем възможност да издържите финални изпити, които ще ви осигурят доживотни позиции. В това отношение ние сме бедни хора, които могат да се обръщат само

към чувството за истина и ентусиазма за знание, които преобладават в човешките души и сърца. Можем само да се надяваме, че въпреки всички нездравословни влияния, действащи при изпитите и намирането на работа, все още има достатъчно млади хора със сърца и души, които искат да намерят истината, заради самата истина, в това, което може да се смята за необходимо в знаците на времето, заради тази чисто човешка необходимост. Вярваме, че все още има толкова много свободно чувство, че от това чисто желание за свобода могат да възникнат тези две начинания.

Защото трябва да вярваме в това, ние, които изнесохме тези лекции и организирахме тези събития през изминалата седмица, стоим тук, за да се сбогуваме с вас, докато се връщате към останалата част от живота си. Но ние стоим тук, надявайки се, че ще бъдете наши помощници, ще ви придружаваме с мислите, които заедно сме оставили да преминат през душите ни, ще ви придружаваме с най-добрите пожелания вашата воля за яснота, вашата воля за подходящи действия, да бъде силна. С тази надежда и с тези пожелания се разделяме, надявайки се да се видим отново, и от това място си казваме сърдечно сбогом и довиждане!